

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

วรรณกรรมจากวัด

คณะผู้วิจัย

เสยย์ เกิดเจริญ

ล้อม เพ็งแก้ว

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง

วรรณกรรมจากวัด

ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ วัดคือสำนักเรียนแหล่งใหญ่ของกุลบุตรไทย ด้วยเหตุนี้แต่ละวัดจึงได้ผลิตแบบเรียนของตนเอง และเป็นที่รวมของหนังสือที่เป็นตำราในหลายๆ ด้าน รวมไปถึงหนังสือประโลมโลก เพื่อเป็นการส่งเสริม การอ่านและศูนย์รวมของผู้สนใจทางหนังสือ

กล่าวจำเพาะผู้บวชเรียนที่เป็นกุลบุตรชาวเมืองเพชร มีแนวโน้มกันอยู่อย่างหนึ่ง นั่นคือเมื่อรู้หนังสืออ่านออกเขียนได้แล้ว ก่อนจะลาสิกขา จะต้องลอกหนังสือเล่มหนึ่งที่ตนสนใจ ลอกเสร็จแล้วจะเก็บไว้ที่วัดหรือนำกลับไปบ้านด้วยก็ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีหนังสือที่เป็นสมุดไทยอยู่เป็นจำนวนมาก ที่สำเร็จลงด้วยการฝึกเขียนของผู้เพ่งรู้หนังสือ และออกตัวไว้ในทำนองว่าไม่สันหัดเพ่งหัดเขียน พบเห็นอยู่เสมอในหมู่ผู้สนใจวรรณกรรมเก่า

แต่ก็มีหนังสือสมุดไทยอยู่อีกจำนวนหนึ่ง ที่ได้เกิดขึ้นจากผู้มีศรัทธา ฝากไว้ในพระศาสนา มักจะคัดลอกโดยผู้ชำนาญประจำวัด ตัวหนังสือจึงค่อนข้างงดงามเป็นพิเศษ

แม้วรรณกรรมสมุดไทยที่มีอยู่เป็นจำนวนมากที่จังหวัดเพชรบุรี จะถูกเคลื่อนย้ายไปยังเมืองหลวงในโอกาสต่างๆ กัน ทั้งโดยหน่วยงานราชการ เช่น หอพระสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ และบุคคลที่สนใจ จำนวนหนึ่งแต่ปัจจุบันนี้ เมื่อได้ลองสำรวจดูก็พบว่า ตามวัดต่างๆ ยังมีต้นฉบับสมุดไทยอยู่อีกมากที่รอการศึกษาวิจัย บางวัดก็เอาใจใส่ดูแลไว้อย่างดี บางวัดก็ขาดการเอาใจใส่ จึงเป็นเรื่องน่าห่วงและน่าเสียดาย ต่อสมบัติวัฒนธรรมด้านนี้ของชาติ และสมุดไทยโดยสภาพปกติ ย่อมเสื่อมชำรุดและสูญหายได้ง่าย

เป็นเรื่องน่ายินดีที่อาจารย์เสยย์ เกิดเจริญ อดีตอธิการบดีวิทยาลัยครูเพชรบุรี ได้อุตสาหวิริยะ ศึกษาและปกริวรรตวรรณกรรมสมุดไทยเหล่านี้มาอย่างสม่ำเสมอ และได้นำเสนอในโอกาสนี้จำนวน ๔ เรื่อง คือ

๑. เรื่อง ประถม ก.กา หัดอ่าน ต้นฉบับจากวัดโคมนาราม และตรวจสอบกับฉบับจากวัดปากน้ำบางจาน(วัดโพธิ์ทัยมณี) อ.เมือง จ.เพชรบุรี

๒. เรื่อง ประถมมาลา ต้นฉบับจากวัดเขาย้อย อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี

๓. เรื่อง พระปฐมสมโพธิ คำฉันท์ ต้นฉบับจากวัดพระรูป อ.เมือง จ.เพชรบุรี

๔. เรื่อง บทละครเรื่องลักษณวงศ์ ต้นฉบับจากวัดพลับพลาชัย อ.เมือง จ.เพชรบุรี

อนึ่งเนื่องจากต้นฉบับสมุดไทยที่นำมาปกริวรรต อยู่ในสภาพชำรุดมากบ้างน้อยบ้าง เพื่อสะดวกในการตรวจสอบและอ้างอิง ผู้ปกริวรรตจึงได้ให้หมายเลขกำกับบทประพันธ์ไว้ มีใช้หมายเลขเหล่านั้นปรากฏอยู่ในต้นฉบับแต่ประการใด

จะได้กล่าวถึงรายละเอียด ของแต่ละเรื่อง ดังต่อไปนี้

๑. ประถม ก.กา หัดอ่าน

สมุดไทยเรื่องนี้ อาจารย์เสยย์ เกิดเจริญ ได้สอบต้นฉบับที่ได้จากวัดโคมนาราม ๓ ฉบับ จากวัดปากน้ำบางจาน ๒ ฉบับ แต่ละฉบับอยู่ในสภาพชำรุด ขาดข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง ทั้งหน้าและหลังบ้าง แต่อย่างไรก็ตามสามารถตรวจสอบ ติดต่อได้จนจบเรื่อง รวมเป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์ คือ ยานี ฉบับ สรุจคนาง รวมทั้งสิ้นเป็นคำประพันธ์ได้ ๔๗๐ บท มีเนื้อความตรงกับแบบเรียนประถม ก.กา หัดอ่าน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เพียงแต่มีส่วนเพิ่มเติม เป็นสาระที่กล่าวถึงการทำมาากินของชาวบางครก (อ.บ้านแหลม) ดำเนินเรื่องด้วยกาพย์ฉบับนี้ แม้ต้นฉบับจะชำรุด ขาดข้อความตอนต้นที่แต่งแทรก แต่ก็ยังอ่านได้บริบูรณ์ถึง ๖๘ บท น่าจะแต่งแทรกลงหลังคำประพันธ์บทที่ ๒๑๒ ดังที่ได้นำเสนอไว้เป็นพิเศษแล้ว

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า วรรณกรรมที่ใช้เป็นแบบเรียนมาแต่โบราณนั้น คือหนังสือจินดามณี มีมาตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา และบรรดาวัดที่เป็นสำนักเรียนที่เมืองเพชรบุรี ก็ได้ใช้มาโดยตลอด ยังคงมีต้นฉบับสมุดไทยเหลือมาถึงปัจจุบันหลายวัด แต่แบบเรียนจินดามณี ก็เหมาะแก่นักเรียนที่สามารถอ่านออกเขียนได้แล้ว และต้องการสืบต่อความรู้ที่สูงขึ้นเท่านั้น นอกจากนั้นสาระบางแห่งบางตอนที่นำเสนอ ก็เป็นความรู้ระดับสูง เหมาะแก่การค้นคว้าอ้างอิง และมีความยากจนเกินที่นักเรียนปรกติจะศึกษาและทำความเข้าใจ ด้วยเหตุนี้ บรรดาลำนักศึกษาต่างๆ จึงได้จัดให้มีหนังสืออีกประเภทหนึ่ง สำหรับฝึกอ่านให้เกิดความแม่นยำในถ้อยคำภาษา และยังช่วยในการเป็นข้อเตือนใจในการดำรงชีวิตอีกด้วย ดังเช่นท่านสุนทรภู่ได้แต่งเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา ให้กุลบุตรได้ฝึกอ่าน เป็นต้น

ในสำนักเรียนต่างบ้านต่างเมือง จึงได้มีการผลิตแบบเรียนฝึกอ่าน เช่น ประถม ก.กา, ประถมมาลา, พระสุบิน ก.กา, เสือโค ก.กา ฯลฯ เป็นต้น เพื่อให้เสริมแบบเรียนควบคู่ไปกับเรื่องจินดามณี นิยมกันแพร่หลายมากในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - ๓ และมาลดความนิยมลงเมื่อได้มีการผลิตแบบเรียนใหม่โดยพระอมรรักษ์รักชิต (เกิด อดโร) แห่งวัดบรมนิวาส ชื่อ อักษรนิติ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ แล้วมาลดลงอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ได้คิดชุดแบบเรียนหลวง มูลบทบรรพกิจ ขึ้นใช้ และได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง บรรดาเรื่องฝึกอ่านที่เป็นของท้องถิ่นจึงค่อยๆ เลิกไปในที่สุด และได้กลายเป็นเอกสารสำหรับค้นคว้า ศึกษา เพราะสาระที่เป็นท้องถิ่น ได้เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ส่องให้เห็นให้รู้ในเรื่องราวแต่ก่อนได้เป็นอย่างดี

เรื่อง ประถม ก.กา หัดอ่าน เริ่มด้วยประณามพจน์ ไหว้พระรัตนตรัย พ่อแม่ครูอาจารย์

นะโมข้าจะไหว้	วรไตรระตะนา
ใส่ไว้ในเกศา	วรบาทะมุณี

ฯลฯ

ข้าไหว้พระบิดา	ไหว้บาทาทพระชนนี
ไหว้พระอาจารย์	มีมหากรุณา
ข้าไหว้พระครูเจ้า	ครูผู้เฒ่าอยู่เกศา
ได้สอนรู้วิชา	ไหว้บาทาทที่พระครู

อันเป็นแบบอย่างให้เกิดอันธงศ์และความดีงามในการสร้างสรรค์ผลงานเป็นลักษณะวัฒนธรรมที่สืบต่อมา ไม่ขาดสาย

จากนั้นจึงดำเนินความโดยใช้คำที่มีเสียงสะกดในมาตราต่างๆ ไปตามลำดับ คือ คำในแม่ ก.กา แม่กน แม่ กบ แม่กก แล้วเริ่มใหม่ใน แม่กง แม่กด แม่กม และ แม่เกย จากนั้นจึงกล่าวถึง "ไม้ในดง" สัตว์บก สัตว์น้ำ และนก เพื่อเป็นการปูพื้นให้รู้จักธรรมชาติรอบตัว กล่าวถึงพืชผักต่างๆ ที่จำเป็นในการยังชีพ แล้วจึงเริ่มบท "กูจักผูกกลอน เป็นคำสั่งสอน" ในหลายๆ ด้าน เช่น ให้สนใจการเล่าเรียน ประกอบการกุศล เว้นความชั่ว การปรนนิบัติครูอาจารย์ เพื่อเป็นมงคลแก่ตนเอง สอนถึงการครองตน การดำเนินชีวิต และธรรมะของอาชีพต่างๆ เช่นเป็นหมอย เป็นพ่อค้า เป็นช่าง เป็นเสมียน เป็นต้น

ตอนท้ายเรื่อง บอกชื่อการนับวันเวลาที่เป็นรอบปีนักษัตร ชื่อเดือน ชื่อวัน และกล่าวถึงการนับเดือนอย่างสมัยใหม่ตามระบบสุริยคติ เริ่มจากเดือนเมษายนจนถึงเดือนมีนาคม ซึ่งแสดงว่าส่วนเหล่านี้ได้เพิ่มเติมเข้าไปหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๓๒

จบลงด้วยด้วยปณิธานของผู้แต่ง

ดังจะยกตัวอย่างบางตอนให้เห็น ดังนี้

กล่าวถึงข้อห้ามในการดำเนินชีวิต

○ อย่าเป็นนักเลง	ร้องรำทำเพลง	เข้าการอะไร	
อย่าได้ค่านึง	อย่าพึงพอใจ	เสียงเห็บแสบไล่	เครื่องไม้เข้ายา
○ เปลืองหมากเปลืองพลู	เปลืองกินเปลืองอยู่	แสบทูแสบตา	
เปลืองแป้งเปลืองข้าว	เปลืองเหล้าเปลืองยา	เปลืองเสื้อเปลืองผ้า	เปลืองค่าจ้างคน
○ อย่าเรียนเกลืองแขก	พาให้ใจแตก	มันไม่เป็นผล	
เร่ตีหน้าบ้าน	รำคาญหูคน	เขาว่าเข่าบ่น	คำคนนินทา

กล่าวถึงหมู่ไม้ในดง

○ พลองพลวงม่วงปรางทางไหล	ผลิดอกออกใบ	ไสวสว่างอย่างท่า
○ ชิกชากผากไฟไพลดำ	สุกรมพนมพนา	กระท่อมกระทุ่มชุมแสง
○ กรดโกฏฐ์โลดทรงประยงแดง	ปรางปริกจิกแจง	ที่แจ้งระหงปรงเปรา
○ ไกรกร่างยางยุงสูงเสลา	ขนุนชนกันเกรา	กระเบากระบากหมากเดื่อ

กล่าวถึงหอย ปู ปลา และการทำมาหากินที่บางครั้ง

○ จับแจงหอยแครงแมงกู่	ไต่ปลาปลาทุ	ฉนามหนูเราแมงดา
○ ปูแสมแช่เค็มปูม้า	ปลาดุกทุกกา	ปลาม้าปลาแป้นปลาลัง
	ปลา	
○ ตะลุ่มพุกทุกกากระเบนนก	กระบอกสะมก	กี้ยกเอามาแลกกิน
○ ไข่เปิดไข่ไก่ก็ได้สิ้น	เปลี่ยนแปลกแลกกิน	คินมาบ้านถิ่นบางครั้ง
○ หนึ่งเล่าสวนเรายังรัก	แฝกแซมแกมกก	หย้ารักปกคลุมรุงรัง
○ ทิ้งถางถอนหญ้าไวมั่ง	อย่าให้รุงรัง	เผาไฟอย่าให้ราศี

กล่าวถึงการวางตัวเมื่อมีอาชีพต่างๆ

○ แม้นเป็นหมอยา	สร้างสมตำรา	จงหาครบครัน	
จรรู้แก้ไข	ทุกสิ่งสารพัน	รักษาโรคนั้น	หายได้ฝีมือ
○ รักษาที่ไหน	ชนะชาญชัย	ให้เขาเลื่องลือ	
ว่าหมอคนนี้	เป็นที่นับถือ	รอดด้วยฝีมือ	เพื่อนแล้วหลายคน
		ปลา	
○ แม้นเป็นเสมียน	เร่งขีดเร่งเขียน	เรียนกฎเรียนหมาย	
กรรมศักดิ์หลักไชย	ให้รู้มากมาย	รู้บทรู้หมาย	ตกแต่งอีตรา

ซึ่งจะเห็นว่า นอกจากต้องสามารถอ่านเขียนได้แล้ว ยังสอนถึงการอาชีพ การวางตัว ให้คติชีวิตไปพร้อมๆ

กัน

๒. ประถมมลา

ประถมมลา ฉบับวัดเขาย้อย ที่อาจารย์เสยย์ เกิดเจริญ นำมาปริวรรตนี้ ต้นฉบับเป็นสมุดไทยขาว ระบุไว้ว่าแม่ศรีเป็นผู้สร้าง นับเป็นแบบเรียนที่สำคัญเล่มหนึ่งในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และมีความแพร่หลายมากในจังหวัดเพชรบุรี ทั้งนี้เป็นเพราะผู้แต่งคือพระเทพโมลี (เพ็ง หรือ ผึ้ง) ที่เคยมีส่วนร่วมในการแต่งโคลงกล สำหรับจารึกที่วัดพระเชตุพน เป็นชาวเพชรบุรี คือเป็นบุตรของหลวงทุกขราษฎร์ กรมการเมือง กับท่านผ่อง

เมื่อได้ลาสิกขาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ แล้ว ได้รับราชการอยู่ในกรมราชบัณฑิต ตำแหน่งหลังสุดคือพระมหาวชิราธรรมจางวาง

สำหรับเรื่องประถมมลานี้ ผู้แต่งดำเนินเรื่องด้วยกาพย์ ๓ ชนิด คือ ยานี ฉบับ และสุรางคนาง ที่เรียกกันทั่วไปว่ากลอนสวด รวมเป็นคำประพันธ์ ๒๘๖ บท และจบลงด้วยฉันท์ ๑๔ (๒๑ บท) และโคลงกระทู้ โคลงกลอีก ๑๙ บท

สาระที่น่าสนใจ เริ่มด้วยบทแม่ ก.กา เป็นความประณามพจน์ แนะนำให้กุลบุตรดูตัวอย่างจากเหล่านักปราชญ์ ให้ตั้งใจศึกษา อย่าให้ถูกติเตียนได้ และให้เป็นผู้มีวาจาดี มีปกติไปламаให้ว้อยเป็นนิตย์

ตอนกล่าวถึงคำแม่กน ให้ใส่ใจถึงตัวสะกด ว่ามีอยู่ ๕ อักษร คือ ญ ณ ร ล ฬ และ น และยกตัวอย่างคำที่มีอักษรเหล่านี้สะกด พร้อมบอกความหมายไว้ด้วย แล้วกล่าวถึงการใช้รูปวรรณยุกต์เอก โท ตรี จัตวา การใช้เครื่องหมายบอกบท (ฟองมัน) บอกวรรคตอน การใช้ไม้ไต่คู้ ทัดหมาต กล่าวเตือนให้ใส่ใจ และใคร่ครวญให้ดี อักษรทั้ง ๔๔ ตัว ที่เป็นอักษรกลาง อักษรสูง และอักษรต่ำ ต้องมีความแม่นยำในการผันเสียงต่างๆ รวมไปถึงการเขียนการสะกดคำที่มีเสียงสูงต่ำต่างๆ กัน

คำแม่ กก มีตัวสะกดคือ ก ข ค ฆ ส่วนแม่ กต คือ ด ต ฏ ฐ ถ ท ธ ฒ จ ช ษ ศ พร้อมกับยกตัวอย่างคำกำกับไว้ด้วย

คำแม่ กบ มีตัวสะกด บ ป พ ภ พร้อมตัวอย่างคำ

คำแม่ กม แม่ กง มีตัวสะกดคือ ม คือ ง และใช้ นิคหิตแทน พร้อมตัวอย่างคำ

การจำแนกตัวสะกดในแม่ต่างๆ ให้ชัดเจนเหล่านี้ กล่าวได้ว่า เป็นแนวทางใหม่ในการสอนภาษาไทย ต่างไปจากจินตามณี ที่กล่าวถึงคำต่างๆ ที่มีตัวใดตัวหนึ่งสะกด มิได้จำแนกเป็นแม่ๆ นับว่าได้ให้ความรู้และความสะดวกแก่ผู้เรียนยิ่งขึ้น

การใช้ไม้ม้วน (ไ-) ไม้มลาย (ไ-) ที่มีคำอยู่ ๒๐ และ ๘๐ คำ นั้น ก็ยังยึดตามจินตามณี

ในตอนท้ายที่เกี่ยวกับหนังสือไทยนี้ ยังได้บอกสูตรอักษรเลข(คือการใช้ตัวเลขแทนสระ) คือ

"๑ ๒ ทั้งคู่ ใช้ต่างอุอู ให้ดูจงดี ๓ ต่าง เ ได้ ๔ ใช้เลขที่ วิสรวชนี้ย ถี่ถ้วนควรถวิล ๕ แทนผัดไชร

๖ ต่าง ไ ๗ ใช้เป็นพินทุ ๘ บัญญัติอ้าง ต่าง โ จยนิ ๙ อาตวาลิน เสรีจสันสารา"

จากนั้นจึงได้กล่าวถึงการเรียนหนังสือว่ามีอักษร ๔๑ ตัว แบ่งเป็นสระ ๘ และพยัญชนะ ๓๓ ใช้สำหรับเขียนคำ บาลี

สระ แบ่งเป็นสระสั้น ๓ (คือ อะ อิ อุ) สระยาว ๕ (คือ อา อี อู เอ โอ)

พยัญชนะ ๓๓ แยกเป็น ก้อง กับ ไม่ก้อง และแบ่งเป็น ๕ วรรค และเศษวรรค แล้วจำแนกเป็นเสียงเบา เสียงหนัก และบอกที่เกิดของพยัญชนะวรรคไว้ด้วย

แล้วบอกไว้ว่า ผู้ประสงค์จะเรียนแปลพระไตรปิฎก จะต้องศึกษาเข้าใจในเรื่องวิภัติ การก วาจกและพจน์ ให้ถ่องแท้

การแปลแต่ละประโยคนั้น ต้องจับกริยาให้ได้ เพราะเหมือนเจ้าเมือง ส่วนการกต่างๆ เป็นเพียง สหชาติโยธิต่างกัน

จบลงด้วยปณิธานผู้แต่งและเสนอตัวอย่างโคลง เช่น โคลงกระทู้ ๒ ว่า

เสียน้อย นิดจิตเอื้อ	อดออม
เสียวาก บ่อยากยอม	หยิบให้
เสียมาก รืรวบรอม	รืบเร่ง เร็วแฮ
เสื่อง่าย ด่วนด่วนได้	ดั่งนี้นึกแทนง ๑

โคลงบอกจบเรื่อง ว่า

จบเสร็จจุศุภสร้อย	สาธุ
บทประณมมาลา	บอกไว้
คือสารพจน?สุภา	ลิตสั่ง สอนแฮ
ผิวผู้ใดได้	อ่านอ้ออวยผล ๑

๓. พระปฐมสมโพธิ คำฉันท์

พระปฐมสมโพธิคำฉันท์ ที่นำมาปริวรรตครั้งนี้ ได้ฉบับมาจากวัดพระรูป อ.เมือง จ.เพชรบุรี เป็นสมุดไทย ขาว ตันฉบับขาดทั้งหน้าทั้งหลัง ฉะนั้นจึงมีเนื้อความขาดทั้งตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย แต่ความสำคัญที่นำมาปริวรรตครั้งนี้ นอกจากจะเป็นหนังสือเกี่ยวกับพุทธประวัติที่แต่งเป็นคำฉันท์แล้ว ยังอยู่ที่ต้นฉบับเขียนด้วยอักษรไทยย่อ ซึ่งนิยมเขียนกันในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย จึงนับเป็นวรรณกรรมคำฉันท์ที่เด่นด้วยอายุได้อีกเรื่องหนึ่ง

วรรณกรรมที่เรียกกันว่าพระปฐมสมโพธิ นั้น คือเรื่องประวัติพระพุทธเจ้าอันเป็นพระศาสดาของศาสนาพุทธ ที่ผู้เรียบเรียงได้ค้นคว้ามาจากพระไตรปิฎก และพระอรรถกถาอันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญในพุทธศาสนา เรื่องราวแต่เดิมนั้นเริ่มแต่เริ่มตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต จนถึงตรัสรู้แสดงพระธรรมจักรกับปาวตีสสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ จึงได้ชื่อว่าพระปฐมสมโพธิ ซึ่งหมายความว่า การตรัสรู้พร้อมอันยอดเยี่ยม รวมแยกเป็น ๔ ปริจเฉท แต่ในสมัยต่อมา ได้ขยายเนื้อความเพิ่มเติมจนถึงปรินิพพานและธาตุอันตรธาน รวมเป็น ๓๐ ปริจเฉท ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ต้นฉบับเก่าที่เป็นภาษาบาลี เก่าที่พบในประเทศไทยนั้น มีอยู่ ๕ ส่วน (วิทยานิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิวงศ์ วัดพระเชตุพนฯ) คือ

๑. ฉบับล้านนา ๑ ส่วน จารลงใบลานในปีต่างๆ กัน ฉบับเก่าสุด ระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ จ.ศ. ๘๓๒ (พ.ศ. ๒๐๑๓) จารเป็นอักษรตัวธรรม มี ๔ ปริจเฉท

๒. ฉบับอยุธยา มี ๑ ส่วน ปรากฏชื่อว่า คัมภีร์ปฐมสมโพธิ วิจารณ์ ฉบับครูเดิม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้รวบรวมชำระและจารลงไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ รวม ๑๗ ปริจเฉท ส่วนที่จารไว้ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจริงๆ ว่าพบกระจัดกระจายอยู่ ไม่บริบูรณ์ แต่ความที่พบก็ตรงกับฉบับครูเดิม เช่น ฉบับที่ระบุว่าจารไว้แต่ พ.ศ. ๒๒๓๓ และ พ.ศ. ๒๒๔๒ เป็นต้น

๓. ฉบับรัตนโกสินทร์ มี ๓ ส่วน

ส่วนแรก มีเนื้อความตรงกับฉบับครูเดิมทั้งหมด มีเพิ่ม ๑ ปริจเฉท คือวิวาหมงคล เรียกว่า ฉบับรัตนเอก

ส่วนที่สอง มีเนื้อความเพิ่มจากฉบับรัตนเอกอีก ๔ ปริจเฉท เรียกว่าฉบับทองน้อย ท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิวงศ์ว่าส่วนที่เพิ่มทั้งสองฉบับ ๕ ปริจเฉท ท่านพิจารณาแล้วเป็นส่วนหนึ่งของสมเด็จพระพนรัตน์ พระอาจารย์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

ส่วนที่สาม เป็นฉบับปรับปรุงจากฉบับล้านนา ฉบับอยุธยา และฉบับรัตนโกสินทร์ทั้งสองส่วน ถือเป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุด ได้จัดแบ่งเป็น ๓๐ ปริจเฉท เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

เป็นที่สังเกตว่า ผู้รจนาคัมภีร์พระปฐมสมโพธิฉบับภาษาบาลี ที่พบเก่าที่สุดในประเทศไทยคือฉบับล้านนา นั้น ระบุนามไว้ว่าเป็นภิกษุ คือพระสวัสด์รังสี ตรงกับพระนามฉายาของสมเด็จพระปฐมยุทธิยาดิเรก ที่ได้ทรงพระนิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์

นอกจากนั้น ยังมีฉบับที่เรียบเรียงขึ้นเป็นอย่างดี เป็นเฉพาะตอน เฉพาะเรื่องเพื่อให้เหมาะกับเวลาเทศน์ในโอกาสต่างๆ กันอีกหลายฉบับ เช่นฉบับของสมเด็จพระสังฆราช (สา) ที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเพื่อถวายเทศน์ให้จบได้ในวันเดียว เป็นต้น

เป็นที่เข้าใจกันว่า นอกจากที่แต่งเป็นภาษาบาลีแล้ว จะต้องมีฉบับแปลเป็นภาษาไทยควบคู่กันมานานแล้ว เพราะคัมภีร์เรื่องนี้ นิยมนำมาเทศน์ในเทศกาลมหาบูชา วิชาบูชา อาสาฬหบูชา และวันออกพรรษา เป็นต้น การเทศน์ในโอกาสดังกล่าว ย่อมหวังผลทางความเข้าใจของผู้สดับ จึงต้องมีการแปลควบคู่กันเสมอ และยังมีการจำลองเรื่องราวเป็นภาพจิตรกรรมประดับผนังพระอุโบสถ ประดับคอสองศาลา เพื่อเพิ่มความเข้าใจและจดจำ ก่อให้เกิดศรัทธาได้ยิ่งขึ้น

ว่าจำเพาะที่จังหวัดเพชรบุรี ได้สำรวจลุ่มเฉพาะแห่งพบฉบับแปล เช่นที่วัดเกาะ ๒๑ ผูก วัดจันทราวาส ๓๐ ผูก วัดมหาธาตุ ๑ ผูก และน่าจะมียี่วัดอื่นๆ อีกก็ได้

มีที่แต่งเป็นกาพย์หรือกลอนสวด เขียนลงสมุดไทย พบฉบับที่วัดนอกตันสน อำเภอบ้านแหลม

เฉพาะที่แต่งเป็นคำฉันท์ที่พบต้นฉบับที่วัดพระรูปนี้ มีเนื้อความที่เหลืออยู่ เป็นคำประพันธ์ ๒๗๓ บท ประกอบด้วยฉันท์ ๒๑, ๑๙, ๑๕, ๑๔ และ ๑๒ กับกาพย์ ๑๑, ๑๖ และ ๒๘ รวม ๘ ชนิด

เนื้อความเท่าที่ยังเหลืออยู่ เริ่มจากพระสิทธิธารเสด็จประพาสูทธาน ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตสี่ ทรงสังเวชพระทัย มีศรัทธาที่จะเสด็จออกบรรพชา ในเวลากลางคืนจึงเสด็จพร้อมนายฉันทะ ถึงฝั่งแม่น้ำโนมา ทรงตัดพระเกศาโยนขึ้นไปในอากาศ พระอินทร์เชิญผอบมารับ และบรรจุไว้ในพระจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท้าวมหาพรหมได้นำบริขารมาถวาย ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาหกปี ก็ได้บรรลุถึงพระทัยปรารถนา

พระอินทร์ได้มาตัดพินสามสายถวาย จนได้พระสติบำเพ็ญเพียรตามสายกลาง ณใต้ต้นไทร ทรงรับถาดข้าวมธุปายาส ที่นางสุชาดานำมาถวาย ทรงแบ่งเป็นสี่สิบเก้าก้อน เสด็จไปเสวยที่ริมฝั่งน้ำเนรัญชรา ทรงลอยถาดและอธิษฐานให้ทวนน้ำ

เสด็จตรงไปยังต้นมหาโพธิ ระหว่างทาง พราหมณ์ผู้หนึ่งถวายมัทธนา ทรงรับนำมาลาดต่างบัลลังก์ประทับ ณ ใต้ร่มโพธิ เจริญสมาธิ เหล่าเทพเทวดาต่างหรรษาแซ่ร้องสดุดี ไปรยทิพยมาลาถวาย ว่าจะตรัสรู้และแสดงธรรมโปรด

พญามารให้ลูกสาวทั้งสาม ไปบำเรอให้หวนไหว แต่ทรงขับเสีย พญามารจึงจัดทัพยกผจญ

(ต้นฉบับชำรุด) ความที่อ่านได้ต่อไป เริ่มจากเกิดมหาอัศจรรย์ เหล่าสัตว์ มกร ครุฑ กินนร คน ต่างยินดีร่วมกับเหล่าเทพเทวาทมายัดเยียดเฝ้าอยู่แน่นขนัด

ด้วยเหตุที่เกิดจากการตรัสรู้ ขอให้บรรดาสัตว์โลกอย่าได้เบียดเบียนกัน จากนั้นจึงขอบไหว้พระสรพเพชญ์อันเสด็จประทับใต้ต้นมหาโพธิ์ เสด็จถวายเนตร เสด็จจงกรมเสด็จประทับที่เรือนแก้ว เสด็จประทับที่ร่มไทร เสด็จประทับฝั่งสระมุจลินท์ เสด็จประทับใต้ไม้เกด เป็นเจ็ดสถาน

ลำดับนั้นได้กล่าวถึงการเสด็จโปรดเทศนาอมฤตธรรมแก่สัตว์โลก ตามอาราธนาของพรหม ได้เสด็จโปรดปัญจวัคคีย์ จนบรรลุอรหัตผล

ตอนท้ายต้นฉบับขาดอ่านได้ความเล็กน้อยว่าเสด็จปาเลไลยก์

เป็นที่สังเกตว่า คำฉันท์เรื่องนี้ ได้ระบุชื่อคำประพันธ์ต่างไปจากคำฉันท์ทั่วไป ดังที่ปรากฏในต้นฉบับเป็น ๑๙ คำภีรา, ๑๒ ปฐมมัง, ๒๑ เยสันดา, ชัปพล, ๑๔ ยัมมังคลัง, ๑๕ สกสรัตน แม้จะแต่งโดยไม่เคร่งครัดครุ ลหุ นักแต่ก็พอเทียบได้ คือ

๑๙ คำภีรา	คือ	สัททวิภักตี
๑๒ ปฐมมัง	คือ	ฉันท์๑๒
๒๑ เยสันดา	คือ	สัทธา
๑๕ สกสรัตน, ชัปพล	คือ	มาลินี
๑๔ ยัมมังคลัง	คือ	วสันตติลก

การเรียกชื่อต่างไปนี้ น่าจะเป็นเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะขณะนั้นยังไม่มีมีการแปลคำภีร์ฉันท์วรรณคดีและมาตรพद्य หรืออาจเคยใช้คำภีร์อื่นมาก่อนก็ได้

๔. บทละครเรื่องลักษณวงศ์

เรื่องลักษณวงศ์ เป็นนิทานโบราณของไทย ได้รับความนิยมแพร่หลายมานาน จนบางท้องถิ่นได้ยกเป็นนิทานชาดกก็มี (เช่นทางอีสานเรียกว่าสุริวงศ์ชาดก) ท่านสุนทรภู่ได้นำมาแต่งเป็นนิทานคำกลอน แม้จะแต่งไว้ไม่จบเรื่อง แต่ก็ได้รับความนิยมอย่างมากพอสมควร และต่อมาก็ได้มีผู้นำมาแต่งเป็นบทละคร เช่นหลวงพัฒนาพงศ์ ภัคดี (ทิม สุขยางค์) และสำนวนที่โรงพิมพ์วัดเกาะจัดพิมพ์ เป็นต้น

กล่าวจำเพาะบทละครเรื่องลักษณวงศ์ที่นำมาปริวรรตนี้ ก็เป็นอีกสำนวนหนึ่ง ไม่ตรงกับทั้งสำนวนของหลวงพัฒนาพงศ์ฯ และสำนวนที่โรงพิมพ์วัดเกาะจัดพิมพ์เผยแพร่ ได้พบต้นฉบับที่วัดพลับพลายชัย อ. เมืองเพชรบุรี เฉพาะเล่ม ๒ จึงน่าจะมีเล่ม ๑ และเล่ม ๓ ต่อไปอีก เพราะความในเล่ม ๒ ยังค้างอยู่

ตอนท้ายเล่ม มีความระบุไว้ว่า "สันฉบับแต่เท่านี้ ฟังหัดเขียน อย่าเพ่อติเตียน มือฉันยังไม่สัดหัด แม้นผิดพลั้งช่วยแถมใส่ พี่...สร้างไว้ในศาสนา ขอให้สีกัลลจิตุราบาย สำราญกายสู่สถานพินามา จบแต่ ณ วัน ๓ ฯ ๑๒ คำ ปีฉลู เอกศก ๑๒๔๕"

๔

ตรงที่จุดไข่ปลานั้น เห็นชัดว่าเคยเป็นชื่อบุคคล แต่ถูกขีดออกเสีย ตัวเลขหลังสุด น่าจะเป็นปีจุลศักราช ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๖ เป็นปีมะแม ไม่ใช่ปีฉลู และไม่ใช่ปีเอกศก ทั้งวัน ๔ คำ เดือน ๑๒ ปีมะแม เป็นวัน เสาร์ ตัวเลขที่ระบุอาจเขียนพลาดก็ได้

ส่วนปีฉลู เอกศก ตรงกับปี จ.ศ. ๑๒๕๑ (พ.ศ. ๒๔๓๒) เมื่อได้ตรวจสอบดู ปรากฏว่า วันแรม ๔ คำ เดือน ๑๒ ตรงกับวันจันทร์ ส่วนวันอังคาร ตรงกับวันแรม ๕ คำ แต่การที่วันขึ้นแรมผิดไปหนึ่งวัน ในทางปฏิทิน ยอมรับกันได้ เพราะผู้จัดทำปฏิทินแต่ละสำนัก อาจมีการวางอธิการ (เดือน ๗ มี ๓๐ วัน) ไม่ตรงกัน วารและวันขึ้นแรมจึงเคลื่อนออกไป (วัน แรม ๔ คำ ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน)

ส่วนที่บอกว่า "สันฉบับแต่เท่านี้" แสดงว่า สมุดไทยฉบับที่นำมาปริวรรตนี้ เป็นฉบับคัดลอก นั่นคือ บทละครเรื่องนี้จะต้องมีมาก่อนหน้านั้น

และเมื่อพิจารณาถึงการละครของเมืองเพชรบุรี ก็มีประวัติว่าได้สืบทอดกันมาเนิ่นนานถึงยุคกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายราชสำนักอยุธยาสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทางเพชรบุรีอยู่มาก แม้ในสมัยกรุงเทพฯ สุนทรภู่ได้มาพำนักสอนศิษย์อยู่หลายปี และได้กล่าวถึงศิษย์ที่เป็นนักเพลงและนักละครอยู่หลายคน เช่นสาวข้าที่สุนทรภู่กล่าวถึงว่า "ชาวบ้านนั้นชมข้าว่าชานาญ" เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องแน่นอนว่า จะต้องมีการละครประเภทที่เป็นบทละครอยู่ด้วย (ดังที่คณะละครปัจจุบันยังมีต้นฉบับอยู่หลายเรื่อง) การได้พบต้นฉบับบทละครเรื่องลักษณวงศ์ จึงเป็นข้อมูลที่ยืนยันได้อีกเรื่องหนึ่ง

ต้นฉบับบทละครเรื่องนี้ เป็นสมุดไทยขาว เขียนด้วยตัวหมึกดำ มีขนาดยาว ๓๖ ซม. กว้าง ๑๒ ซม. หน้า ๓๖ หน้า

ก่อนที่จะกล่าวถึงเนื้อเรื่องในเล่ม ๒ ขอกล่าวเรื่องย่อตอนต้น (คือก่อนถึงเล่ม ๒) ตามความในนิทานคำกลอน ดังนี้

ท้าวพรหมหัตถ์และพระนางสุวรรณอำภา พร้อมพระโอรสคือลักษณวงศ์ (อายุ ๘ ขวบ) เสด็จประพาสป่า นางยักษ์หนีห้ายมาพบ จึงแปลงเป็นกวางทองมาล่อ ท้าวพรหมหัตถ์ตามไปจนถึงที่เปลี่ยว กวางกลายเป็นยักษ์ บอกว่าเป็นกลของเมียและล่อให้ตนมาจับพระราชากิน ท้าวพรหมหัตถ์ตกใจ สลบลงยักษ์จึงจับมำกินเสีย แล้วแปลงเป็นมนุษย์สาวรูปงาม แก่ท้าวพรหมหัตถ์ให้พิน บอกว่านางเกิดจากดอกไม้ ได้รับพรให้ยักษ์และปิศาจเกรงกลัว ตอนนี้อยักษ์หนีไปแล้ว ท้าวพรหมหัตถ์จึงรับนางมาตั้งเป็นมเหสี รับสั่งให้อำมาตย์นำนางสุวรรณอำภา และพระลักษณวงศ์ไปฆ่า อำมาตย์สงสารจึงปล่อยไป จนยักษ์วิรุณมาศมาพบ ร่ายมนต์สะกด แล้วบังคับรับนางสุวรรณอำภาไปเมือง ระหว่างทาง นางได้ฝากสไบไว้กับวานร สั่งความให้บอกแก่พระโอรส ความเล่ม ๑ จบลงเท่านี้

เริ่มเล่ม ๒ กล่าวถึงพระลักษณวงศ์ต้องนำค้ำฟ้าขึ้นมา ไม่เห็นแม่ ได้ยินเสียงนกจึงเข้าไปสอบถาม นกขุนทองจึงบอกว่า พระมารดาถูกยักษ์จับไป ให้ตามไปทางทิศอีสาน พระลักษณวงศ์จึงออกติดตามไป ผ่านป่าเขาลำเนาไพร จนคำจึงสลับลง

นางไม้มาช่วยแก่จนพิน และปลอบประโลม บอกเล่าเรื่องแม่ที่ถูกยักษ์วิรุณมาศจับไปไว้ที่เมืองมยุรา ให้รับตามไป จนพระลักษณวงศ์ได้พบวานร ได้สไบที่แม่ฝากไว้ เดินทางต่อไปจนถึงอาศรมฤๅษี ได้พบนางทิพยเกสร และอยู่ร่วมเรียนวิชากับพระเจ้าตา

ยักษ์วิรุณมาศ ได้พยายามเอาอกเอาใจและเกี้ยวโลมให้นางสุวรรณอำกายอมเป็นมเหสี แต่นางถือสัตย์ อธิฐานจิต จนบันดาล "ให้โลกียในกายนางหายไป" ส่วนทางท้าวพรหมหัตถ์ หลังจากตั้งนางยักษ์แปลงเป็นมเหสี ก็ลุ่มหลงจนนางมีจิตอาวรณ์ ท้าวพรหมหัตถ์ประทานนามว่าโกสุม

ฝ่ายพระลักษณวงศ์ หลังจากได้ร่ำเรียนจนสิ้นความรู้ของพระอาจารย์แล้ว คืบหนึ่งนิมิตฝันเห็นพระมารดา จึงได้คิดว่าจะต้องไปตาม เข้าลาพระเจ้าตาฯ จึงเฝ้าพระชรรค์และพระแสงศรให้ พร้อมกับเนรมิตพาชีขึ้นสำหรับขับขี่ไว้รบกับยักษ์ให้ พระลักษณวงศ์จึงกราบลาพระเจ้าตาและนางทิพยเกสรออกเดินทางไปอย่างเร่งรีบจนถึงเมืองมยุรา

ได้แปลงองค์เป็นฤๅษี ร่ายมนต์ให้พระชรรค์และศรเป็นไม้เท้า ม้าเป็นก้อนขี้ผึ้งเข้าไปสืบทิวาจนได้ความแน่ชัดแล้ว ตกกลางคืนจึงแปลงกลับเข้าวังไปสะกดท้าววิรุณมาศเขียนหนังสือทำให้ออกรบ และรับนำแม่เดินทางไปยังรับที่เชิงเขา

ยักษ์วิรุณมาศตื่นขึ้นเห็นหนังสือท้าวพรหมหัตถ์ก็จัดทัพไปตาม จนได้รับสู้กันเป็นสามารภ จนในที่สุดก็ถูกศรตาย ไฟรพลอยมียกเมืองให้พระลักษณวงศ์ฯ และพระมารดาจึงเข้าเมืองมยุรา รับสั่งให้นางมายูเรศ มเหสีเดิมของวิรุณมาศมาเฝ้า

ความจบลงเพียงเท่านี้

น่าสังเกตว่า แม้วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นบทละคร ขึ้นต้นบทด้วย เมื่อนั้น และ บัดนั้น ก็ตาม แต่ลักษณะกลอนกลับเคร่งครัดอย่างกลอนอ่านของสุนทรภู่ กล่าวคือกำหนดคำเป็นแปดคำเสมอ ส่วนบทละครทั่วไปจำนวนคำในแต่ละวรรค นิยมให้มี ๖ - ๘ คำ เพราะต้องเอื้อกับทำนองเพลง

การที่บทละครเรื่องนี้ยืนจำนวนคำในแต่ละวรรคเป็น ๘ คำ จึงมีลักษณะและลีลาเป็นนิทานคำกลอน และมีส่วนคล้ายกับกลอนของสุนทรภู่เป็นอย่างมาก หากมิใช่การลอกเลียน ก็ชวนให้สงสัยว่า อาจจะเป็นบทละครสำนวนสุนทรภู่ ในช่วงที่ได้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี พ.ศ. ๒๓๕๑ - ๕๖ ก็ได้ ดังจะยกความบางตอนให้เห็นดังนี้

โอดดอกสร้อยสัทวนิจจาเอ๋ย	จะล่วงเลยจากอกไปตกไหน
เสียดายดวงดอกฟ้าสุมาลัย	เคยชื่นใจชมเล่นไม่เว้นวัน
โอดเจ้าดอกคัดเค้ากับสาวหยุด	เคยหอมสดชื่นใจเมื่อไกรขัน
เพราะสาวเห็นสาวหยุดชิงจุดกัน	จึงติดพันร้องเรียกสำเนียงนาม
เสียดายดอกจำปามณฑาทิพย์	มาลอยลิบจากไปจิตใจหวาม
พวงมาลัยใส่กรเคยงอนนาม	เมื่อยามสามจากไปเสียไกลทรง

หรือ

เห็นต้นโคกสะอื้นเจ้ายืนโคก	ยังวิโยคเดินไปตามไพรศรี
จำปีเหมือนเรามากกว่าปี	ชนนี้พรัดพรากไปจากกาย
กอร่าก่าเหมือนกรรมมาทำให้	แสลงใจคิดไปแล้วใจหาย
น้ำนองนองน้ำตาเอกากาย	ต้นกำจายเหมือนกำจัดพลัดพารา
สุกรมกรรมกรอมจนผอมเศร้า	โอดเราพลัดแม่เหี่ยวแลหา
พระพายพัดเรื้อยเฉื่อยเธอเหนื่อยมา	ลงนิทราหลับไปในไพรวัน

อย่างไรก็ตาม การได้พบต้นฉบับต้นฉบับบทละครเรื่องลักษณะวงศ์ที่เพชรบุรี ทำให้ได้เห็นทั้งการแพร่กระจายและแนวโน้มในการนำนิทานแต่ก่อนมาใช้เป็นประโยชน์ร่วมสมัย จนถึงปัจจุบัน

เรื่องวรรณกรรมร้อยกรองจากวัด ซึ่งอาจารย์เสยย์ เกิดเจริญ ได้อุตสาหะปริวรรตออกมาเป็นอักษรวิธีปัจจุบัน และนำออกเผยแพร่ นอกจากจะเป็นการรักษาและสืบทอดต้นฉบับให้กว้างขวางออกไปแล้ว ยังจะได้เป็นแนวทางให้ผู้สนใจได้ศึกษาอย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้น เป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น และสามารถใช้อุปกรณ์ในการศึกษาในด้านต่างๆ สุดแต่ว่าจะใช้ตามแง่มุมที่ผู้สนใจมองเห็น

ในการปริวรรตต้นฉบับสมุดไทยเป็นอักษรวิธีปัจจุบัน ย่อมทราบกันดีในหมู่นักสนใจและคลุกคลีอยู่กับการเขียนเอกสารในสมัยโบราณ ทั้งทางวงศัพท์ การสะกดคำ ซึ่งผู้คัดลอกมืออิสระ ไม่ถูกบังคับด้วยตำราใดๆ นอกจาก

ความเจนจัดส่วนตัว การถอดออกเป็นถ้อยคำและอักขรวิธีปัจจุบัน นอกจากจะต้องอยู่ในกรอบคือพจนานุกรมอย่างหนึ่งแล้ว ความรู้และมุมมองของผู้ปริวรรต ก็เป็นเรื่องจำกัดอีกอย่างหนึ่ง ที่อาจก่อให้เกิดการตัดสินใจผิดพลาดได้

การเผยแพร่ต้นฉบับที่ปริวรรตแล้วครั้งนี้ จึงไม่ควรถือเป็นที่ยุติ จำเป็นจะต้องมีการ

ศึกษาทบทวน เปรียบเทียบ กับต้นฉบับที่ได้จากแหล่งอื่นๆ เช่นหอสมุดแห่งชาติ และแหล่งวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น

จากศูนย์วัฒนธรรมและหอสมุดของสถาบันทางการศึกษาในจังหวัดต่างๆ ที่ต้นตัว และเก็บรวบรวมไว้ ซึ่งจะก่อประโยชน์ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ประถม ก.กาหัดอ่าน เพชรบุรี
จากต้นฉบับ วัดโคมนาราม อ.บ้านแหลม และวัดปากน้ำบางจาน อ.เมือง

๑ หน้าต้น ฯ

ประถม ก.กาหัดอ่าน ฯ

ยานี้

๑	๑ นะโมข้าจะไหว้	วรไตรระตะนา
	ใส่ไว้ในเกศา	วรบาทะมณี
๒	๑ สอนอ(คุณะ)วรไตร	ข้าใส่ไว้ในเกศี
	เดชะพระมณี	ขออย่ามีที่โทษา
๓	๑ ข้าขอยอชูลี	ใส่เกศีไหว้บาทา
	พระผู้กรุณา	อยู่เกศาย่ามีภัย
๔	๑ ข้าไหว้พระสัทธิธรรม	ที่ลี้กล้ำคัมภีร์ใน
	ได้รู้ดูเข้าใจ(ได้ดูรู้เข้าใจ)	ขออย่าได้มีโรคา
๕	๑ ข้าไหว้พระภิกขุ	ที่ได้ลุแกโสตา
	ไหว้พระสะกิทา	อะระหาธิบดี
๖	๑ ข้าไหว้พระบิดา	ไหว้บาทาพระชนนี
	ไหว้พระอาจารย์	มีมหากรุณา
๗	๑ ข้าไหว้พระครูเจ้า	ครูผู้เฒ่าอยู่เกศา
	ได้สอนรู้วิชา	ไหว้บาทาที่พระครู
๘	๑ จะใคร่รู้วิชา	ขอเทวมาคำชู
	มีรู้ขอให้รู้	ดูใดเล่าเข้าใจ
๙	๑ ไชโยขอไชยะ	ไชยชนะแก่โลโก
	โทสะแลโทโส	แลโมหะอย่าบีฑา*

* หนังสือปถมก.กาหัดอ่านอย่างโบราณเล่มเดียวจบ รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๘ หน้า ๒ ว่า

๑ ไชโยขอเดชะ	ไชยชนะแก่มารา
ระบือให้ลือชา	เดชะสามาไชโย
๑ ไชโยขอเดชะ	ไชยชนะแก่โลโก
โทโสแลโมโห	อย่าโลเลใจใจ

๑๐	๑ ก. ข. นโมไทย โมหะแลโมหา	ขอจำได้ในมนา อย่าโลเลใจใจ
๑๑	๑ กุมาระกุมารี จะล่อพอเข้าใจ	ตะรุณีที่เยาว์วัย ให้รู้จำคำวาทิ
๑๒	๑ ว่าไว้ในก.กา ว่าไว้แต่เท่านั้น	ก. ข. ขาอาอือ ที่พอได้ใน ก.กา
๑๓	๑ แต่พอให้รู้เล่า ว่าไว้ให้รู้	ที่ผู้เขลาเขาวภา กุมารตะรุณี
๑๔	๑ จะใคร่ให้รู้คำ รู้แท้แต่เท่านั้น	ที่ลึกล้ำจำได้ดี ดีจำเอาเบาใจครู
๑๕	๑ จะว่าแต่ล่อล่อ ว่าไว้พอให้รู้	ว่าแต่พอล่อใจดู ดูใดเล่าเอาใจใส่ ฯ

๒๘

๑๖	๑ ก.กาว่าได้ จะเอา ก.กา	ขึ้นข้อต่อใหม่ เข้ามาปะปน	ว่าในแม่กน จะว่าแต่กน	เป็นพันปัญญา
๑๗	๑ ว่าไว้เป็นกลอน รู้แต่่นโม	แต่ล้วนจะสอน ก.ข.ก.กา	กุมารอ่านมา ให้เล่าอ่านว่า	แต่ละแม่แนไป
๑๘	๑ รู้กันอ่านกน มันเล่ามันเรียน	แต่ละท่อนผ่อนปรน มันเขียนเพียรไป	อ่านจนเจนใจ เรียนว่าจำไว้	ได้พลันบรรณา
๑๙	๑ ดุรากุมาร อาศัยแต่เพียร	จะเขียนเรียนอ่าน เล่าเรียนนั้นนา	อาจารย์ว่ามา ถ้าใครอุตสาห	อ่านว่าตาดู
๒๐	๑ อย่าทำซี้คร้าน อย่าเล่นเย็นเข้า	เล่าเรียนเขียนอ่าน หมั่นเข้ามาดู	ชาญเจนเจนหู อย่าได้ให้ครู	ถูกว่าดำดี (ขู่ว่าดำดี)
๒๑	๑ จะเขียนเรียนว่า อย่าว่าอันไป	อย่าถลัดล้า ว่าไว้ให้ดี	จำคำวาทิ อย่าทำอู้อี้	จู้จี้พิไร
๒๒	๑ อย่าหนีลี้เหลี้ยน อย่าทำโอ้อี้	เล่าปนโกนเกน หนีเตรเรไป	เขม้นเป็นใหญ่ เล่าจำเอาไว้	อย่าให้ตึรัน
๒๓	๑ เพียรเอาให้ลุ อย่าตืออย่าดำ	อย่าทำกะกุ อย่าว่ากุ่มัน	อย่าดูอย่าดัน เจรจาว่ากัน	แต่อันดีดี
๒๔	๑ สอนว่าอย่าแซ	สอพลอกอเก	เจรจาพาที	

	เจโกโปเปลา	โง่เง่าไม่ดี	รู้ไว้ให้ถึ	จะมีคนยำ
๒๕	๑ ให้จำคำครู	มิรู้ให้รู้	ให้รู้ให้จำ	
	ที่จะเป็นผล	ให้บันให้รำ	อย่าเล่นเย็นคำ	ครูพรวำร่าสอน
๒๖	๑ อย่าเป็นคนเซลา	เจโกโง่เง่า	ชี้เซาหวานอน	
	อันที่จะเล่น	อย่าเป็นอวาร	เรียนให้รู้ก่อน	สอนไว้ให้จำ
๒๗	๑ พ่อแม่ดำทอ	อย่าได้ต่อล้อ	ว่าพอต้อคำ	
	สอนดำ่ว่าไร	ควรรใส่ใจจำ	ผันผอนย้อนท่า	น้ำใจใสศรี
๒๘	๑ อย่าหนีขี่คว้าน	จะใช้จะวาน	ข้อการอันมี	
	ตากดูหูใส่	จำไว้ให้ดี	อย่าเมินเดินหนี	ลี้ไปโคลคลา
๒๙	๑ ไปปล้นมาปล้น	อย่าให้ตีรัน	ทุนหันโกรธา	
	จะเล่นก็เล่น	ให้เป็นเวลา	อย่าให้เกรทา	สอนว่าใส่ใจ
๓๐	๑ อย่าทำใจตัน	ว่าไรชะลีน	ขึ้นรู้ผู้ใหญ่	
	พ่อแม่จะสอน	โอนอ่อนผ่อนใจ	ข้อที่ดีใช้	จำไว้เป็นผล
๓๑	๑ ลิ่นเล่าเท่านี้	แก้ไขไว้ที	อันมีในกน	
	ท่านลั่นบันรอน	เป็นกลอนสอนตน	แต่ลั่นเป็นผล	แต่ตั้นกนมา

ฉบับ

๓๒	๑ อ่านกนจนลั่นเจนจบ	ว่าไหมในกบ
	ประทบประทับกับกน	
๓๓	๑ เป็นหลั่นอันดับสับสน	ว่ากบกับกน
	เข้าปนเข้าคละกันไป	
๓๔	๑ ว่าต่อข้อกลอนสอนใจ	สดับกรับ(ตรับ)ไว้
	อันใดอย่าเพือนเคลื่อนคลา	
๓๕	๑ เป็นระเบียบทำเนียบเปรียบมา	อย่าหลู่ครูบา
	ที่วาทให้ว้อจารย์	
๓๖	๑ เล่าจบนอนบกรบกราน	วันทาอาจารย์
	ไหว้สาธุการกระดานครู	
๓๗	๑ อย่าทำยำเหยียบลบหลู่	เคารพจบครู
	ขึ้นชูขึ้นใส่เกศี	
๓๘	๑ อุตสาห์บูชาบาลี	เป็นประเวณี
	ที่ท่านแต่ก่อนสอนมา	

๓๙	๑ ทำดีจะมีปัญญา ปัญญาผู้นั้นพ้นเพื่อน	ใครหลู่ครุบา
๔๐	๑ ก.ข. นโมเลื่อนเบือน ให้เพื่อนให้พ้นทนใจ	เขียนลบกบเกลื่อน
๔๑	๑ วนเวียนเขียนกลับฉบับใหม่ ไม่ได้ไม่จำคำสอน	ลบเลื่อนเบือนไป
๔๒	๑ จับกระดานอ่านเล่าก็ทวนอน กินอนก็กรนบ่นไป	ลื้หลบซบซ่อน
๔๓	๑ เขียนจบไม่ลบหลับไหล น้ำใจไม่ได้ยินดี	กระดานแบแซไว้
๔๔	๑ รบเดือนเหมือนว่าคำผี ก็หนีก็หลบไป	ครุภะจะดี
๔๕	๑ ข้อนี้มีดีอย่าใส่ใจ ควรไว้เป็นครูบูชา	คนรู้ผู้ใหญ่
๔๖	๑ ระวังให้ดับโทษา ท่านว่าก็พัวจำคำ	อาจารย์ท่านดำ
๔๗	๑ อย่าได้เป็นใจโกลา มิทำมิรู้ดูไป	มิจิมิจำ
๔๘	๑ จะว่าแต่พอย่อไว้ อย่าได้ติฉินนินทา	พอให้เข้าใจ
๔๙	๑ จบจบครบสิ้นแลนา ข้างหน้าจะว่าต่อไป	ถ้วนถึมีมา
ยานี้		
๕๐	๑ อ่านจบสิ้นสรรพ ว่าอีกบ่เลิกแปลกใหม่	มาจะกลับอ่านอื่นไป ที่ในกยกยกออกมา
๕๑	๑ แต่ละแม่แน่นอนไป จะสอนกุมารา	ยกยกไว้ให้วิธา ว่าให้อ่านชาญเซนใจ

^๑ ปบ = ก. วังไล่ตะครุบ, ตบตะครุบ, ตะปบ

๕๒	๑ จะผูกให้ผูกที่ ยากนักยากักไว้	อักษรนี้ล้าลึกไป จำให้ได้จนแน่นอน
๕๓	๑ อ่านดูให้รู้จัก ประโยคใช้ซับซ้อน	ให้กระหนก(ตระหนก)ในอักษร ว่ายอกย้อนเป็นกลอนไป
๕๔	๑ พินท์เอกแลพินท์โท ไม้แอแลไม้โอ	ไม้เอโออันมีใน มีไม้ไ่วเป็นสำคัญ
๕๕	๑ คอ บอ เป็น สอ ได้ ล. ร. เป็นน. นั้น	ส.ชิตใส่ใช้เหมือนกัน รู้มีทันอ่านจนใจ
๕๖	๑ ช.ใช้ได้ต่าง ด. เป็นด.เหมือนกันได้	จ.ต.ถ.ท.ท่านก็ใช้ ยากักใส่ไม้โทตรี
๕๗	๑ น.เล็กและณ.ใหญ่ ณ.เล็กเรียกว่าผี	พ.นี้ใช้ใช้คนละที่ พ.ใหญ่นี้ว่าพีน้า
๕๘	๑ อาจารย์ท่านยกยก ว่าไว้ให้วิธา	ไว้คำหนักคำเบามา มีปัญญาพราจำเอา
๕๙	๑ จะว่าให้ลึกลัก เด็กเด็กปัญญาเขลา	ให้ยกยกเป็นหนักเบา เอาแต่ล่อพอเข้าใจ
๖๐	๑ บาลิมักไข จะใครรู้ซึ่งขอมไทย	ทำให้ญโตร์ำเรียนไป หรือจะใครเรียนคัมภีร์
๖๑	๑ หรือว่าจะเรียนเลข ผูกชะตาตุราดี	เป็นหมอเอกโหราดี ฤกษ์นาที่ที่สุรย์จันทร์
๖๒	๑ อิศโรผู้เป็นใหญ่, คัมภีร์พิไสยนัน	ท่านว่าไว้มีครบครัน เป็นมนต์โอฟ้า
๖๓	๑ ที่กยกยกแยก ว่าไว้ให้วิธา	เป็นแผนกแตกออกมา มีปัญญาจำใส่ใจ
๖๔	๑ พรรณนามาอเนก ที่กยกยกไว้	เอาข้อเอกออกมาไข อ่านอื่นไปให้วิธา"

"ฉบับประมก.กาฬอ่านอย่างโบราณเล่มเดียวจบ ร.ศ. ๑๐๘ หน้า ว่า "อ่านอื่นไปอย่าไหลหลง"

สุรางคนางค์

๖๕	๑ ตั้งเรื่องเนื่องไป คล่องจองต้องถูก	จัดแจงแต่งใหม่ ผูกพันมั่นคง	ตั้งใจจำนง จะว่าที่ก่ง	ให้จงแจ้งใจ
๖๖	๑ อ่านให้ถูกต้อง จะแถลงแจ้งข้อ	ลำนานำนอง พอเราเข้าใจ	คล่องจองกันไป สอนสั่งฟังไว้	ให้มันบรรณา
๖๗	๑ ดุรากุมาร ให้ลูปรุปรอง	แสวงหาอาจารย์ ตั้งใจจินดา	รำเรียนวิชา สำหรับครา	กุมารทั้งผอง
๖๘	๑ ครั้นว่าใหญ่กล้า ทำนาทำไร่	จึงให้แสวงหา ใจกรีก ^๑ นึกปอง	ทรัพย์สิ้นเงินทอง ให้มีเงินทอง	ข้าวของบริวาร
๖๙	๑ ทรัพย์นี้มีใกล้ แค้นแค้นแดนดิน	ใครปัญญาไฉน มีสินทุกสถาน	หาได้บ่นาน ผู้ใดเกียจคร้าน	บ่พานพบนา
๗๐	๑ ข้อนี้ควรจำ จะเป็นที่พึง	เร่งให้กระทำ เหมือนหนึ่งพรรณา	เหมือนคำว่ามี ผู้มีปัญญา	จงจำใส่ใจ
๗๑	๑ อย่าเป็นนักแสดง อย่าได้คำนึง	ร้องรำทำเพลง อย่าพึงพอใจ	เข้าการอะไร เสียงแทบแทบไล่	เครื่องไม้เข้ายา
๗๒	๑ เปลืองหมากเปลืองพลู เปลืองแบ่งเปลืองข้าว	เปลืองกินเปลืองอยู่ เปลืองเล่าเปลืองยา	แทบแทบตา เปลืองเลื้อเปลืองผ้า	เปลืองค่าจ้างคน
๗๓	๑ อย่าเรียนกลองแขก เร่ตีหน้าบ้าน	พาให้ใจแตก รำคาญหูคน	มันไม่เป็นผล เขาว่าเขาบ่น	คำคนนินทา ^๒
๗๔	๑ อย่าเป็นขี้เมา ปากโป้งโง่งเง	สูบฝิ่นกินเหล้า โง่งเงตีดำ	มีนเมาสุรา โกรกรากปากกล้าว่าจาไฉน	
๗๕	๑ อย่าเข้าบ่อนใหญ่ มันไม่เป็นผล	เล่นนกเล่นไก่ ทำวนรำคาญ	เครื่องได้ยากนาน ข้อที่ทำงาน	ควรทำรำพึง
๗๖	๑ อย่าเรียนปลงของ เร่งหาขายแก้	ทำเงินทำทอง เร่งใหญ่อายตึง	อย่าปองคำนึง อย่าได้รำพึง	ตำราพาหลง

^๑ กรีก = ตีกรีก^๒ เป - โมรา ปฏิภาณ กวีสมัย ร. ๕ ได้แปลงใหม่ในเขาวงกตว่า๑ จะเรียนกลองแขก
เที่ยวตีหน้าบ้านอย่าตีให้แตก
ทำการมงคลจึงจะเป็นผล
ไม่มีใครบ่น

ผู้คนนินทา

๗๗	๑ อย่าเรียนเสน่ห์ อย่าปองลองหญิง	ตำราเจ้าเล่ห์ จริงจริงมันคง	โวเวไม่กรง ^๖ พาให้ใจหลง	บ้าหลังคลั่งไป
๗๘	๑ อ่านให้รู้แจ้ง ข้อดีถี่ถ้วน	ประจักษ์หลักแหล่ง ควรทำจำไว้	แต่งคล้องจองไป เอาเป็นฉบับได้	เร่งให้ควรจำ
๗๙	๑ ที่ไม่เข้าการ แก่งผู้ถูกถ่วง	มีอยู่หลายสถาน ควรเอาใจฟัง	อ่านมาแต่หลัง เป็นกลอนสอนสั่ง	ฟังคำจำไว้
๘๐	๑ จะว่าแต่พอ ร่ำมาช้านาน	ลับสนย่นย่อ อ่านอื่นคืบไป	แต่พอเข้าใจ จบกลงไว้	เท่านั้นแลเนา

ฉบับ

๘๑	๑ อ่านกลงสิ้นจบหมด เป็นบทเป็นบาทพาดไป	ว่าใหม่ในกด
๘๒	๑ คล้องจองต้องถูกผูกใหม่ ที่ในฉบับอันดับกัน	ประดับประดาผู้ใส่
๘๓	๑ จองพดไม่ขัดแย้งชั้น ธรรมเนียมทำเนียบเปรียบสอน	บาทบทจดกัน
๘๔	๑ กำหนดเป็นบทบาทกลอน ให้อ่อนให้อ่านชาญเจน	ดริตริกฝึกสอน
๘๕	๑ กราบเท้าเจ้าบวชเป็นเณร ให้เจนให้จบครบครัน	อ่านอวดสวดเกณฑ์
๘๖	๑ จงสดับกับฟังมีน่าน ที่ท่านผู้รู้ครุบา	ปรนนิบัติอาจารย์
๘๗	๑ จงฟังตั้งใจรักษา เรียกหาจงนั่งฟังดู	ท่านผู้ครุบา
๘๘	๑ นั่งฟังสดับรับหู นั่งดูคำรบขบฉัน	อย่าเล่นเขม้นอยู่
๘๙	๑ ตั้งจิตเป็นนิจุทุกวัน สี่พันเจ้าเณรประเคนครู	น้ำใช้น้ำฉัน

^๖ กรง = ตรง

๕๐	๑ จงเจ้าเอาใจใส่ดู ที่ครูจะฉันทรรจง		เกล็ดหมากพลู	
๕๑	๑ ตั้งใจลงให้แน่นกรง จงดีกับปียบอทด่า		เกล็ดขี้ติบสง	
๕๒	๑ เก็บหามาทุกเช้าค่ำ เช้าค่ำพรำดูบูชา		ใส่เสียบเรียบห้า	
๕๓	๑ เอากรวดลงกวาดวัดวา วัดวาที่ปรกรกราน		ทิ้งถากถอนหญ้า	
๕๔	๑ แพบไกลไม้สี่ที่ฐาน ที่ลานข้างสุตฎุ		เจดีย์วิหาร	
๕๕	๑ กวาดเอามวนเข้าเผาจี อัคคีเร่งหาย่านาน		สนทยาตราตรี	
๕๖	๑ จุดไว้ในกุฏิวิหาร ที่ท่านจะอยู่ครุบา		ให้รุ่งเรืองชัชวาล	
๕๗	สำเร็จเสร็จสรรพกลับมา พระครูผู้สั่งสอนตน		นวดพื้นบาทา	
๕๘	๑ เสร็จสรรพกลับมาบัดตน จงบ่นจงเรียนเพียรไป		ตั้งใจสวดมนต์	
๕๙	๑ ประพฤติตามกิจวินัย จำไว้อย่าได้พินเพื่อน		ระยับดับใจ	
๑๐๐	๑ อย่าได้ให้ครูตักเตือน จงเตือนสติตนไป		อย่าบิโดยาเบือน	
๑๐๑	๑ จบบทที่ตกลงไว้ ที่ในฉบับอันดับกัน ฯ		อ่านอื่นขึ้นไป	
๒๘				
๑๐๒	๑ อ่านครบจบกค จะร่นย่อ	ประติษฐ์คิดบท แต่พอสวดสม	ต่อกดขึ้นกม ให้พร้อมกล่อมกลม	ประสมถูกกัน
๑๐๓	๑ ตั้งข้อต่อใหม่ ว่าในลิกา	อ่านอื่นขึ้นไป ศีลาลิบัน	คิดให้ขยัน บาทบทต้นนั้น	ตั้งแต่ปาณา
๑๐๔	๑ ปาณาว่าขาด	อย่าได้ฆ่าสัตว์	ตามพุทธบัญญัติ	

	(พระเจ้าเทศนา)	อย่าได้ประหาร	ผลาญชีพมรณา	จะขาดศึกษา	อย่ามาฆ่าตี
๑๐๕	๑ อทินนาทาน	อย่าได้ลักทรัพย์	แปลให้วิการ	อ่านตามบาลี	
๑๐๖	๑ อับพรัมจารีย์	สิกขาห้ามปราม	อย่าร่วมประเวณี	จะระมณี	เว้นไว้อย่างทำ
๑๐๗	๑ มุสาวาทา	เสียดส่อซ่อเขา	อย่าลามลวนทำ	ข้อนี้ควรจำ	จำคำอาจารย์
๑๐๘	๑ (ท่านแปลแก้ไข)สุราเมรัย	อันชื่อว่าเหล้า	เอาบรรณาการ	เป็นบาปเป็นกรรม	ขาดซึ่งศึกษา
๑๐๙	๑ วิกาลโภชน	ภิกขุสามเณร	พระเจ้านั้น	ลัปลาโวหาร	ขาดซึ่งศึกษา
๑๑๐	๑ บัญญัตินัจจี	อย่าเล่นครี้นเครง	ชะนนั้นโสด	บาลีท่านอ่าน	ขาดซึ่งศึกษา
๑๑๑	๑ มาลาคันธ	อย่าได้ยินดี	ตาเถรอย่าทำ	สื่องเสพย์สุรา	มีพุทธฎีกา
๑๑๒	๑ บัญญัติไวสิน	ชะมดพิมเสน	อย่าได้ยินดี	มีพุทธฎีกา	ตรัสว่าอย่าทำ
๑๑๓	๑ อุจจาสะยะนะ	มีพุทธบัญญัติ	ทำเพลงเลิงการ	ตรัสโปรดว่ากรรม	อย่ากินของค่า
๑๑๔	๑ ชาตรูปะระา	อย่าประดับเครื่อง	วิเลเวร	อย่ากินของค่า	มูลผลาหาร
๑๑๕	๑ จบที่บัญญัติ	จำเอาให้ได้	กลิ่นหอมสิ่งใด	พื่อนรำข้ามาน	ขาดศึกษาจารย์
๑๑๖	๑ อุตส่าห์เล่าเรียน	เวลาเข้าค่า	เครื่องอันมีกลิ่น	ขาดศึกษาจารย์	ท่านแปลแก้ไข
๑๑๗	๑ มาติกาสามภาร(ภาระวาร)	จำเรณูพระปริต	ราเชนกฤษณา	มณมีใน	ขาดศึกษาจารย์
๑๑๘	๑ อย่าให้พลั้งพลาด	ตาอุทุตรับ	อย่านั่งอาสนะ	อย่าแช่มอย่าใส	ขาดศึกษาจารย์
๑๑๙	๑ เรียนสนธิเรียนนาม	ที่อรรถที่แปล	ในอรรถห้ามปราม	อย่ายินดีนา	ขาดศึกษาจารย์
			เร่งให้สละ	จงจันทรอย่าทา	สิกขาห้ามปราม
			อันเรื่องสุกใส	อันสูงอันงาม	อันสูงอันงาม
			ครบศีลสิบทัศ	จงให้ทำตาม	คำพระวินัย
			ว่าในสิกขา	เงินทองใดใด	เงินทองใดใด
			ตั้งสัตย์ความเพียร	แหวนทองอย่าใส่	สอดในหัตถา
			หมั่นเล่าสวดมนต์	สำแดงแจ้งมา	ตั้งใจรักษา
				เรียนให้เป็นผล	เจ็ดตำนานภาคต้น
				ให้ชาญเฉนใจ	กำหนดบทไว้ (ธรรมจักรสมัย)
				กำหนดบทไว้ (ธรรมจักรสมัย)	ให้ได้แน่นอน
				เคลื่อนคลาดอักษร	อักษระอักษร
				อักษระอักษร	สันตติฉับไว
				วิภัติปัจจัย	ที่ดั่งที่ไว้
				ที่ดั่งที่ไว้	ให้เห็นเป็นผล

๑๒๐	๑ เรียนมูลให้สรรพ เขียนใบฎีกา	พ่อแม่จะรับ ให้ว่าจุลพน	ออกไปนิมนต์ ให้พระชิตัน	เอาใจสั่งสอน
๑๒๑	๑ แต่งตบครบครัน ซื้อผ้ากาสาวิ	เครื่องกินเครื่องกัณฑ์ มาตัดจีวร	สารพรรณพุกหมอน รัตประคตแพรทองอน	สูกแดงแสงใส
๑๒๒	๑ จึ่งซื้อผ้าปล้อง ใส่สบบงแดง	สะไบโยยอง แกล้งแต่งจงใจ	ย้อมชมพูไทย สีแสงสุกใส	ตั้งใจบูชา
๑๒๓	๑ ตบแต่งบายศรี ผูกกรรองซ่อชั้น	เจ็ดชั้นงามดี เป็นสุวรรณา	ปักพุ่มบุปผา ครั้นขึ้นเทศนา	จึ่งเวียนเทียนชัย
๑๒๔	๑ ลับปฐะสิกา ที่มีติดมาก	ชวนกันบูชา ที่ยากน้อยไป	จตุปัจจัย คนละเฟื้องคนละไฟ	ตามได้ตามมี
๑๒๕	๑ ใจจงองอาจ ร้องขออภัย	ขึ้นบนธรรมาสน์ ให้คล่องจงดี	มือแก้คัมภีร์ รูปคือปักผี	บุตรสกุณา
๑๒๖	๑ ปีกทางยังอ่อน ถ้าแน่นปลั่งพลาด	ถึงจะฝึกสอน บพบาทคาถา	ร่อนในเวหา ลัปฐะสิกา	รูปขออภัย
๑๒๗	๑ จึ่งตั้งนะโม พรรณาปารก	ชุ่มเสียงใหญ่โต ที่ซุกไป	กระแสดำเฒ่าใส ฉับพลันทันใด	ก็จบจุลพน

ยานี้

๑๒๘	๑ นโมว่ามาหมด ผูกเข้าเล่าประสม	กนกบกดกกกนกม กมแล้วหนอต่อไปเกย
๑๒๙	๑ เขียนไทยให้จบเจน ยากแท้แต่แม่เกย	ให้ชาญเจนเจ้าเณรเอ๋ย เคยเห็นบ้างหยิ่งซังใจ
๑๓๐	๑ มากมายใช้ยากนัก เพี้ยนเพี้ยนเปลี่ยนกันไป	จะรู้จักอักษรไทย ใช้สับสนพันปัญญา
๑๓๑	๑ บวชแล้วลืกล่อยบ่อย กลับเขียนเรียน ก.กา	เกยแล้วถอยหลังลงมา ก.ข.ขาวาต่อไป
๑๓๒	๑ ก.ข.ต่อวันเรียน ต้นปลายก็หายไป	เกยแล้วเวียนเขียนเกยใหม่ ทั้งเก่าใหม่หายไปพลัน
๑๓๓	๑ ให้เขียนเวียนแต่ลบ เขียนลบตบตีกัน	กว่าจะจบเป็นครึ่งวัน วันเข้าบ้านชี้คร้านมา
๑๓๔	๑ เล่าเรียนเวียนแต่ลบ	กว่าจะจบพลบเวลา

	รุ่งเช้าเล่าอ่านหา	ว่าปากเปื้อนเชือนแซ่หนี
๑๓๕	๑ เรียนไยไม่อุตล่ำห์	แต่ ก.กาเป็นตาปี
	เกียนนักมักหลบลี้	คนซื้อบ้านนาเห็น
๑๓๖	๑ เขียนพลงเล่นพลงเล่า	เขียนแต่เช้าเล่าต่อเย็น
	เขียนพลงวางไปเล่น	เช่นนี้ใช้ไม่รู้ธรรม
๑๓๗	๑ นะโมแล ก. ข.	เสียดินสอเป็นกอบกำ
	เขียนผิดคิดจึงงำ	จำใจอยู่รู้เมื่อไร
๑๓๘	๑ ปากว่าตาเม็นซี่	ทั้งตาปีจู้ผิดไป
	ซี่เปล้าเล่าเล่นไย	ไม่ถูกตัวหัวกระดาน
๑๓๙	๑ เห็นฉบับจับเขียนดู	คันหัวหูดูรำคาญ
	ไม่เขียนเวียนไปฐาน	อ่านมื่ออกบอกลายมา
๑๔๐	๑ เดินพลงทำอย่างปวด	หน้าวันวดปวดนักหนา
	อึดอัดรัดท้องมา	ว่าพันเพื่อนเลื่อนเปื้อนไป
๑๔๑	๑ ครั้นเช้าให้เล่าอ่าน	ที่กระดานท่านเขียนหาย
	ได้ต้นมาลิมปลาย	ว่ากลับกลายเป็นหลายคำ
๑๔๒	๑ มีอ่านนวยังคิด	ปากมุดมิดคิดจึงงำ
	ชีว์ต้นบนพิมพ์	สำรากชูดูลนลาน
๑๔๓	๑ ซ้ำจี้จี้จจจ	น้ำตาหยดรดกระดาน
	นั่งงมก้มอยู่นาน	ท่านยี่หู่ชูตี่รัน
๑๔๔	๑ สอนให้ทำหาจำไม่	มิใคร่ได้เป็นหลายวัน
	คลุกคลีตีรันกัน	ว่าเสียงสนั่นรันท้าง
๑๔๕	๑ ผูกมื่อร้องครั้นเครง	ให้เข่งยิ้นตีนกรง
	ขวบขวบนาบไม้ลง	ส่งเสียงร้องก้องวัดวา
๑๔๖	๑ เทียวเตรเร้นักเล่า	ตีสองเท้าตื้นซ้ายขวา
	ท่านบอยโอยเจ็บนา	ว่าวุ่นวายให้ทานบน
๑๔๗	๑ ครั้งนี้ยังมีจำ	เร่รันซ้ำเป็นหลายหน
	ไม่เขียนเรียนเล่าบน	จนต้องตีไม้กัวเกรง
๑๔๘	๑ ผูกไว้ให้มีกัว	แขวนตัวหัวห้อยโคงเตง
	พันดินตีนเข่ง	เร่ร่อนเลาไม้ให้ส่งมา
๑๔๙	๑ โบายตีมิหลายจำ	ทาระกรรมเป็นนักหนา
	รีบร่นชนดินมา	กว่าจะคำย่าเย็นไป

๑๕๐	๑ เณรใหญ่ไล่ตามพลาง อย่างน้อยแฉ่งใหญ่	รันผางผางอย่างไวไว หอบหัวไล่ไม่ยั้งกรง
๑๕๑	๑ แล้วให้ตักน้ำมา ด้วยฝาเปลือกหอยโข่ง	ด้วยตะกร้ามาเทลง ใส่โอ่งอ่างล้างบาป
๑๕๒	๑ ให้ตักกรดต้นไม้ หิ้วหอบบอบนักหนา	แล้วตักใส่ในวัดวา แบกตะกร้าน้ำตาไหล
๑๕๓	๑ เณรเล็กและเณรน้อย ใครเป็นเพื่อนนี้ใช้	อ่านบ่อยบ่อจำใส่ใจ ได้ความชั่วตัวเจ็บอาย ฯ
ฉบับ		
๑๕๔	๑ อ่านเขียนเรียนได้จบ ก็จบแต่ต้นจนปลาย	เข้าใจได้ครบ
๑๕๕	๑ เรียนร่ำกำหนดกฎหมาย ที่ย้ายที่แยกแจกไป	อย่าเพื่อนเคลื่อนคลาย
๑๕๖	๑ ที่นี้จะแจ้งแถลงไข ท่านใช้ในลักษณะอักษร	ที่มิเข้าใจ
๑๕๗	๑ กำหนดเป็นบทบาทกลอน ที่ซ่อนที่ใส่ใช้ตัว	ประโยคออกย้อน
๑๕๘	๑ ไม่เอกไมโทพินท์หัว(ไม่เอกโทผัด) ทั้งล่อและรอ.หอ.นำ	คำ(ละ)สามสี่ตัว
๑๕๙	๑ จะแต่ง(แผลง)ให้แจ่มแจ้งคำ จะร่ำแต่ไม้ในดง	ให้รู้ให้จำ
๑๖๐	๑ เสลา(สละ)ประดู่ปรูปรัง เป็นดงเป็นทิวละลิ่วไป	พยุ่งพยอมค่อมลง
๑๖๑	๑ พลองพลวงม่วงปรางทางไหล ไสวสว่างอย่างท่า	ผลิดอกออกใบ
๑๖๒	๑ ชิกซากผากไผ่(ผักไผ่)ไพลดำ กระท่อมกระทุ่มชุมแสง	สุกกรมพนมพนา
๑๖๓	๑ กรดโกฏฐโลดทงประยงแดง	ปรางปริกจิกแจง

ก็อ่อนก็เอนระเนนไป

๑๗๖ ๑ ลมพัดกลับกลอกดอกไผ่

สะท้อนสะท้อนกันใบ

ก็ไหวเขยื้อนเสมือนยนต์

๑๗๗ ๑ กิ่งก้านลั่นระร่ำทั่วต้น

ใบกวักพยับพยับ

ไต้ต้นก็ร่มลมเย็น

๑๗๘ ๑ ดินขวากผากแข็งระแหงเป็น

กรวดทรายรายเย็น

นอนเล่นก็เรื่อยเรื่อยมา

๑๗๙ ๑ ชะแฉ่งง่อนก้อนศิลา

โกรกรอกชอกผา

เป็นท่าธารใหญ่ไหลลง

๑๘๐ ๑ เหลี่ยมหลั่นชั้นช่องปล่องปลง

ชะเง้อชะงักโตรกตรง

ก็ลงเป็นปล่องช่องผา

๑๘๑ ๑ เขาเขียวเหลียวไปไกลตา

พรอยพรายคล้ายคลา

ตะละว่าตะบาดผาดดู

๑๘๒ ๑ แลเห็นเม่นหมิม้าหมู่

ผกผกผกจากคู่

ก็อยู่ตามกรอกชอกเขา

๑๘๓ ๑ กระแตกกระต่ายทรายทองย่องเบา

เสือเต้นผ่านเข้า

ก็เคล้าเข้าสู่คูตน

๑๘๔ ๑ ละมั่งทรายควายขวิดติดชน

ละมั่งสมันเห็นคน

ก็ยลสดับรับหู

๑๘๕ ๑ เสือโคร่งย่องหยัดสักตอยู่

พูปเพียบเยี่ยมดู

ทางหุระริกกระดิกพลง

๑๘๖ ๑ เสือเหลืองเยื้องย่องมองกาง

ฉวยพัดสับดหาง

ที่หว่างข้างเขาเอาไป

๑๘๗ ๑ ธารธ้อหล่อหลังคั่งไหล

เสียงลอกครึกครื้นเป็นคลื่นไป

ก็ไหลละโลมโครมมา

๑๘๘ ๑ ไหลเกราะเซาะซาบอาบผา

เกรอะกรองนองมา

ตะละว่าลูกเห็บเทนับเย็น

๑๘๙ ๑ ไม่หมดหยดหยาดปลาดเห็น

ไม่ขาดปลาดเป็น

ก็อ่อนสับดแกว่งไกว

(วัดธ้อ)

	ก็เย็นยะหยดหมดใส	
๑๙๐	๑ ดาษตุพุดตันลั่นไทล ก็ไหลตามปล่องช่องผา	โผนผุดไป
๑๙๑	๑ ปีมเปี่ยมเหลี่ยมพระสมุทธา ฝูงปลาก็ว่ายพรายพรณ	หมู่สัตว์มัจฉา
๑๙๒	๑ ฉลามฉนากมากมายหลายพันธุ์ ก็ดันก็โดดโลดไป	โครมครามตามกัน
๑๙๓	๑ ตะกรับตะกราดสลาดสลัดติดใจ กินโคลไกล่ฝั่งสาคร	เล็มลามตามไป
๑๙๔	๑ เทโพกะให้มาสลอน เนื้ออ่อนไ้อื้อซ่อนซ่อนหา	สลุ่มพุกสลุ่มพอน
๑๙๕	๑ สวยแสงแขยงแมงดา อ้ายบ้ายอ้ายด้องล่องลอย	ฉวัดเฉวียนเวียนมา
๑๙๖	๑ เล่นลมตมตื้นพื้นหอย คอดอยเข้าไกล่ใช้กิน	ห่านหงส์ล่องลอย
๑๙๗	๑ ตัวระริกจิกฉาบฉาบบิน แล้วบินขยับกลับไป	คลอแคลแซ่กิน
๑๙๘	๑ นกแขวกแกกถาคลาโคล ที่ไกล่สุมทุมซุ่มเชิง	จับสุมพุ่มไม้
๑๙๙	๑ ร้องประเพรียกเสียงครืนรืนเริง เตลิ่งเตลิตระเห็ดหนี	บินเตลิดเปิดเปิง
๒๐๐	๑ เปล้าปละกระในโนรี กากก็เข้าล้อมตอมเต็ม	รุกโรนตะโกนหนี ^{๑๑}
๒๐๑	๑ นกพริกจิกหาเล็ม เหี่ยวเล็มละเมาะเสาะหา	อื้อลุ่มกลุ่มเต็ม
๒๐๒	๑ อาหารในดาลแดนป่า บุตรอันพลัดกระจัดถิ่น	พลัดแพลงแสวงหา
๒๐๓	๑ เหี่ยวตะไกรไถ่กระจาบฉาบบิน	เลียบหยิกจิกกิน

^{๑๑} ตะกรุมตะไกรงตะโกนหนี-วัดบางจาน

แล้วบินเสือกเสือกสน

๒๐๔	๑ เหยี่ยวใหญ่ไล่ไก่เวียนวน
เข้าคนเข้าคุดมุดแฝง	ลูกเถื่อนเกลื่อนกล่น
๒๐๕	๑ ไม่ออกนอกทางกลางแปลง
เข้าแฝงที่รกปกคลุม	วิ่งกระจัดพลัดแปลง
๒๐๖	๑ ยางกรอกดอกบัวม่วง
ประชุมเข้าชมสมสอง	เคล้าเพื่อนเกลื่อนกล่ม
๒๐๗	๑ นกกระสากระหากะทุทอง
เสียงก็ก้องในดงพงไพร	คลั่งโคลงตระโกนร้อง
๒๐๘	๑ พรรณปานกเนื้อไม้
ก็ถูกให้แจ้งแต่งมา	ประโยคประหยัดจัดใส่
๒๐๙	๑ จะอ่านให้ตริกปฤษา
ค้อยว่าค้อยสอนผ่นใจ	ดูหาสัญญา
๒๑๐	๑ ค่อยชี้แจงแถลงไข
มิได้ให้รบตบตี	นิงนานนิกใน
๒๑๑	๑ สั้นบทหมดเล่าเท่านี้
อันมีข้างต้นหนหลัง	เพียรตัวชั่วดี
๒๑๒	๑ สั้นครบจบประโยคกันตั้ง
พลาดพลั้งซ้ำขอภัย	ข้างต้นหนหลัง

*ประถม ก.กาหัดอ่านฉบับวัดปากน้ำบางจาน มีข้อความเพิ่มนอกเหนือไปจากฉบับหอชาติ เป็นการเน้น
ถึงการสอนคนบางครกเป็นกาพย์ ๑๖ ข้อความตอนต้นขาดไปเนื่องจากสมุดชำรุด

ฉบับ

๑

ฯลฯ

๑ หน้าขึ้นต้นใจ

๑ ท้องร้องคลอ้งน้ำจ้งได้ กันทำนบไว้
น้ำใส่ประเปรี่ยมเต็มสวน

๑ ทิ้งน้ำทิ้งร่องประมวล	ให้เต็มร่องสวน
จึงควรปลูกพืชตามใจ	
๑ แมงลักผักบุ้งปรุงใส่	มะระอีโรย
ให้มีให้จบครบพันธุ์	
๑ มันเทศมันไทยให้ครัน	เผือกหอมขมมันชั้น
สารพันทุกสิ่งเติมไป	
๑ ปลูกพริกขิงข่ากระชายไพล	ผักกาดเต็มไว้
แถมร่องริมคลองท้องสวน	
๑ ปลูกลงจรมีถั่วถั่ว	อ้อยกล้วยประมวล
ทั้งหยวกทั้งปลีใบตอง	
๑ มีครบจบพันธุ์สิ่งของ	น้ำเต้าฟักทอง
ทั้งลูกเลยอดอังกู	
๑ พันธุ์พืชถั่วแระถั่วพู	พันธุ์เปราะพันธุ์
มีอยู่ในสวนเป็นถม	
๑ บวบงวบเหลี่ยมบวบขม	บวบหอมอุดม
ผักเสี้ยนผักกูดผักหนาม	
๑ พันธุ์ส้มมะกูดมะขาม	มะเฟืองเหลืองงาม
มีลิ้นทุกสิ่งสารพัน	
๑ ตะลิงปิงมุงมั่งมะดัน	ครบสิ่งครบพันธุ์
ถั่วถั่วจะมีทั้งสวน	
๑ หยวกปลีตานี้ถั่วถั่ว	เก็บของทั้งสวน
ไปแลกกับกะปิปลาทุ	
๑ จีบแจงหอยแครงแมงกู่	ไต่ปลาปลาทุ
ฉลามนุญเราแมงดา	
๑ ปูแสมแซ่เค็มปูม้า	ปลาตุกทุกกา
ปลาม้าปลาแป้นปลาลัง	
๑ ลีกลึงคันทุก	สี่เสียดจวดวัง
ทุกทั้งไข่เหงือกพุง	
๑ นุหนันจันละเม็ดกั้งกั้ง	ทั้งมันทั้งพุง
ยี่สั่นยี่สนขนมา	
๑ ปูทะเลทั้งไข่แมงดา	เกลื่อนก้นขนมา

แลกของนานาเอาไปกิน

๑ ปรารถนาสิ่งใดก็ได้สิ้น
ได้สิ้นทุกสิ่งมากมี	ตามแต่จะกิน
๑ หมึกสายหมึกกระดองของดี
เมงดาปลาหมอสะหมก	อุดดูแลอินทรี
๑ ตะลุ่มพุกทุกกากระเบนนก
ก็ยกเอามาแลกกิน	กระบอกสะหมก
๑ ไข่เบ็ดไข่ไก่ก็ได้สิ้น
คืนมาบ้านถิ่นบางครก	เปลี่ยนแปลงแลกกิน
๑ หนึ่งเล่าสวนเรายังรก
หญ้ารกปกคลุมรุงรัง	แผกแซมแถมกก
๑ หิ้งถางถอนหญ้าไว้บ้าง
เผาไฟให้หมดราศี	อย่าให้รุงรัง
๑ อย่าปลูกแต่ผักบัตสี
ข้าวโพดข้าวฟ่างวางลง	ปลูกของอย่างดี
๑ แดงโมแดงไทยถั่วยี่สง(ลิสง)
ให้จรงครบครันพันธ์แดง	แดงกวาปลูกลง
๑ ข้าหลวงข้าลิ่งชิงแห้ง
ปลูกไว้จะได้ทำยา	ยังข้าตาแดง
๑ ดีปลีพริกไทยเม็ดงา
ทั้งพริกชี้ฟ้าเผ็ดครัน	พริกตูมลังกา
๑ ขาพู่ใบลำคัมสัน
สารพันกินได้นานา	จิ้มกะบิตครัน
๑ สะระแหน่โหระพายี่รา
จุ่มจิ้มปลาร้ากินดี	ปลูกไว้เถิดหนา
๑ กุยข้ายปลูกไว้ให้มี
จิตจิตจางจางอย่างจิ้น	แกงร้อนกินดี
๑ สวนเราเอาอะไรก็ได้สิ้น
มีสิ้นกินได้นานา	สารพันอันจะกิน
๑ ยังผักลิ่งหนึ่งเล่าหนา
กว่าผักทุกพันธ์ทั้งผอง	เป็นผักพระยา

๑ อย่าปลูกที่บนหลังร้อง ที่ร้องที่น้ำอัตร	ปลูกไว้ท้องคลอง
๑ ได้แก่ผักกระเจตนั้น มีคุณล้ำล้ำพันใจ	เป็นผักพระยา
๑ แม่นกินผักสิ่งไร กินแก็กี่ค่อยบรรเทาดี	เจ็บปวดอย่างไร
๑ สามเณรตาเถรหลงซี ผักนี้จะสูญสิ้นไป	เก็บทำช้ายี่
๑ หนึ่งเล่าสตรีผู้ใด อย่าให้ลงเก็บย่ายี่	มีระดูอยู่ไซ้
๑ ถ้าเก็บผักกระเจตก็หนี จึงว่าผักนี้เป็นพระยา	สูญสิ้นไม่มี
๑ แต่พรั่วว่าพรรณนา ที่นี้จะว่าให้แปลกกัน	แต่ต้นกนมา
๑ ปลูกหมากปลูกพลูเรียงรัน เป็นเหล่าเป็นหลั่นกันไป	เรียงเรียงเคียงกัน
๑ ปลูกม่วงปลูกปรางลงไว้ อเนกอนันต์เนื่องนอง	เหล่าหลั่นกันไป
๑ ละมุดสมุทสรลยล่อง ทุเรียนคลาเหลือชัน	พรวนหนูพรวนทอง
๑ จูบลอนพิมเสนม่วงมัน คราบหมูงูเห่าหงสา	หัวช้างม่วงจัน
๑ ม่วงแก้วลีมรังสังขยา ไฉ่หวดดับเบิดไฉ่เต่า	หินผาทองคำ
๑ ม่วงพราหมณ์ชายเฌยแมวเซา ม่วงทองกระสวยลูกยาว	น้ำผึ้งแลกเหล้า
๑ ไช้เต่าไช้กระรดนางขาว ม่วงเหล่านี้แลแซ่ดี	เล็บนางมือยาว
๑ บริงปรางมะขางลิ้นจี่ ม่วงทองชี้ไต้ไฉ่แลน	การะคุณอย่างดี
๑ ธรรมบุตรพุทธรัตนโอเป็น	ม่วงแพปลูกแบน

หงส์ทองปลายแขนกินดี

๑ ม่วงพริตดินนะชิตลูกรี
กะทิตั้งหวานทั้งมัน

๑ มะม่วงเนียงนกระทุงขยัน
กินดีปรากฏรสล้ำ

๑ น้ำตาลปากกระบอกหวานฉ่ำ
โตนดแล่นน้ำตาลจืด

๑ สามะวัดสามะรดหมดสิ้น
ปลูกไว้ให้สิ้นนานา

๑ ส้มโตะโกผกา
ส้มซ่าเปลือกบางอย่างดี

๑ ส้มจุกทิพย์สมี่สี
ส้มเกลี้ยงส้มแก้วลูกโต

๑ ปลูกลงทั้งส้มโอไซ
ลูกโตมาแต่ยัดดัดตรา

๑ ส้มนี้กินดินักหนา
เป็นของหายากอย่างดี

๑ ส้มตะลุงปลูกไว้โยมี
ก็กินก็เช็ดฟันฟาง

๑ ขวิดตุ่มรุมกล้ำตาข้าง
เป็นค้ำพลูไว้ได้สาขา

๑ มะละกอสามะลอยปา
พุทธาน่าปลิดมากิน

๑ ว่ามาหัวบหมดสิ้น
มีสิ้นในสวนสร้างใหม่

๑ อย่าปลูกแต่ของกินได้
จะได้บูชาเป็นบุญ

๑ ปลูกเคี่ยมยี่โกยี่สุน
ทั้งทางอันนากยงเหลือ

๑ ลำดวนดอกดกดาวเรือง
กุหลาบมะกล่ำจำปา

พิมเสนนั้นดี

แก้วสามลูกพัน

มันกระเบนดีล้ำ

ขนุนขนันจันอิน

ส้มมะแป้นขี้ม้า

ส้มจืดอย่างดี

ยังแต่ส้มโอ

ปลูกไว้เกิดนา

ใครไม่ยินดี

ยอดันทองหลาง

สาเกเพกา

แต่ล้วนของกิน

สร้างสวนดอกไม้

สารภีพิกุล

ชะบาหงส์เหลือ

๑ พุดจีบพุดจิ้นพุดลา	ชงโคโยทกา
เทียนซ้อนเทียนลากาหลง	
๑ ชะบาแดงแสงคำมหาหงส์	ทองพันคันทรง
นางแย้มเป็นดงงามสี	
๑ มะลิซ้อนมะลิงามดี	หงอนไก่แสงสี
ทั้งสร้อยกระเรียนเหมือนไหม	
๑ เข้มแดงเข้มเหลืองเข้มไทย	เข็มญี่ปุ่นช่อใหญ่
ปลูกไว้ทั้งกันทลิกา	
๑ ซ่อนกลิ่นส่งกลิ่นหอมมา	หอมรีนกระดังงา
ลมพัดก็พากลับไป	

๒๘

๒๑๓	๑ ผูกพันบพาท	เป็นกลอนสอนภาษ	บพาทขาดย้อน	
	ว่าข้อต่อกลอน	สั่งสอนกุมาร	เร่งสวดเร่งอ่าน	ให้ชาญเซนใจ
๒๑๔	๑ กูจักผูกกลอน	เป็นคำสั่งสอน	หมู่เด็กใจพาล	
	อ่านแล้วจงจำ	ข้าให้ชำนาญ	เอาแต่ชี้คร้าน	มันดีเมื่อไร
๒๑๕	๑ เด็กเอ๋ยทั้งหลาย	สุเล่นวุ่นวาย	กูรำคาญใจ	
	ครั้นกูมีว่า	สุเร่งทำไป	อ้ออิงไปได้	เข้าคำอัตรา
๒๑๖	๑ สุเร่งเล่าเรียน	ชวนกันขีดเขียน	เห็นจะดีกว่า	
	จะเล่นก็เล่น	ให้เป็นเวลา	อ้ออิงวัดวา	รำคาญทุกคน
๒๑๗	๑ กูจักสั่งสอน	เป็นข้อต่อกลอน	สอนเป็นกุศล	
	สอนใจให้ดี	ยากที่ล้นพ้น	ทำชั่วทรพล	ง่ายนัง่ายหนา
๒๑๘	๑ สุเร่งฝึกสอน	น้ำใจให้อ่อน	ตามโอวาทา	
	ตริตริกนึกปอง	ให้ครองปัญญา	คำสอนนี้หนา	จงเข้าใจตน
๒๑๙	๑ กูสอนล้วนดี	ไม่ว่าจู้จี้	ที่มีเป็นผล	
	สอนแต่ล้วนบุญ	เป็นคุณล้นพ้น	เองอย่าว่าบน	นินทาตำเรา
๒๒๐	๑ ใ้จะชิงช้า	ใจนึกตรึกหวัง	ให้รู้เทียมเขา	
	เขาย่อมดีดี	สู้นี้โหดเขลา	ปดไปไ้เงา	ไม่เอาอย่างดี
๒๒๑	๑ กูจึงพรัว่า	ด้วยความกรุณา	เมตตาปราณี	
	ดักเตือนร้อยครั้ง	ไม่ฟังวาที	ถ้าสุทำดี	กูนี้รักใคร่
๒๒๒	๑ เกิดมาเป็นคน	เอาแต่ใจตน	จะดีที่ไหน	

	ดูเยี่ยงเอาอย่าง	เข้างเป็นไร	อ้ออิงไปได้	ไม่มีความอาย
๒๒๓	๑ ตัวเขาเพียงนั้น	รู้จักครบครัน	สารพันมากมาย	
	ฝูงคนระบือ	เลื่องลือทั้งหลาย	ตัวเองเปล่าตาย	ความอายไม่มี
๒๒๔	๑ เผ่าพวกพงศ์พันธุ์	พี่น้องสู้นั้น	ท่านล้วนคนดี	
	รู้หลักนักปราชญ์	ฉลาดวาที	วิชาท่านมี	ดีดีทุกคน
๒๒๕	๑ แต่สู้ไม่ได้	ไม่เอาสิ่งใด	ไว้ให้เป็นผล	
	ทำแต่สิ่งชั่ว	ใส่ตัวใส่ตน	หนังสือเป็นผล	สู้ไม่พอใจ
๒๒๖	๑ ความชั่วสู้นั้น	ตัดรอนผ่อนผัน	เสียข้างเป็นไร	
	หุ้มหั้นบันรอน	ถอดถอนออกไว้	ปกงไว้ใจ	ให้เป็นราศี
๒๒๗	๑ ดูเยี่ยงดัดไม้	จับต้นสนไฟ	ให้อ่อนลงดี	
	ค่อยโน้มค่อน้ำ	หลายคราวหลายที	มันจึงตรงดี	ได้ตั้งใจหมาย
๒๒๘	๑ อย่าดูเยี่ยงอย่าง	ประดุจดั่งหาง	สุนัขทั้งหลาย	
	น้ำมันโสมซาบ	อาบตันจนปลาย	น้ำโน้มนบาย	คดค้อมคงคิน
๒๒๙	๑ ใจสุเคยคด	สุเคยพยศ	จะเร่งข่มขืน	
	ดัดแปลงหัวใจ	ไว้ให้ยั้งยืน	อย่าได้ขัดขืน	ที่โอวาทา
๒๓๐	๑ แม่นว่าสูมี	ยศศักดิ์สูงศรี	เหล่าวงศ์พงศา	
	รูปทรงยัง	ทุกสิ่งมีมา	บรูวิชา	นับว่าไม่ดี
๒๓๑	เหมือนดอกทองกวาว	สีแดงแวววาว	กลืนโอไม่มี	
	เห็นแดงงามเปล่า	รสเร้าไม่ดี	กลืนหอมขุสี	นับว่าดีจริง
๒๓๒	๑ เหล่าพงศ์วงวาร	ยศศักดิ์สิ่งฆาร	บริวารทุกสิ่ง	
	รูปทรงวิชา	ปัญญากียิ่ง	นับว่าดีจริง	รู้ยิ่งมากมาย
๒๓๓	๑ อยู่ใกล้ผู้รู้	บอ้ายอดสู	เพื่อนฝูงทั้งหลาย	
	เขาเล่าเรียนแซ่	เอาแต่สบาย	บได้ชวนชวาย	ความรู้ใส่ตัว
๒๓๔	๑ อย่าดูเยี่ยงกบ	กินแล้วชอบขับ	อยู่ในสระบัว	
	เกสรบัวหลวง	ร่วงลงตรงหัว	บรูกลิ่นบัว	ว่าหอมขจร
๒๓๕	๑ ดูเยี่ยงแมลงภู่	เฉียวฉินบินวู	เหี่ยวคลึงเกสร	
	พานพบปทุม	ชวยชุ่มบาร	คลึงเกล้าเกสร	รู้รสชมเชย
๒๓๖	๑ บ่ดูเยี่ยงอย่าง	มุ่งเมินเดินทาง	บ่เกยบ่ดู	
	ดักเตือนเชือนแซ	ทำแต่เฉยเมย	ดักเตือนเชือนแซ	เคยหลบลั่นนอน
๒๓๗	๑ กิจการวัตร	บได้นำพา	ธุราวรณ์	
	เดินชักหน้านิ้ว	บิตพลีฬาวนอน	หนีหลบชบซ่อน	ตื่นสว่างทางหนี

๒๓๘	๑ โกงกู่ชู้ข้า แก้ไขปล้นปลอก	กลิ้งกลอกบอกคำ กลับกลอกทว่าที่	ทำสำนวนดี ชักจูงชู้ดี	ทำตาเหลือกลาน
๒๓๙	๑ สำนวนบิดพลิ้ว ทารกรรมหน้าใจ	ชอบผูกมือท้าว อย่าให้เกียจคร้าน	ห้อยไว้ประจาน ดีหลังแตกฉาน	เป็นวีรร้อยรี
๒๔๐	๑ นี่แน่นอนสุ กว่าแต่จริง	อย่าหนีหาครู ตามสิ่งอันมี	ว่ากูเข้าชี้ ที่สุยินดี	มักกลับมาจา
๒๔๑	๑ สู้พูดไปโย บ่นรำทำเพียร	หนอสูหนอไล่ เล่าเรียนดีกว่า	มันไม่เข้ายา ที่การวิชา	อุตสาห์ฝึกสอน
๒๔๒	๑ ข้อดีสิ่งใด เร่งขีดเร่งเขียน	ซึ่งยังมีได้ เรียนให้แน่นอน	เล่าเรียนเพียรก่อน ว่าเป็นเก่งอน	กูสอนเมื่อไร
๒๔๓	๑ ที่สอนไม่จำ พวงเล่นสาละวน	น้ำต้อยน้ำคำ หาผลมิได้	มิจำใส่ใจ จำจะเอาไม้	รันหัวเองลง
๒๔๔	๑ คนดีนี้ใช้ คำสอนขับซาบ	ท่านสอนสิ่งไร อาบน้ำใจจง	จำไว้ให้คง เพราะใจนั้นปลง	ลงในคำครู
๒๔๕	๑ คนชั่วนี้หา สอนเข้าสอนคำ	ตักน้ำใส่ตะกร้า บ่จำคำครู	บ่ค้างคงอยู่ เพราะใจไม่อยู่	ในคำสั่งสอน
๒๔๖	๑ เวลาเข้าเย็น ในจิตไม่จำ	ชวนกันวิ่งเล่น ไม่ทำตามสอน	เอาเป็นอวรณ์ เรียนให้รู้ก่อน	จึงนับว่าดี
๒๔๗	๑ เร่งเล่าเร่งเรียน ถึงปัญญาชั่ว	เร่งขีดเร่งเขียน เพียรมากคงดี	เลขผานาที่ ครั้นรู้ถ้วนถี่	เป็นที่คนยำ
๒๔๘	๑ ไม่เล่าไม่เรียน หาความรู้ไม่	ไม่ขีดไม่เขียน ไหนคนจะยำ	เวียนเล่นเข้าคำ เที่ยวเล่นเย็นคำ	จะรู้อะไร
๒๔๙	๑ ความรู้ล้ำเลิศ เกิดมั่งเกิดมี	วิชาประเสริฐ เป็นศรีเป็นใหญ่	เป็นที่พึ่งได้ เงินทองหาได้	ด้วยความรู้เอง
๒๕๐	๑ อย่าทำกรังกรัง ทำลิงทำโลน	ทำตัวสูงสิง โลดโผนครั้นเครง	ปากโป้งโง่งเงง ตามใจของเอง	ไม่เกรงครุบา
๒๕๑	๑ เล่นหัวครั้นเครง สัปบุรุษสุดใจ	ตามน้ำใจเอง เขาไปเขามา	ไม่เกรงเขาวา ดิฉินนินทา	ว่าครูไม่สอน
๒๕๒	๑ ที่จริงยอมว่า ในจิตไม่จำ	เข้าคำอัตร่า ที่คำสั่งสอน	ไม่มาอวรณ์ ได้ความเดือดร้อน	เพราะค่อนนินทา
๒๕๓	๑ จะรู้การดี	เป็นศักดิ์เป็นศรี	เพราะอยู่วัดวา	

	อยู่วัดเสียเปล่า	ไม่เอาวิชา	ไม่ฟังครูว่า	จะรู้ที่ไหน
๒๕๕	๑ เวลาบ้ายเย็น	อย่าชวนกันเล่น	เข้าการอะไร	
	น้ำท่าพินผก	หักหามาไว้	ตระเตรียมไว้	สำหรับเข้าเพล
๒๕๕	๑ แล้วเร่งชวนขาย	สั่งวัทรยาย	หนังสือให้เจน	
	อย่าให้ขัดสน	เล่าปนกันเกณฑ์	ข้าให้ชาญเซน	ถูกถ้วนทุกประการ
๒๕๖	๑ เล่าให้เจนจบ	ยกมือไหว้นบ	เคารพกราบกราน	
	จุดเทียนถวาย	ชีวิตันอาจารย์	เภสัชบริวาร	น้ำใช้น้ำฉัน
๒๕๗	๑ เจ้าเร่งจัดแจง	ประดับตกแต่ง	ใส่หมากพลุพลัน	
	ที่ชาผ้าผ่อน	น้ำร้อนน้ำฉัน	จัดแจงแต่งพลัน	ให้ทันปรารถนา
๒๕๘	๑ หยิบเครื่องเรียงไว้	หยิบใบชาใส่	ในป่านนั้นมา	
	น้ำร้อนเทริน	ประคินวินชา	อย่าให้หกบา	เปรอะเปื้อนไม่ดี
๒๕๙	๑ ฉันทแล้วเสร็จสรรพ	เช็ดล้างลำดับ	ไว้วางกับที่	
	เภสัชตะบัน	ที่อันดีดี	หมากผาดอันมี	ที่ดีตำถวาย
๒๖๐	๑ แล้วนวดบาทา	นวดแข่งนวดชา	ให้ท่านสบาย	
	ปักศอกตรงลง	ย่งตีนขวาย้าย	แก้ลมทั้งหลาย	คลายแน่นในทรวง
๒๖๑	๑ นวดให้ได้แรง	ดันขาหน้าแข็ง	แก้ลมทั้งปวง	
	เกลียวเส้นข้างจุก	จงลุกเหนียวหน่วง	สว่างแน่นในทรวง	ดวงจิตคลี่บาน
๒๖๒	๑ นวดหนังต้นคอ	เส้นเอ็นย่นย่อ	ให้คลี่แตกดาน	
	เส้นเหนียวหัวใจ	กระสายสันดาน	ปัสสะคาดสะท้าน	จุกอกให้เหียน
๒๖๓	๑ ค่อยนวดค่อยคลำ	ขยี้ขยำ	แก้เส้นอาเจียน	
	ลมทาวลมเลอ	ลมชะเออลมเหียน	ลมวิงลมเวียน	มิดหน้ามัวตา
๒๖๔	๑ ลมส่ายบอกใจ	ลมพัดในไส้	ปวนปั่นไปมา	
	ลมกลอนร้อนรุ่ม	กลุ่มในวิญญา	นวดไปไคลมา	หลับลงทันใด
๒๖๕	๑ ค่อยพูดเจรจา	สั่งสนทนา	ด้วยข้อสงสัย	
	กังขาวิมุตติ	ยุติภายใน	ชัดเจนในใจ	อย่าได้คลางแคลง
๒๖๖	๑ บทบาทคาถา	ขัดสนก็มา	ถามไต่ให้แจ้ง	
	ให้ท่านอธิบาย	บรรยายลำแดง	อย่างได้กลางแคลง	ที่ทางเล่าเรียน
๒๖๗	๑ เภสัชศิลาณ์	หมากพลุปุนยา	หามาใส่เขียน	
	กลางคันทันพลัน	ฉันทแก้อาเจียน	ทาวเรอะเออเหียน	อาเจียนปากหวาน
๒๖๘	๑ ค่ำมืดเวลา	กัมเกล้าวันทา	มายังสถาน	
	ที่อยู่ของตน	ตระบัดบันาน	เจ้าอย่าเกียจคร้าน	รำเรียนเพียรไป

	น้ำลายจะตกเข้าแกง	
๒๘๓	๑ บาบใหญ่เร่งให้คิดแผน จะไปตกในนรกนาค	จะต้องพลัดแพลง
๒๘๔	๑ แล้วไปเป็นเปรตเดียรรัจฉาน รำคาญเป็นนิจทุกวัน	อดอยากอาหาร
๒๘๕	๑ ห้ามปรามเมื่อแต่งจิ้งห็น ประคินวินชวาที่	อย่าพูดจากัน
๒๘๖	๑ อย่าทำสกปรกไม่ดี ถ้วนถึงจตุไชขัง	แมลงวันแมลงหวี่
๒๘๗	๑ จานโอถั่วโยธามลั้ง เก็บลั้งให้หมดจดดี	หนอนหนายไช้ข้าง
๒๘๘	๑ เสริจสรรพยกสำหรับถวายชี ทั้งน้ำอันใสเกอะกรอง	ท่านฉันด้วยดี
๒๘๙	๑ ตัวน้ำว่ายคล่ำลอยล่อง จงกรองให้หมดสโต	ผงไผ่ใบตอง
๒๙๐	๑ ประเคนสำหรับทันใจ อย่าได้เหม็นหมันผินหลัง	นั่งอยู่แต่ไกล
๒๙๑	๑ อย่าคบเพื่อนพูดเสียงดัง อย่านั่งอิงมีนนั้น	จงนั่งระวัง
๒๙๒	๑ เหลียวแลแปรดุที่ฉัน จะฉันให้อิ่มพอแรง	สิ่งใดครบครัน
๒๙๓	๑ น้ำพริกอีกผักต้มแกง ตกแต่งถวายโดยจง	ผักชำปลาแห้ง
๒๙๔	๑ สิ่งใดต้องใจประสงค์ จ่านงให้จงพอครอง	หามาใส่ลง
๒๙๕	๑ กล้องยาหาไฟจตจ้อง เอายาใส่กล้องจุตถวาย	ฉันแล้วโดยปอง
๒๙๖	๑ สือบแก้โรคริตสีดวงหาย หายคัดจมูกน้ำมูกไหล	ค่อยเหือดแห้งคลาย
๒๙๗	๑ เกล็ดขบปอกตำไว้ เมื่อท่านฉันแล้วโดยหมาย	ถวายท่านทันใจ

๒๕๘	๑ บาทรวีด้วยโถอย่าราย ในที่ให้ตั้งบังคร	เข็ดล้างวางไว้
๒๕๙	๑ ยกมาเรียงหางถั่ว ถั่วแล้วชวนกันกิน	ทุกสิ่งทั้งมวล
๓๐๐	๑ อย่าได้ลวนลามดูหมิ่น เหมือนพี่เหมือนน้องท้องเดียว	แบ่งปันกันกิน
๓๐๑	๑ อย่าทำซ่อนซุกจุกเงี้ยว กระนั้นจะดีที่ไหน	เหน็บแนมไว้เจียว
๓๐๒	๑ แบ่งปันกันกินตามได้ เกลี้ยเรียรายให้เสมอ	มากนักอย่าเฝ้า
๓๐๓	๑ กินอยู่อย่าทำผลอเรือ กระจุกกระจุยฟุ้ง	เรียรายปราชญ์
๓๐๔	๑ สิ่งใดที่ยังมากมาย เมื่อพลประเคนพระสงฆ์	ปกรจำไว้ถวาย
๓๐๕	๑ สิ่งใดตั้งใจจำ ไว้วางดูให้ชอบกล	อย่าจ้วงจ้วงลง
๓๐๖	๑ สิ่งไรที่ชั่วทรพล เก็บไว้ให้คนขอทาน	อย่าเอามาปน
๓๐๗	๑ สิ่งใดจะไว้ได้นาน บู๊บู๊อย่าบำเพ	อย่าต้องอย่าพาน
๓๐๘	๑ สิ่งใดไม่เห็นเป็นแก่ กินเสียอย่าไว้ไยนาน	ชวนกันทิ้งเท
๓๐๙	๑ สิ่งใดเห็นไม่เป็นการ แก่สัตว์เดียรัจฉานเถิดนา	จงให้เป็นทาน
๓๑๐	๑ กินแล้วให้ประคินวินชา อย่าให้แมวหมารวี	ปกปักรักษา

สุรางคนางค์

๓๑๑	๑ กินแล้วอืมน้ำ ชวนกันกวาดแก้ว	เร่งปิดปกร	ไว้วางจงดี	
		เสียแล้วถั่วถั่ว	ปิดประตูให้ดี	แล้วจึงออกมา
๓๑๒	๑ อย่าเตร่ไป	กฏเหนือได้	พูดเล่นเจรจา	

	ชวนกันขีดเขียน	เล่าเรียนดีกว่า	พูดเล่นเฮฮา	เข้าการอะไร
๓๑๓	๑ เร่งอ่านเร่งหา	หนังสือเลขผา	ทั้งหอมทั้งไทย	
	สวดอ่านซ้ำซ้ำ	ว่าเร็วไปโย	ซ้ำซ้ำจำได้	เข้าใจในเรียน
๓๑๔	๑ อ่านเขียนเรียนเล่า	มือจี๊ดเปล่า	ตามิดเมินเขียน	
	บ่ตั้งใจตรง	ลงที่เล่าเรียน	อ่านเมินเดินเขียน	เรียนได้เมื่อใด
๓๑๕	๑ อ่านเขียนเรียนเล่า	ใจตรึกนึกเอา	จึงจะจำได้	
	ตัวซ้อนตัวแถม	ประโยชน์นอกใน	พัวพันกันไป	ลึกล้ำคัมภีร์
๓๑๖	๑ เมื่อใจไม่ตรึก	ปัญญาไม่นึก	คาถาบาลี	
	ปากว่าเปล่าเปล่า	ไม่เอาเมื่อชี้	ทำเล่นเช่นนี้	จะรู้เมื่อไร
๓๑๗	๑ อันเรียนวิชา	เพียรเป็นหัวหน้า	เห็นว่าจะได้	
	ความเพียรน้อยนัก	จักรู้ที่ไหน	เมื่อไรจะได้	ความรู้อย่างดี
๓๑๘	๑ ปัญญาเองน้อย	ความเพียรก็ถอย	ชั่วถ้อยอัปรีย	
	ถึงปัญญาชั่ว	ความเพียรมากมี	แม่นปัญญามี	ดีแต่ปัญญา
๓๑๙	๑ ส่วนตัวชี้คร้าน	ปัญญากล้าหาญ	ก็ไม่เข้ายา	
	จึงเรียนไว้ได้	ก็ไม่น่าพา	นานไปข้างหน้า	ทั้งกว้างทางเห็น
๓๒๐	๑ เรียนได้ไม่คิด	เพราะไม่ใคร่จิต	ละวางทางเห็น	
	ไม่มาผูกพัน	ใจนั้นไม่เปลี่ยน	เรียนแต่ทางเห็น	กันคนนิินทา
๓๒๑	๑ ความเพียรนี้ใช้	ประดุจดั่งไม้	ค้ำจุนเคหา	
	บ่ให้เซชวน	เรรวนไปมา	เรียนดั่งนั้น	อุปถัมภ์น้ำใจ
๓๒๒	๑ เพียรดั่งนั้น	เห็นดั่งสายฟ้า	แลบแล้วหายไป	
	ความเพียรเช่นนี้	จะดีที่ไหน	จำเรียนไปโย	บ่ได้วิชา
๓๒๓	๑ ความเพียรมากใช้	ดุจสายน้ำไหล	ไหลอยู่อัตร	
	เพียรเช่นนี้มี	ว่าดีนักหนา	นักปราชญ์ท่านว่า	เพียรนี้ดีจริง
๓๒๔	๑ จำเรียนสิ่งใด	ชัดเจนในใจ	ได้แจ้งทุกสิ่ง	
	รู้จักหนักแน่น	มันแม่นจริงจริง	นับว่ารู้ยิ่ง	บ่รู้พลอมแพลง
๓๒๕	๑ รู้จกถนัด	รู้ให้ล้นท้น	อย่ารู้ห่อหมก	
	รู้จกถนัด	สำนวนสอดแนม	รู้ซ่อนรู้แถม	จึงนับหน้าคน
๓๒๖	๑ รู้หลักรู้แหลม	รู้สอดรู้แนม	รู้เล่ห์รู้กล	
	รู้ทั้งสี่ด้าน	รู้กาลกุศล	รู้เท่าเทียมคน	รู้กลสตรี
๓๒๗	๑ แม้นว่าไปไหน	เห็นใครผู้ใด	ทำการอันมี	
	อย่าเห็นเสียเปล่า	ดูเอาทั่วทั้ง	เห็นเขาทำดี	แยบคายเล่ห์กล

๓๒๘	๑ อย่าว่ากูแหลม จำสอบน้ำเนม	เล่ห์กลสอดแนม จะเจริญผล	เอาความรู้คน เห็นที่ซอบกล	เก็บใส่อาตมา
๓๒๙	๑ แม้นจะเรียนเลข เกณฑ์บวคั้งลบ	เป็นหมอย่างเอก องศาลิปดา	ผูกดวงชะตา วางจันทร์ลักขณา	ให้ต้องจงดี
๓๓๐	๑ พฤตศดิเป็นอุจจ์ อังการอยู่กัญ	ราหูกับพุธ ดุจนันเสาริ	อยู่เมษราศรี มังกรราศี	อาทิตย์ชอบเชิง
๓๓๑	๑ คุณหารเสร็จสรรพ ขับไล่ให้แน่	ปุมปฏิทินประดับ อย่าทำกระเจิง	ดิถีศุกรเถลิง ลางลักษณ์ต้องเชิง	ดูถูกทุกคน
๓๓๒	๑ ดูเขาให้แน่ อย่าทำสอพลอ	ดูให้เที่ยงแท้ เหมือนหมอบางคน	อย่าให้เขาบ่น ดูผิดเขาบ่น	ลากข้างหมอเสีย
๓๓๓	๑ ดูทางนาคนั้น ปีเดือนต่างตัว	สองตัวเกี่ยวกัน กลัวอย่าร้างเสีย	ดูผิวดูเมีย มิผิวก็เมีย	ล้มตายหน่ายหนี
๓๓๔	๑ ปีผัวอยู่หาง ข่มเหงผัวนัก	ปีเมียอยู่คาง ผัวรักหน่ายหนี	คางแข็งสันที โคตรข้างสามี	ยับด้วยคารม
๓๓๕	๑ ดูเคราะห์โนนอก เห็นแล้วจึงหาย	ขับไล่ให้ออก ตามศาสตราคม	ทลายให้เห็นสม อย่าทลายประสม	ว่าแต่เพียงกรรม
๓๓๖	๑ แม้นเป็นหมอยา จงรู้แก้ไข	สร้างสมตำรา ทุกสิ่งสารพัน	จงหาครบครัน รักษาโรคนั้น	หายได้ฝีมือ
๓๓๗	๑ รักษาที่ไหน ว่าหมอคนนี้	ชนะชาญชัย เป็นที่นับถือ	ให้เขาเลื่องลือ รอดด้วยฝีมือ	เพื่อนแล้วหลายคน
๓๓๘	๑ เป็นหมอชั่วช้า ลวงเอาขวัญชั่ว	เที่ยวขอรักษา เล่าเอาสินบน	เขาทุกแห่งหน วางเอาแต่ละคน	เรียกเอาค่ายา
๓๓๙	๑ อย่าลวงอย่าส่อ ทำให้เป็นบุญ	อย่าทำเป็นหมอ เป็นคุณอาตมา	โกหกมารยา อย่าให้ินหา	นั้นมาต้องพาล
๓๔๐	๑ แม้นเป็นพ่อค้า กำไรต้นทุน	เรียนเลขเรียนผา ซื้อทุนขายหา	จงว่าฉลาดฉาน จะได้คิดอ่าน	การซื้อขาย
๓๔๑	๑ อันซื้อเป็นเศษ คิดต้นทุนหมด	ไม่รู้เลขเกิร์ต กำไรทอดหาย	เห็นจะวุ่นวาย ขาดทุนวุ่นวาย	เมียด่าสันที
๓๔๒	๑ แม้นเป็นช่างทอง หลอมทองแก่น้ำ	จับค้อนจดจ้อง ทองคำชำดี	ดีทองผ่องศรี ให้หมดราศี	ไล่เลี้ยงสุกใส
๓๔๓	๑ ดีทองเกาะเกาะ	เสียงค้อนเหงะเหงะ	เคาะมาเคาะไป	

	ทำได้ทั้งสรว้อย	แหวนน้อยแหวนใหญ่	เรือนเทศเรือนไทย	รูปร่างเจ็ดฉัน
๓๔๔	๑ แหวนรอบแหวนกัน	จัดทำรูปพรรณ	บริกปรุทั้งหลาย	
	ประดับด้วยพลอย	ใหญ่่น้อยเรียงราย	งามเลิศเจิดฉาย	โฉมเจ็ดเพริดเพรา
๓๔๕	๑ ทำแต่ดีดี	อย่าทำจู้จี้	แลกเปลี่ยนทองเขา	
	ปั้นเข้าโกหก	ฉ้อฉลเห็นเอา	ลักทองของเขา	ไว้ทำซื้อขาย
๓๔๖	๑ แม่นเป็นเสมียน	เร่งขีดเร่งเขียน	เรียนกฎเรียนหมาย	
	กรมศักดิ์หลักไชย	ให้รู้มากมาย	รู้บาทรูหมาย	ตกแต่งอัตรา
๓๔๗	๑ จะรู้ถึถ้วน	รู้ทั้งสำนวน	ควรพิจารณา	
	รู้คิดข้อถาม	ความแพ่งอาญา	รู้การปรึกษา	เทียบชี้สำนวน
๓๔๘	๑ รู้ตั้งรู้ค่าน	รู้สืบพยาน	ทุเลาสืบสวน	
	รู้ฝึกู้ปรน	รู้ชักรู้ชวน	รู้ผิดรู้ฉวน	นำโน้มนำให้ยอม
๓๔๙	๑ ว่าแต่เกลี้ยงกลม	อย่าเอาคารม	ชมชู้ห้อมล้อม	
	ความน้อยสุญติ	ความพินให้ยอม	โจทย์จำเลยน้อม	ยอมกันด้วยดี
๓๕๐	๑ อุดรณอาญา	ตอบโต้บัตรา	จงรู้ถึถ้วน	
	รู้แต่งใบสตัย	รู้คัดบัญญัติ	หม่อมหวดสัสดี	สังกัดมูลนาย
๓๕๑	๑ รู้อักษรศัพท์	เฉียงไทยไทยนับ	ไทยหลงทั้งหลาย	
	เฉียงพราหมณ์ทุกาม	เนื้อความคล้ายคล้าย	อักษรแยกย้าย	คล้ายคล้ายมาลี
๓๕๒	๑ ความรู้แต่ละอัน	ถ้ารู้ขยัน	เต็มท่วงเต็มที่	
	เอาตัวรอดได้	อยู่ในโลกนี้	จึงเจริญศรี	สวัสดีบวร
๓๕๓	๑ ว่ามาทั้งนี้	ล้วนตัวดีดี	แต่ที่สั่งสอน	
	ผู้ใดได้อ่าน	อย่าเห็นแต่กลอน	จำให้แน่นอน	สอนใส่น้ำใจ
๓๕๔	๑ อย่าอ่านเล่นเปล่า	ตริตริกนี้กลอน	ถ้อยคำจำไว้	
	ถ้าเห็นว่าดี	เป็นที่พึงได้	บ่นรำจำไว้	ให้เป็นกุศล
๓๕๕	๑ อ่านเล่นแต่เพราะ	กล่าวกลอนเสนาะ	บ่เข้าใจตน	
	อ่านเล่นเปล่าเปล่า	ไม่เอาภักษ์ผล	จะนับว่าคน	ที่โหดเล่านา
๓๕๖	๑ อ่านแล้วจำเอา	เจ้าอย่าเคลิ้มเซลา	มันไม่เข้ายา	
	ตริตริกนี้กลอน	ตามสอนว่ามา	จะเป็นตำรา	จำไว้ใส่ใจ
๓๕๗	๑ ข้าไหว้พระพุทธร	น้ำใจบริสุทธิ์	นับวันวันทา	
	คุณพระเป็นเจ้า	ปกเกล้าเกศา	เที่ยวตรัสเทศนา	โปรดสัตว์ทั้งหลาย
๓๕๘	๑ ยอกรเหนือเกล้า	ไหว้พระธรรมเจ้า	คำเข้าเพรางาย	
	ใจหวังตั้งจิต	ปคิดแพรงพราย	นบนอบยอบกาย	บ่วายราตรี

๓๕๙	๑ คำไว้พระสงฆ์ ฝูงสัตว์เฒ่ามัว	น้ำใจจาง โปรดทั่วโลกีย์	ไว้เหนือเกศี ไหว้คุณมุณี	แก้วสามประการ
๓๖๐	๑ ไหว้คุณอาจารย์ ให้เขียน นโม	เล่าเรียนเขียนอ่าน ก.ข.ก.กา	จึงรู้ธรรมา ท่านสั่งสอนซ้ำ	จนถึงเกยกาย
๓๖๑	๑ บิดามารดา ป้อนข้าวอาบน้ำ	คุณท่านเลี้ยงมา คำเข้าเพรงาย	บได้ขาดสาย ใจท่านมุ่งหมาย	ให้ลูกได้ดี
๓๖๒	๑ เห็นลูกล้มไข้ มดหมอมูยุกาย	ตกเนื้อตกใจ เที่ยวหาคลุกคลี	วิ่งไปบนผี คุณพระชนนี	อยู่ที่เกศา
๓๖๓	๑ ครันลูกรู้ความ สอนให้ขีดเขียน	พระแม่ให้นาม รำเรียนวิชา	ตามพระปัญญา มิให้คบหา	เพื่อนฝูงใจแข็ง
๓๖๔	๑ ลูกไม่ฟังถ้อย ท่านโกรธหนักหนา	คบเพื่อนน้อยน้อย ท่านด่าท่านแข่ง	เที่ยวเล่นทุกแห่ง ด้วยลูกใจแข็ง	ว่าสอนไม่ฟัง
๓๖๕	๑ พันที่จะสอน ให้อยู่วัดวา	จึงพระบิดร น้ำตาไหลหลั่ง	เอาไปฝากฝัง ใจจิตคิดหวัง	ถึงเพื่อนทั้งหลาย
๓๖๖	๑ เคยเล่นเคยหัว ครันจะหนีมา	เคยชมเคยชว กลัวจกั่วนวาย	เย้ายวบวาย ซัดันท่านร้าย	กลัวจะตีรับ
๓๖๗	๑ ครันเวลาเช้า ให้เขียน น โม	พระซัดนเจ้า พุทโธครั้งนี้	เรียกเข้ามาพลัน เห็นจะต้องตี	ที่นี่แลนา
๓๖๘	๑ ตัวสันขวญหนี ซัดันท่านชู่	หน้าซัดคือผี วิ่งวูออกมา	มือฟายน้ำตา เอาน้ำล้างหน้า	แล้วกลับเข้าไป
๓๖๙	๑ ข้านี้คนโง่ จนถึงสามเดือน	แต่เขียน น โม ก็เลื่อนกันไป	มาเป็นไหนไหน ยากนักเหลือใจ	แต่ตัวตายอ
๓๗๐	๑ ครันข้าจำได้ จำได้จนจบ	พระคุณท่านให้ คำรบถึงอ	ให้เขียน ก.ข. ให้เขียนจนต่อ	จนถึงเกยกาย
๓๗๑	๑ จนเกยเคยเล่า ผิดเคื่องนักหนา	พระซัดนเล่า เล่าหาแทบตาย	ท่านจึงเขียนหาย อ่านได้กลับคลาย	ให้สวดสุมิน
ยานี				
๓๗๒	๑ ข้าไหว้พระครูเจ้า เวลาจะเข้านอน	ทุกคำเข้าพว้สั่งสอน เรียกไปสอนทูกวตรี		
๓๗๓	๑ ลูกนั่งให้เจียมตัว	สิ่งที่ชั่วเอาตัวหนี		

	วิชาอันดีดี	หมั่นได้ถามที่ขัดสน
๓๗๔	๑ อาจารย์ท่านบอกให้ คำคำอุตส่าห์บน	จำใส่ใจไว้เป็นผล สั่งวิทยายให้ชื่นใจ
๓๗๕	๑ อุตส่าห์มัธยัสถ์ น้ำฉันแลน้ำใช้	ปฏิบัติเป็นนิตย์ไป ตักมาไว้ให้ครบครัน
๓๗๖	๑ ประทีปชวาลา ครั้นค่ำเข้านวดพื้น	จุตบูชาทุกคืนวัน อาจารย์นั้นท่านเอ็นดู
๓๗๗	๑ เห็นท่านจำวัดแล้ว ค่อยย่องค่อยมองดู	จึงคลาดแคล้วออกมาอยู่ หับประตูป่าให้ดัง
๓๗๘	๑ ค่ำมืดมืดเวลา พูดจาอย่าให้ดัง	จงอุตส่าห์มาระวัง จะลუნั่งอัชฌาศัย
๓๗๙	๑ สี่พันแลขันน้ำ กระโถนอันเคยใช้	อันเคยทำหาไว้ จงตั้งไว้ที่ปลายตีน
๓๘๐	๑ เห็นท่านมีสบาย จะเดินค่อยประคิน	ทำวุ่นวายให้ได้ยิน อย่าดูหมิ่นท่านอาจารย์
๓๘๑	๑ เวลานั้นจ้งหัน เกลือกว่าท่านอาจารย์	อย่าเที่ยววิ่งไปอยู่นาน จะเรียกขานคอยระวัง
๓๘๒	๑ ประเคนแล้วนั่งอยู่ ครั้นแล้วเมื่อภายหลัง	จงเงี่ยหูฟังคอยฟัง ยกส้อมกลับออกมา
๓๘๓	๑ เครื่องเดนอันเหลือฉัน สิ่งใดไม่บูดรา	เราชวนกันกินเถิดรา เก็บไว้ว่าฉันเมื่อเพล
๓๘๔	๑ กินแล้วจึงเช็ดล้าง เข้าปลาอันเหลือเดน	โถโอฬางนะเจ้าเณร ตกร้ายแรงกวาดเสีย
๓๘๕	๑ กินแล้วอย่ามั่งง่าย ปกร่างเร่งคว่ำเสีย	โถโอฬางอย่าร้ายเรีย แล้วเล่าเรียนตามวิสัย
๓๘๖	๑ อุตส่าห์มัธยัสถ์ พระครูรู้อะไร	ปรนนิบัติให้ชอบใจ ท่านบอกให้ด้วยง่ายตาย
๓๘๗	๑ ตัวเราเป็นนุรุษ อุตส่าห์เร่งชวนชวาล	เป็นมนุษย์ลูกผู้ชาย หาความรู้สำหรับตัว
๓๘๘	๑ แหม่นยากลักร้อยน้ำ ความรู้อยู่กับตัว	วิบากกรรมแล้วอย่ากลัว จะมีผู้เอ็นดูเรา

๓๘๙	๑ เงินทองพ่อแม่ให้ วิชาในตัวเรา	บุญหาไม่สูญเสียเปล่า เลี้ยงชีวิตไปจนตาย	
๓๙๐	๑ ความรู้นี้หายาก เกิดมาเป็นผู้ชาย	เงินทองมากจกซื้อขาย หาใส่ตัวจงครบครัน	
๒๘			
๓๙๑	๑ เคารพนบนอบ เดินเห็นลูกนัง	สิ่งไรไม่ชอบ ด้วยอัชฌาศัย	อย่าควรทำไป ต่อหน้าผู้ใหญ่
๓๙๒	๑ ผู้ใหญ่เดินมา บาปกรรมทำผิด	อย่าแข่งขันหน้า ย่อมจะติดตัว	ชาติข้าคนชั่ว นักปราชญ์ท่านหัว
๓๙๓	๑ ท่านสนทนา เห็นข้อไหนผิด	อย่าสอจดเจรจา จึงค่อยถามไถ่	แก่งแย่งแข่งไป เรื่องราวจะได้
๓๙๔	๑ แม่นถึงเพื่อนฝูง รักษาน้ำใจ	อย่าทำหยาบย่ง คบกันได้นาน	เจรจาหักทลาย ถ้าเป็นคนพาล
๓๙๕	๑ เพื่อนฝูงอันสนิท ของเขาเขารัก	อันคู่ชีวิต อย่ามักยินดี	เร่งคิดจงดี จะเป็นราศี
๓๙๖	๑ อย่าได้ประมาท ยกตัวข่มท่าน	รณรุกอุกอาจ เครื่องหมองใจกัน	ว่าตัวขยัน, เพื่อนฝูงทั้งนั้น
๓๙๗	๑ พี่ป้าน้ำอาร์ว แม่นยำยากง่าย	เชื่องวศ์พงศา อย่าอายุไม่ตรี	เผ่าพันธุ์อันมี ตามยากตามมี
๓๙๘	๑ คนแก่ชรา อย่าควรหยาบช้า	ถึงตกต่ำช้า เจรจาหักทลาย	เที่ยวมาขอทาน เครื่องไม่เป็นการ
๓๙๙	๑ เห็นคนง่อยเปลี้ย อย่าประมาทเลย	เดินเห็นปลกเปลี้ย เยาะเย้ยร้องหัว	หุตามิดมัว เวรของตัว
๔๐๐	๑ ลางคนใจพาล เวลามาทัน	เห็นแก่ชมชาน ตัวนั้นเป็นเอง	ร้องหัวครั้นเครง คนโกงโง่งเงง
๔๐๑	๑ ถ้าว่าวาสนา ได้มาสนิท	มีผู้กรุณา เหมือนศิษย์กับครู	มาช่วยคำชู สิ่งไรจงรู้
๔๐๒	๑ อยู่ในสำนัก อย่าดูเยี่ยงกบ	ท่านผู้รู้หลัก ชบเซาหวานอน	เป็นสถาพร เข้าแฝงแก่งซ่อน
๔๐๓	๑ กลืนอายุเกษร	ฟุ้งเฟื่องขจร	โรยรสไปทั่ว

	ออกบชบอยู่	บรูกลินบัว	ภุมรินบินทั่ว	คลั่งเกล้าเอาไป
๔๐๔	๑ ให้ดูเยี่ยงช้าง	น้ำใจกระด้าง	แต่กลางพงไพร	
	ครั้นหมอฝึกสอน	แน่นอนสุดใจ	ให้ทำอะไร	ตามใจทุกอัน
๔๐๕	๑ อันแต่ก่อนเก่า	ย่อมเนื้อเชื่อเรา	เทือกเถาไผ่พาล	
	เหล่าคนดีดี	ท่วงทีขยัน	เร่งคิดป้องกัน	รักษาสกุล
๔๐๖	๑ แม้นเงินทองน้อย	อย่าทำตัวถ่อย	ย่อยยับสาบสูญ	
	ซึ่งว่าวิธา	หาไว้พร้อมมูล	จะเป็นประยูร	ประโยชน์ต่อไป
๔๐๗	๑ แม้นมีความรู้	ถ้าเห็นคนผู้	อันน้ำใจพาล	
	อย่าคิดมองดู	ให้ร้ายสังหาร	อย่าติดตามพาล	เพราะความรู้มี
๔๐๘	๑ ทุกวันนี้เล่า	เป็นกรรมของเรา	เกิดในกุลี	
	ถ้าแม้นโง่งเงา	ความรู้ไม่มี	เขาย่อมย่ำยี	เอาตัวใช้สอย
๔๐๙	๑ เร่งคิดจงหนัก	ย่อมเห็นประจักษ์	สืบสืบกันมา	
	เห็นไพร่พาลโง่	พาลเอาจมา	ใช้เป็นทาสา	ติดตามตามหลัง
๔๑๐	๑ ขาวเจ้าน้อยน้อย	จงเร่งฟังถ้อย	อย่าทำโอหัง	
	ได้ความสบาย	เมื่อพ่อแม่ยัง	ท่านปลูกท่านฝัง	คุ้มครองรักษา
๔๑๑	๑ สิ้นบุญพ่อแม่	ไอ้ที่นี้แล	จะร้องเป็นกา	
	มุนนายสิบเสาะ	เกาะเอาตัวมา	ทุกข์พันคนณา	ที่พึ่งไม่มี
๔๑๒	๑ รำพึงถึงตัว	อย่าคิดมีดมัว	ย่อมจะอัปรีภัย	
	เรื่องราวทำเนียบ	เปรียบมาถ้วนถี่	แต่ล้วนดีดี	จงจำใส่ใจ
๔๑๓	๑ อันสุภาษิต	แต่งเป็นลิขิต	ปริศนาสอนใจ	
	ปริศนาสอนน้อง	ต้องพระวินัย	เร่งจำใส่ใจ	อย่าได้คลาดคลา
๔๑๔	๑ สิ่งหนึ่งท่านกล่าว	จะเป็นข้าเฝ้า	เป็นท้าวพระยา	
	ให้รู้พระทัย	น้ำใจราชา	พิทักษ์รักษา	คือดังอัคคี
๔๑๕	๑ พระเพลิงนี้ใช้	บุคคลผู้ใด	แม่นใจกาลิ	
	เป็นคนมักง่าย	อันตรวยจะมี	ถ้ารักษาดี	มีคุณทุกวัน
๔๑๖	๑ นิทานหนึ่งเล่า	ผู้แก่ผู้เฒ่า	ย่อมเล่าแก่กัน	
	ยังมีเศรษฐี	มั่งมีขยัน	เศรษฐีคนนั้น	อาธรรมนักหนา
๔๑๗	๑ มีลูกสองคน	ส่วนลูกเมียต้น	รักพันปัญญา	
	จะเอาสิ่งใด	ตามใจปรารถนา	เงินทองช่างมัว	ยกให้คนเดียว
๔๑๘	๑ ส่วนว่าลูกชาย	เอาแต่สบาย	กรุยกรายเร็วเที่ยว	
	ฝูงข้าสละพรัง	ตามหลังกราวเกรียว	วิชาไม่เหลียว	เที่ยวเล่นเปล่าเปล่า

๔๑๙	๑ โง่มชมชาน	โหดร้ายใจพาล	งานการไม่เอา	
	เห็นลูกเมียน้อย	ชกต้อยค่าเข้า	ชมเทงเปล่าเปล่า	ทุกเมื่อเชื่อนวัน
๔๒๐	๑ ส่วนลูกเมียน้อย	เปลี่ยนเปล่าเศร้าสร้อย	ร้อนโรครอคคัลย์	
	ย้อยเนื้อต่ำใจ	อาลัยผูกพัน	จะแก้หน้ากัน	ลองดูสักคราว
๔๒๑	๑ คิดแค้นแน่นใจ	ออกปากไม่ได้	กลัวจะอื้อฉาว	
	ค่อยนิ่งค่อยอยู่	ไม่รู้ว่ากล่าว	ค่อยจับเรื่องราว	เรียนวิชาการ
๔๒๒	๑ แล้วไปอยู่วัด	คอยปรนนิบัติ	ชีวิตอาจารย์	
	หนังสือเขียนหา	เลขผาคุนหาร	ว่าเรียนเขียนอ่าน	ชำนาญทุกอัน
๔๒๓	๑ ฝ่ายพระวินัย	อรรถแปลแก้ไข	รู้จบครบครัน	
	ฝ่ายช่างโลกีย์	ท่วงทีขยัน	อายุเพื่อนนั้น	ได้สิบห้าปี
๔๒๔	๑ อยู่มามิช้า	เศรษฐีบิดา	มรณาเป็นผี	
	ส่วนลูกเมียน้อย	ถ้อยคำเพื่อดี	สำนวนถ้วนถี่	ท่วงทีขยัน
๔๒๕	๑ เงินทองบิดา	ถามไถ่ไล่หา	ได้ความสำคัญ	
	ข้างม้าวัวควาย	มากมายหลายพัน	ลูกเมียน้อยนั้น	กล่าวเป็นเนื้อความ
๔๒๖	๑ แต่งหามรดก	คำฟ้องย่องยก	ลวงล่อต่อถาม	
	แก้ยากผิดเคือง	ราวเรื่องเนื้อความ	ใครปัญญาทวม	หลงรับว่าจริง
๔๒๗	๑ ส่วนลูกเมียใหญ่	ผันแปรแก้ไข	บได้สักสิ่ง	
	ปัญญาของตัว	ชั่วกว่าผู้หญิง	กอดเข้าเข้าหนึ่ง	เหมือนลิงนั่งเจ้า
๔๒๘	๑ เขาปรับเขาใหม่	เงินทองข้าไทย	เอาไปเปล่าเปล่า	
	สินทรัพย์ยับย้อย	นั่งมอยขบเซา	ไอ้ที่นี้เรา	ต้องคลุมหัวเดิน
๔๒๙	๑ ตกไร่ไถ่ยาก	ได้ความลำบาก	ระหกระเหิน	
	ไม่มีความสุข	สะทุกส์สะเทิน	ตัวกลับยับเยิน	ไม่มีสิ่งใด
๔๓๐	๑ นิทานนี้เล่า	น้อยน้อยชาวเจ้า	เร่งจำใส่ใจ	
	เงินทองของแก้ว	มีแล้วเท่าใด	หาความรู้ไม่	ได้ความฉิบหาย
๔๓๑	๑ เงินทองยกไว้	ความรู้นี้ใช้	เร่งให้ชวนขาย	
	มีความรู้แล้ว	ช่วยได้ง่ายดาย	ผู้ใดคิดร้าย	ย่อมอัปราชัย
๔๓๒	๑ เป็นข้อทำเนียบ	โบราณท่านเปรียบ	ด้วยต้นผลไม้	
	เติบโตมะขาม	หาหนามมิได้	หักรานก้านใบ	บได้เกรงขาม
๔๓๓	๑ ผลไม้ระกำ	กานเครือเตี้ยต่ำ	ลำต้นเป็นหนาม	
	ผู้ใดลั้พัน	ยำเยงเกรงขาม	บได้หยาบหยาม	ย้ายมีพิทา
๔๓๔	๑ แม่นตัวเราใช้	ถึงตกยากไร้	มีความอดสำห	

	วิชาสิ่งเดียว	เป็นเชื้อเป็นงา	เป็นเครื่องศาสตรา โล่ห์ดั่งบังตัว	
๔๓๕	๑ อันว่าสรพิษ ครันหาพิษไม่	แน่นตัวจะจิริด เติบโตใหญ่เท่าตัว	มีคนเกรงกลัว เขาไม่เกรงกลัว	จับตัวไถนา
๔๓๖	๑ จบเล่าเท่านั้น เป็นคำโอวาท	ผูกกลอนสอนดี นักปราชญ์ว่ามา	ชื่อมณีจินดา เจริญปัญญา	กุมารทั้งหลาย
๔๓๗	๑ อันสุภาวิต สมเด็จพระศาสดา (พระกรุณา)	เป็นคำบัณฑิตย์ เทศนาโปรดไว้	คิดข้อพิปราย ควรจะได้ใจ	อภิมรณยันดี
จบ				
๔๓๘	๑ หนึ่งโสดปีตามชื่อมี นับชวดเป็นต้นขึ้นไป		อยู่สิบสองปี	
๔๓๙	๑ ปีชวดเป็นนามหนูใช้ ขาดเสียจงจำคำถวิล		ฉลูว่าใหญ่	
๔๔๐	๑ เกาะนามแห่งกระต่ายยลนิน เป็นงูใหญ่อันคณนา		มะโรงจงจินต์	
๔๔๑	๑ มะเส็งงูเล็กแลนา มะแมเป็นแพะโดยจง		มะเมียเป็นม้า	
๔๔๒	๑ วอกลิงระกาไก่อตรง กุนนามแห่งสุภรนา		จอสุนัขทง	
๔๔๓	๑ ครบถ้วนสิบสองปีหนา ดังคำเราถ้วนควรถวิล		จงหมั่นตรึกตรา	
ยานี้				
๔๔๔	๑ ปีหนึ่งสิบสองเดือน เดือนห้าตันระบิล		อย่าพันเพื่อนตรีกาจิณ ถัดที่สองเดือนหกไป	
๔๔๕	๑ เดือนเจ็ดแลเดือนแปด เดือนสิบถัดลงไป		อีกเดือนเก้าจงเข้าใจ เดือนสิบเอ็ดเดือนสิบสอง	
๔๔๖	๑ ถัดไปเดือนหนึ่งใช้ เดือนยี่คือเดือนสอง		เรียกเดือนอ้ายจงบตรีกตรอง แล้วเดือนสามจงเข้าใจ	
๔๔๗	๑ เดือนสี่เป็นที่สุด โบราณท่านว่าไว้		โดยสมมุติโลกวิสัย มาแต่ช้านานก่อนกาลมี	

๔๔๘	๑ หนึ่งวันมีเจ็ดใช้ หมายเลขไว้เป็นที่	จงจำไว้ตามวาทิ สังเกตง่ายรู้ได้พลัน
๔๔๙	๑ เลขหนึ่งพึงพิณิจ เลขสองคือวันจันทร์	คืออาทิตย์จำให้มัน เลขสามนั้นคืออังคาร
๔๕๐	๑ เลขสี่คือวันพุธ เลขห้าท่านบรรหาร	กฤษณตรงวิจารณ์ ว่าพฤษบดี
๔๕๑	๑ เลขหกวันศุกร์สันต์ ครบเจ็ดเสร็จเท่านี้	เลขเจ็ดนั้นวันเสาร์ โดยวิธีที่นิพนธ์
๔๕๒	๑ วันคืนแลเดือนปี สำหรับระดับตน	ของเหล่านี้ควรฝึกฝน เปรียบเทียบชนสุกดี
๔๕๓	๑ เราสรรคร่ำพันสอน ลำดับนับเดือนปี	พวกเด็กอ่อนด้อยอารีย์ พอเป็นที่เล่าเข้าใจ
๔๕๔	๑ ต่อแต่นี้จะร่ำ เดือนห้าว่าข้างไสย	ตามลำน้าธรรมเนียมใหม่ ให้สมยามะยาณ
๔๕๕	๑ เดือนหกพฤษภาคม เดือนเจ็ดมิถุนายน	จงนิยมอย่าจน ท่านนิพนธ์ตามตำรา
๔๕๖	๑ เดือนแปดมกราคม เดือนสิบนั้นชื่อว่า	สิงหาคมเดือนเก้า กันยายนพึงยลตรง
๔๕๗	๑ เดือนสิบเอ็ดคือตุลา เดือนหนึ่งให้ชื่อพรวง	พฤศจิกายนเดือนสิบสอง ร้องเรียกว่าธันวาคม
๔๕๘	๑ เดือนสองมกรา เดือนสี่มีนาคม	กุมภาพันธ์เดือนสามสม โดยนิยมสิบสองเดือน
๔๕๙	๑ บรรจบครบเป็นปี จำไว้อย่าให้เลื่อน	เพียงเท่านี้บ่คลาดเคลื่อน เราดักเตือนเพื่อนเป็นบุญ ฯ

?

๔๖๐	๑ อันหนึ่งราชหงส์ อันหนึ่งคชสาร	วรจิตจำนง แสวงหาหงส์	แสวงหาชลาธาร อันหนึ่งภุมรี	ยินดีบูชา
๔๖๑	๑ หนึ่งโสตนันติต เป็นธรรมดา	ปาโมกขจิต สมุทัยนิกร	แสวงธรรมบวร โลกีย์นิกร	หลงด้วยตัณหา
๔๖๒	๑ คำไหว้พระธรรม	สอนสัตว์เลิกล้ำ	สามพระคัมภีร์	

	แปดหมื่นสี่พัน	ธรรมชั้นธัมม	ทั้งสามกัมภีร์	พระสูตรพระวินัย
๔๖๓	๑ ทั้งพระปรมาตม สาวกถ้วนหน้า	ประโยชน์โปรดสัตว์ กำหนดไว้ได้	ด้วยอรรถอันใด พระสูตรพระวินัย	ได้สืบต่อมา
๔๖๔	๑ คำไหว้สาวก ข้าขอวันทา	ทรงไตรปิฎก	ทรงซึ่งศีลา	แก้วสามประการ
๔๖๕	๑ ข้าขอปรารถนา ตรัสในโลกา	เป็นฝ่ายเบื้องหน้า อนาคตการ	แห่งพระศรีอารย ตั้งจิตพิชิตาน	ขอพบชินศรี
๔๖๖	๑ อันหนึ่งเล่าหนา น้ำจิตมั่นคง	ชาตินี้ชาติหน้า ทรงต่อสาม	ขอพบคนดี น้ำใจใสดี	อารีต่อกัน
๔๖๗	๑ ให้สมความคิด ได้สร้างกุศล	ตั้งน้ำใจจิต ผลบุญหนุนกัน	ที่คิดผูกพัน เกิดชาติหน้านั้น	พบกันโดยหมาย
๔๖๘	๑ ชาตินี้สร้างไว้ ขอเป็นเศรษฐี	ชาติหน้าจึงได้ มั่งมีเหลือหลาย	พบกันง่ายตาย มีลูกหญิงชาย	ทาสีทาส
๔๖๙	๑ รูปโฉมโฉมพรรณ ขอให้ประเสริฐ	ให้งามเหมือนกัน(เกิดชาติหน้านั้น) เฉิดฉั่นสองรา เลิศทั้งปัญญา	ชาตินี้ชาติหน้า คำว่าข้างหลัง	อย่าแคล้วโดยจง
๔๗๐	๑ ท่านจงอุตสาห ถ้าแน่นผิตพลั่ง	กรับตั้งข้างหน้า		ฉันทขอภัย

สมุดพระประณมมาลา จบบริบูรณ์
จากต้นฉบับวัดเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

ประณมมาลา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ยานี ๑๑

๑	๑ ข้าขอยอชูลี
คุณะกรุณา	พระมุนีมีมหา
แลบริชาล้าโลไทย
๒	๑ ปราณีนานาหมู่
ไหว้ธรรมที่อำไพ	ประชาสู่ศิวิาลัย
นำเวไนยละโลก็ย
๓	๑ ข้าไชรักไห้วพระ
ราคะหมู่ราศี	อริยะเจ้ากุชชี
ปณบิกระทำการม
๔	๑ ใครใครพ้อด่าว่า
กระลีแลกระล่า-	ปณพาพอใจจำ
พรพานิราคลา
๕	๑ ข้าขอเดโชไชย
ข้าผู้รจนา	วรไตรโสเกศา
ภัยพาลออย่ายัย
๖	๑ ข้าขอคารวะ
ไหว้ครูผู้กวี	ปิตุระชนนี (ชะนะนี)
ขอข่ามีเดโชไชย
๗	๑ ขอเดชะพระเดชา
ขอข่านิราไกล	พระจุฑาธิปไตย
ทุรภัยอย่าพาธา
๘	๑ ขอเดชะศิริ
หริมหิมา	พระอาทิตย์ธาตา
เจ้าสุราลัยสุลล
๙	๑ สุราสุรไกร
มเหศวรมี	เทพไทไนราศี
ให้ข้านั้นฤภัย
๑๐	๑ ขอราคะโทสะ
มายาแลสาไทย	หมู่โมหะนิราไกล
อย่าระได้มีปีทา
๑๑	๑ คุณะมีอาทิ
สติแลปรีชา	คือทริวิริยา
กะษมาอย่ากษัย
๑๒	๑ ข้าขอพรณนา
ไม้ แ แลไม้ ไ	แต่ ก กา มาแก้ไข
ไม้ ไ โอย่าโลเล

๑๓	๑ อ อา แล อี อี อุ อุ แลไม้ เอ	อี อีอ มีที่คะเน เล่าดูเล่ห์จำใส่ใจ
๑๔	๑ อย่าแลแต่ตาเปล่า ตาดูให้รู้ใน	ว่าแต่เดาเปล่าเปล่าไป เล่าจำได้แน่แก่ตา
๑๕	๑ คือเหล่าน่าผู้ดี อย่าเอาเผ่าพาลา	หมูเมธีโถมนา ครูชู้ว่าจำใจทำ
๑๖	๑ ให้ดูหมูเมธี แต่เช้าเขาก็พรว้า	บ่ได้ตีมีใจจำ เล่าว่ารำไม่รือร
๑๗	๑ รู้สมัยบ่ให้ว่า บ่รู้ตีมีใจคอก	พอเพลเข้ามات่อ ไม่ยอ้อท้อดุษฎี
๑๘	๑ ไม่ช้าเล่าช้าคำ อย่าได้ผาวาที่	จะรู้คำพระบาลี สดุดีจำคำครู
๑๙	๑ ผู้ที่มีใจเบา ว่าไรทำไขหู	ว่าแต่เดาบ่ได้ดู บ่ได้รู้มีใจจำ
๒๐	๑ โสเลดูเล่ห์บ้า ผู้ใหญ่มิได้ยำ	พรว้าว่าบ่จำคำ ว่าเข้าคำบ่พาพา
๒๑	๑ ดุรายุพเยาว์ มีใจจำวาจา	อย่าให้เขาครหา ผู้ใหญ่ว่าจำใส่ใจ
๒๒	๑ ถ้าจะเจรจา แต่ชื่ออย่าดื้อไป	อย่ามั่วสวาทแก้ไข อย่าทำให้ได้ด่าตี
๒๓	๑ จะไปแลจะมา ถ้าอยู่ที่เหย้ามี	ให้ไหวลาอย่าแซหนี พ่อแม่พี่ให้ไหวลา
๒๔	๑ ริ้วท่าแต่ย่อ ถ้าตีมีปรีชา	แม่ ก ข และ ก กา ไตรตราดูรู้ต่อไป
๒๕	๑ พิธีพรณา ดูแลให้แน่ใจ	แต่ ก กา มาแก้ไข จำให้ได้ในวาจา

สร้างคนางค์ ๒๘

๒๖	๑ ลั่นข้อ ก กา จะสอนกลอนกล	จะสรรพรรณนา ยุบลขานไข	ว่าอันขึ้นไป ก กา ปนใส่	เข้าในแม่กน
๒๗	๑ กุมาร อ่านเขียน	ให้หมั่น ร่ำเรียน	เพ็ญเพียร พูนผล	

	ก กา ก่อนเก่า	หมั่นเล่าหมั่นบัน	อย่าได้ลงน	จำจนเจนใจ
๒๘	๑ ห้าคำคือ ญ คัมภีร์โบราณ	ณ ร ล ฟ อาจารย์ท่านไซ	แทน น มีใน เขียนอ่านไดได้	ท่านใช้เช่นกัน
๒๙	๑ แม่นแทนกันได้ จะเขียนแต่ย่อ	จะอ่านจะใช้ แต่พอสำคัญ	ให้เขียนเปลี่ยนผัน ข้อคำรำพัน	หมั่นจำวาจา
๓๐	๑ การ ว่ากระทำ งาน นี่ท่านสรรค์	ภาพ นี้นี้ดำ สามัญ วาจา	กาล คำเวลา ถ้า กาญจนา	ท่านว่า สุวรรณ
๓๑	๑ ฟินทุ ไ ไ	วาที ใคร่ครวญไผ่ฝัน	เป็นที่สำคัญ ๗ ๑	ะ
	๑ (ฟินทุเอกโท ไม่มลายไม่ม้วน	ตรัสจัตวาว่าที่ ใคร่ครวญไผ่ฝัน	เป็นที่สำคัญ อังกั้นฟองมัน	วิสรรชนีย์)
๓๒	๑ ฟองมันอยู่ต้น เขียนลั่นระยะนั้น	พันหนอยุ่บน คือวิสรรชนีย์	อนุสนธิ์สารศรี ลั่นข้อคดี	วิธีสนใจ
๓๓	๑ อ่านว่าตาจู ให้อ่านค่านั้น	ถ้าไม้ กระชั้นพลันไว	มีอยู่ในคำ จักอ่านคำไซ	ควรให้รู้รา
๓๔	๑ เหมือนเค้าว้าเห็น ควรใส่ไม้สั้น	แลคำว่าเป็น เน้นลั่นวาจา	ว่าเย็นนั้นนา แม่นไม่มีมา	อ่านว่าซ้ำที่
๓๕	๑ ‘ นี่ไซ้ ท่านว่าอย่าอ่าน	ถ้าท่านเขียนไว้ สรรพสารว่าที่	ที่ได้กิดี คำควรลั่นดี	มีใจจินดา
๓๖	๑ เขียนไว้ให้เห็น ถ้าใครใครรู้	แต่พอให้เป็น ให้ดูสารา	คำกลอนสอนมา เพียรลั่นค้นหา	จินตามณี
๓๗	๑ จะว่าให้จน กุมารเรียนรำ	ลั่นสารานุสนธิ์ ใจจำจี้	กลอนกนไม่มี ดาร์วิธี	มีในแม่กน
๓๘	๑ ดูก่อนกุมาร การไรไม่ดี	รำเรียนเขียนอ่าน ถ้ามีในตน	หวานข้าวอาผล บันรอนผ่อนปรน	ให้พันสันดาน
๓๙	๑ เล่ห์คนพันไม้ โอนอ่อนมาได้	บันตันลอนไฟ นำใช้ในการ	ไม่มีวิญญาน ปรีชาชำนาญ	วิจารณ์จำเพียร
๔๐	๑ อยู่ใกล้ผู้รู้ เหมือนมดทุกะ	เล่นเร่เร่อยู่ ในสระจำเนียร	ไม่รู้อ่านเขียน มาลาอาเกียรณ	พาเหียรกลืนไกล
๔๑	๑ บได้กล้ำกลืน	กลืนเรณูรีน	ขึ้นชูฟูใจ	

	ผกาเกสร	ขจรกล่นไป	ในถิ่นอาศัย	บ่ได้ปรีดี
๔๒	๑ ผู้มีปรีชา	อยู่ไกลโคลคลา	มาเรียนคัมภีร์	
	วิจารณ์ใจจำ	รู้ค่าบาสี	ไม่เนิ่นนานปี	มีปรีชาญาณ
๔๓	๑ เหมือนหม่อมมร	ได้กล่นเกสร	สัจจบ่นาน	
	เรณูชู้ขึ้น	กล่ำกลิ่นกลิ่นหวาน	มีกมลบาน	เฝ้าเกล้าเสาวคนธ์

ฉบับ ๑๖

๔๔	๑ อ่านกนจนสิ้นประสงค์	จะเพียรเขียนก
	จ่านงตั้งใจฟัง	
๔๕	๑ เร่งครวญเร่งใครใจหวัง	เบื้องต้นทนหลัง
	อย่าพลั้งอย่าเพี้ยนเขียนพลาง	
๔๖	๑ จงใจอย่าได้ละวาง	ถ่องเที่ยงที่ทาง
	เยี่ยงอย่างจำให้ได้จริง	
๔๗	๑ ตั้งใจอย่าได้ไหวติง	เอื้อนอ่านอ้ออิง
	อย่านิ่งเร่งจ่ารำพึง	
๔๘	๑ เล่นอ่านอย่าลานตะลึง	คะเนคะนึ่ง
	จนถึงที่อ่านอยู่เอง	
๔๙	๑ แจ้งจริงอย่านิ่งกริ่งเกรง	บันลือบรรเลง
	จงเร่งอ่านรำสำแดง	
๕๐	๑ คำควรถ้วนถี่ชี้แจง	อย่าได้กลางแคลง
	แถลงให้รู้ดูพลาง	
๕๑	๑ อย่าเดาเปล่าไปไ้ทาง	จ้งหวะไ้วาง
	อ่านอ้ออย่าอ้อกล่ำกลิ่น	
๕๒	๑ ฟังกลอนสอนว่าอย่าผิน	แข่งแข่งคำชิน
	ยังยืนด่าริตริตรง	
๕๓	๑ จงจำล่านำทำนอง	อย่าได้ลำพอง
	ให้จ้องจ้งหวะกระทรวง	
๕๔	๑ กลิ่นกลอนสอนสั่งทั้งปวง	อย่าหลงง่วง
	ในท่วงในที่ที่เรียง	
๕๕	๑ อย่าฟังแต่คำนำเสียง	จงจำสำเนียง
	อย่างเยี่ยงยังมีนองเนือง	

๕๖	๑ ผดุงไว้หวังให้ประเทือง ฟุ้งเฟื่องให้ดูรู้เชิง	ปรีชารุ่งเรือง
๕๗	๑ จูงใจให้ขึ้นร่นเริง บันเทิงบรรเทาอาวรณ์	หลงหลั่งละเลง
๕๘	๑ จะว่าแต่กงประจงกลอน จะซ้อนจะซ้ำคำไข	เรียงคำรำสอน
๕๙	๑ จะแถลงแต่งกลอนสอนใน จงให้มีใจใคร่ครวญ	อย่างอื่นขึ้นใน
๖๐	๑ หนังสือสั้นในจำนวน ประมวลไว้ให้แม่นยำ	ประมาณขบวน
๖๑	๑ แต่ ก จ น ฮ จงจำ แจ้งท้าววิธีที่ทาง	สืบลับสืล่ำ
๖๒	๑ แบ่งบันปันเป็นไตรยางค์ จะวางไว้ลงจงฟัง	คือสูงต่ำกลาง
๖๓	๑ ข ช ฉ ฐ ถ ทั้ง สอนสั่งว่าสูงสำเนียง	ผ ผ ทานหวัง
๖๔	๑ ศ ษ ส ทั้ง ห ต่อเคียง นี้เสียงก็สูงเหมือนกัน	สืบเอ็ดคำเพียง
๖๕	๑ ถ้าใส่เอกโทสองอัน ให้ผันอย่างทางโคควร	อาจารย์ท่านสรรค์
๖๖	๑ คือ ขอ ข่อ ข้อย หันหวน ใคร่ครวญจงดีที่ทาง	สืบเอ็ดจำนวน
๖๗	๑ เขียนไว้ให้ดูรู้ผลาง คำกลา่งนั้นตั้งแต่ ก	ข้อไว้คำวาง
๖๘	๑ ทั้ง จ ฎ ฏ ด ต ก็พอถ้วนแก้คำคง	บ ป และ อ
๖๙	๑ ถ้าใส่ไม้เอกไม้โทลง อ่านส่งเสียงกว่าหน้าหลัง	คำกลา่งนั้นจง
๗๐	๑ ว่า กอ ก่อ ก้อย จงฟัง จงตั้งสติตริจำ	กลางส่งเสียงดัง
๗๑	๑ ผันสูงแลกลา่งอย่างต่ำ	ยี่สืบลับสืล่ำ

	คือ คำ ค ฅ ฆ ง	
๗๒	๑ ช ช ฌ ญ ฑ ฒ พ ฟ ภ ม เมืองนอง	ณ ท ฐ น
๗๓	๑ ย ร ล ว เรืองรอง ทั้งผองพอดัชนีกร	ฬ ย ทั้งสอง
๗๔	๑ ผ่อนผันหันให้ชูงอน อันช้อนอันชูคู่คว	เช่นงากุญชร
๗๕	๑ คือ คอ ค่อ ค้อ ผันผวน ขบวนควรจำใส่ใจ	จงให้ใคร่ควรวญ
๗๖	๑ คำต่ำจงจำคำไซ จะใช้ให้สูงสำเนียง	จะเขียนอันใด
๗๗	๑ เอา ห วางข้างหน้าเรียง มีเสียงก็สูงจูงกัน	คำต่ำที่เคียง
๗๘	๑ เช่นว่าบุหงาปะหงัน ให้หันผันสูงวาที	ท นำต่ำผัน
๗๙	๑ คำต่ำถ้าคำสูงมี อยู่ที่ข้างหน้าจงจำ	วิสรรชนีย์
๘๐	๑ มีตองหา ห มานำ ที่ต่ำให้สูงวาที	คำสูงจูงคำ
๘๑	๑ เหมือนอาศรมสมี่ อย่างนี้ก็ค่านำขาน	ถึง ห บมี
๘๒	๑ คำกลางที่อย่างประมาณ เขียนจารจะให้สูงคำ	ทั้งเก้าประการ
๘๓	๑ ฟิงให้พิจารณาใจจำ เช่นต่ำปต้องวาจา	จะเอา ห นำ
๘๔	๑ ควรใช้ไม้จัตวา (+) สัญญาทั้งสองพร้อมมี	หนึ่งชื่อตีนกา
๘๕	๑ คำจำและว่าวิ้งจี่ ให้มีเสียงก้องกังวาน	จูงนำวาจี
๘๖	๑ ถี่ถ้วนแต่ล้วนแก่นสาร ให้อ่านให้จำดำรง	สั่งสอนกุมาร

๘๗ ๑ พรรณนา ก กา กน กง
สิ้นลงจงจำคำสอน

ตั้งใจจำนง

ยานี้ ๑๑

๘๘ ๑ แจก กก ยกยกแยก
แยกยกใช้อักษร

เป็นแผนกแตกต่อกลอน
ผูกพากย์ผ่อนผันกลอนไป

๘๙ ๑ แจกออกบอกทารก
เอา ก มาแทรกใส่

จักแจก กก ยกคำไข
นึกตรึกไว้อย่าไหลหลง

๙๐ ๑ หากเห็นเป็นแผนก
จักอ่านจักจารลง

หากให้แปลกจาก กน กง
จักแจงจงจำสำคัญ

๙๑ ๑ ใช้ใช้ได้แก่ ก
บอกจริงทุกสิ่งสรรพ

ข ค ฌ ก็เหมือนกัน
มาผูกพันกันเป็นกลอน

๙๒ ๑ บอกไว้ให้ประจักษ์
ยังเยาว์ปัญญาอ่อน

ที่แยกยกใช้อักษร
แรกฝึกสอนเร่งฟังสาร

๙๓ ๑ หน้ามุข รุจิเรข
ไพศาล ฤดูแลก

เรียนรู้เลขสุขสำราญ
คัคณานต์ บริจจาค

๙๔ ๑ ยุคเชษฐ และเป็นโรค
ชักชน ชลมารค

บริโภคเป็นพรหมภาค
พญานาค อัคนิ

๙๕ ๑ หมุ่มฤค และประโยค
โมฆะชน คนบาป

ทั้งพิโยค พยัคฆ์
เมฆหมอกมีโอฆอันลึก

๙๖ ๑ จำแนกแจกแต่ย่อ
พึงเห็นเป็นบันทึก

รักรู้ต่อจงตรงตรึก
สัชนียกนึกสำนักครู

๙๗ ๑ แกรักจากร่ำเรียน
หมั่นมักรักจรรู้

พึงพากเพียรศึกษาดู
ยังมีอยู่มากมูลมวล

๙๘ ๑ แม่ กก จนสิ้นไซ้
แม่กกจะผันผวน

เอก โท ใสบั้งควร
บ่แปรปรวนแปลกสำเนียง

๙๙ ๑ ใช้ได้แต่ไม้ตรี
แม่ กก ยกยกเรียง

ดินกามีที่ส่งเสียง
ก็พอเพียงพรรณนา

ฉบับ ๑๖

๑๐๐ ๑ สิ้น กก ยก กค บทมา

ติดต่อสารา

	อุตสาห์หมั้นจำกำหนด	
๑๐๑	๑ คัดคำจำแนกแจกกด เร่งจตเร่งจำใส่ใจ	ล้มผัสพิตบพ
๑๐๒	๑ ประดิษฐ์ลิขิตข้อไข จัดใส่จตจำคำสอน	คิดคัดอรรถใหม่
๑๐๓	๑ กุลบุตรอุตสาห์สถาวร สุนทรมธุรส	โสดตั้งฟังกลอน
๑๐๔	๑ แม่กต สังกตกำหนด แต่บทที่ว่าสาธารณ	ใช้ ด สะกด
๑๐๕	๑ จะใช้ให้ถูกโบราณ ประมาณประมวลมากนัก	ปราชญ์ปรีชาชาญ
๑๐๖	๑ คือ จ คือ ช ประจักษ์ ยกยักแต่ น บัควร	ด ต สองวรรค
๑๐๗	๑ ส สามใส่ในขบวน พอถ้วนสิบห้าอักษร	กำหนดจำนวน
๑๐๘	๑ จำแนกแจกอรรถจัดกลอน ผันผ่อนเร่งจำคำขาน	คืออุทาหรณ์
๑๐๙	๑ ปัจจุสมัย ปัจจัยยาการ พจมานและนิจคำเท็จ	ปีศาจอาจหาญ
๑๑๐	๑ ประดุง ทุจวิต เสด็จ เผด็จ เขบ็จ ขบวน	กาจ เกียจ กิจ เสริจ
๑๑๑	๑ ใช้ จ แทน ด ก็ควร แต่ล้วนให้จำชำนาญ	ประมาณประมวล
๑๑๒	๑ ประโยชน์ เอ็มโอชอาหาร ชัชวาลย์ สรรเพชญ์ เพชรรัตน์	บงกช คชสาร
๑๑๓	๑ อนุช กำพูช ภาสัช และชัชโภชน ดาบภฤช	รุช ธวัช
๑๑๔	๑ นักปราชญ์ สโรช วาณิช ทั้งคิซและวิชาจารย์	ยัชณประวิช
๑๑๕	๑ ใช้ ช แทน ด ควรการ บรรหารให้เห็นวาที	ปราชญ์ผู้ชำนาญ

๑๑๖	๑ รกษัญ นางนาฏ สตรี ตรีภูฏ, มกุฏ, ปรางค์	พินาฏ วารี
๑๑๗	๑ โปฏฐปธาน ลั่นโกฏี กำหนด แจ้งบทให้เห็นเป็นกลอน	ใน ฏ สะกด
๑๑๘	๑ ฏ รฐ ทั้งสองสังหรณ์ แต่ห่อนบ่เห็นลิขิต	แทน ด อักษร
๑๑๙	๑ แผลงเป็น ษ ฏ ประดิษฐ์ วิจิตร วิวิธ วาที	เป็นสันสกฤต
๑๒๐	๑ แต้ รฐ แทน ด บหมี่ วาจิจงจำใส่ใจ	ประเสริฐ เศรษฐี
๑๒๑	๑ หนึ่งข้านี้ยังสงสัย เช่นใช้บ่ลอย่างมี	แทน ด ก็ใช้
๑๒๒	๑ แต้ ฒ แทน ด วาที สารศรีพิพัฒน์อรธไซ	ในข้อคดี
๑๒๓	๑ หนึ่ง ด สะกดบทใด ที่ในสาราสามัญ	ใคร่ควรวณควรใส่
๑๒๔	๑ จักเขียนข้อคำรำพัน สำคัญจงฟังสังเกต	แต่ ต ต่อกัน
๑๒๕	๑ บินจนบาด มาตรา เกต เนตร จิตร เจตร มาตร หมูมิต	กษัตริย์ เกษตร
๑๒๖	๑ สาตร สูตร บุตรา บพิตร อาทิตย์ แล เทตย์ ธงฉัตร	โสตร โคตร ชีวิต
๑๒๗	๑ กวีชี้แจงแจ้งอรรถ จัดใส่ให้ ต สะกด	บอกอย่างบัญญัติ
๑๒๘	๑ รักยา สามารถ โอสธ สะกดใช้ ถ อักษร	ภูวนารถ เกวียนรถ
๑๒๙	๑ อภิวาท พุทธบาทบวร บทกลอน ประมาท โกมุท	วิทยาธร
๑๓๐	๑ อัทยา ศรัทธา บริสุทธ อยุทธยา ทายาท	กะโกกนุท
๑๓๑	๑ ไตรนาท พินยา ปราสาท	สุรสีหนาท

	โอวาท อุบาสก เปิดปิด	
๑๓๒	◎ สมุทฺธ ปุทฺถสฺส สนิห มhitthi ฤทธิ เนสาท	ประสาธ ประสิทธิ์
๑๓๓	◎ เนาว์ นิทร์ เป็นใจทยั วิวาท พินพาทยั แล่น้ำพระพรท	ผูกพยาบาท
๑๓๔	◎ ใช้ ท สะกดก้งกັด แจงอรรณจัตไว้ให้คิด	พรรคพากย์หากจัด
๑๓๕	◎ อาพาธ พยาธิ พิพิธ วิวัช อาราชน์ आवृत्	สุเมธ สมิทธิ์
๑๓๖	◎ เกรียงไกรธ พิโรธ พิริฐ สมมุติใส่ ธ สะกด	โพธิญาณ ยงยุทธ
๑๓๗	◎ สิงหาณน์ อวาต โสฬศ เอมรส ปีตุเรศ อาภาศ	อัศว ดาบศ
๑๓๘	◎ อสรพิศม์ หักดี นีวาคณ์ เชือกบาต ปลาสท วิเสศ (พิเศษ)	พนัส พินาศ
๑๓๙	◎ สุพรรณมาศ โกเมศ ทุเรศ นีราศ ราตรี	ทศทิศ ประเทศ
๑๔๐	◎ นฤเบศ นเรศ รัศมี อัคนีย์ แลเพริศ เลิศ ยศ	สุรัสวดี
๑๔๑	◎ ทั้งนี้กลั่นแกลังเกลลาบท กำหนดจดจำสารา	ศ คอ สะกด
๑๔๒	◎ ไรกษ พระภฤษณ์ ปฤษณา เทษฐา ทำโทษ ประทุษฐ์	ประกาศ ฤษยา
๑๔๓	◎ รากษษ บุษยา มนุษย์ บุษบา โอภาษ ทาษตรี	ราชภูร บุษ
๑๔๔	◎ ปฤษฏางค์ เจษฎา ทฤษฏี ดุษณีย์ ประดิษฐ์ อธิษฐาน	ทาส ทาษี
๑๔๕	◎ พระโษษฐ์ กาษฐ์ โฆษฐาคาร เขียนอ่านวิจารณ์เจ้าอรรถ	ษ บอ บรรหาร
๑๔๖	◎ แพสยั ตรัส พัสตุ สวัสต์ สาหัส แล นัสการ	ไอรส จรัส

๑๔๗ ๑ ส ลอ โสลก แกลงสาร สะกดพหومان
 จักอ่านจักจารประจง

สร้างคนางค์

๑๔๘	๑ ก กา กน กง	กก กต หมดลง	จงจำเจไนใจ	
	เล่ากตครบจบ	อ่านกบต่อไป	ยลแบบแบบใน	ฉบับให้ควรจำ
๑๔๙	๑ บท แบบ ระเบียบ	ระบอบ ทำเนียบ	เรียบเรียง เทียบท่า	
	เก็บกลอนสอน กบ	บรรจบ ลำนำ	ประดับกับคำ	ลำดับ กับกลอน
๑๕๐	๑ ประดิษฐ์คิด คัพท์	ประกอบ ประกับ	ประดับ คัพท์ สอน	
	ประสพ ฟาดฟัด	สัมผัส สุนทร	ผูกพันบันรอน	ซ้อนทับกับกน
๑๕๑	๑ กง กก กต กบ	เก็บมาประจบ	ประทบปะปน	
	ตั้งแต่แม่กบ	ตระลบยุบล	สืบสารนุสนธิ์	นิพนธ์ว่าจา
๑๕๒	๑ กลับว่าปรารภ	ชนอบชนบ	แม่กบนี้เนา	
	บ ป สะกด	แบบบทบัญชา	สำหรับสारा	สืบมาแต่บรรพ์
๑๕๓	๑ พ ภา สองคัพท์	บทแบบฉบับ	บังคับเสกสรรค์	
	สะกดแทน บ	ก็ได้เหมือนกัน	แบบเมืองแบ่งปัน	เร่งหมั่นสอบสวน
๑๕๔	๑ มาตรฐานแทนได้	เขียนจารชูปใช้	จงให้ใคร่ครวญ	
	ลิขิตสารศรี	ชอบที่แต่ควร	เข็บจบวน	ถี่ถ้วนสาธ
๑๕๕	๑ คัพท์ว่า ปรารภ	เทพไท ไตรภพ	ทานพ นิกร	
	มิตรภาพ อาภัพ	เสพย์ ทรัพย์ ภาพย์ กลอน	สินธพ อัศดร	รอนราพณ์ชีพนา
๑๕๖	๑ มหรรสพ	มหรรณพ	อพยพ วาจา	
	ลุลาม หลงโลภ	ธาตุโฆมา สารา	นพดล เวหา	อาศภ ฅุภกร
๑๕๗	๑ แม่กบ กำหนด	ประกอบ ปราบกฎ	แบบบท สุนทร	
	สะกด พ ภา	แทน บ อักษร	แต่ลัดตัดตอน	ป้อนกบจบลง

ยานี้ ๑๑

๑๕๘	๑ แจกกบจบครบอรรถ	จนเจนจัดใจจ้านง	
	จักแจก แม่กม จง	ให้ดำรงดำรงตรง	
๑๕๙	๑ คัดจัดคัดจำแนก	จ้านงแจกให้ฟัดจง	
	ทำนุกตามทำนอง	แบบละของบทยานี้	
๑๖๐	๑ ดำเนินตำนานอรรถ	ตำแหน่งฟัดจัดวาจี	

	วิจารณ์ให้จัดดี	จำวาทให้แน่นอน
๑๖๑	๑ แม่ต้นแปนประสม รวบอรรถจัดอักษร	สาธก กม สมทบกลอน แบ่งบันรอนสอนกุมาร
๑๖๒	๑ แจก กม จำจัดใช้ คือ ม ท่านบรรหาร	สะกดไม่มากสาธารณ์ จักสวดอ่านจงสนใจ
๑๖๓	๑ อนึ่งนฤคหิต เปลี่ยนแปลง ม ได้	หมุ่บัณฑิตลิตไซ เช่นมีใช้อย่างงน
๑๖๔	๑ คือคำว่า ประทุ นฤคหิตสถิตบน	แล ชุ่ พระจุพล ให้พึงยลเยี่ยงอย่างมี
๑๖๕	๑ แม่ต้นคันยลปะ กิ ก็ กุ กะ มี	เป็นรัสสะมียู่สี่ คำคงที่มีแปรปรวน
๑๖๖	๑ แม่กกกับกคกบ เหล่านั้นจักผันผวน	ที่แจกจบครบจำนวน บับังควรล้นขาดคำ
๑๖๗	๑ บทห้ามบให้ใส่ จักผ่อนจักผันท่า	เอกโทไซริให้จดจำ บับอกอ่าสำเนียงอับ
๑๖๘	๑ ไม่ผิดบัญญัติว่า ตามบทแบบฉบับ	ชื่อหันอากาศบังคับ ตามตำรับไตรเวทวงศ์
๑๖๙	๑ คำควรหันอากาศ เอา ร เข้าเรียงวาง	ที่ชะวาสสะธิรงค์ ใช้แทนต่างไม้ผัดผัน
๑๗๐	๑ แต่งนามตามสำเนียง เขียนคำพอสำคัญ	หากร้องเรียกว่า ร หัน จงจำมน้อย่าเคลื่อนคลา
๑๗๑	๑ ทิรรณ สุพรรณ มี อนรรต บรรพชา	อรรคนี้ แล กรรณ ขรรค์ มรรคา ภรรดา ครรภ
๑๗๒	๑ โฉจรจรัล พรโรณาส สมรรถ อรรถา ธรรม	สรรพศาสตร์ ไอสวรรย์ หฤหรรษ์ ให้พึงจำ
๑๗๓	๑ จะสรรคให้ลิ้นคัพท เลือกตัดลัดแต่งท่า	คะเนนับมีมากคำ ที่ไม่ซ้ำอักษรกัน
๑๗๔	๑ ง น ก็ใช้ได้ ใช้ต่างไม้ผัดผัน	ใช้จะใช้แต่ ร หัน คือ ดง นั้น ดง นั้นนา
๑๗๕	๑ ว่าไว้ให้เห็นอย่าง ตรองตรึกนึกไตรตรา	พอเป็นทางที่ศึกษา อุตสาห์จำให้ชำนาญ

๑๗๖	๑ หนึ่งไร่หนึ่งไร่ไม่ม้วน จักลอกจำลองสาร	ปราชญ์ประมวลแต่โบราณ ตามอาจารย์บังคับไซ
๑๗๗	๑ ใฝ่ใจให้ท่านนี้ ใครใคร่และยองโย	นอกในมีแลใหม่ใส อันใดให้อย่าไหลหลง
๑๗๘	๑ ไส้กล สะไ้ ไ้ ใกล้ใบแลใช้จง	ทั้งต่ำได้แลใหญ่ยง ใช้ให้คงคำบั้ง
๑๗๙	๑ หมูนี้ไม่ม้วนหมด ข้อคำคะเนนับ	มีปรากฏบทฉบับ ยี่สิบศัพท์ดูสอบสวน
๑๘๐	๑ ทั้งสองไม้ ไ้ ไ้ ไม้้นอกจากไม้ม้วน	ได้ชอบใช้ให้ใคร่ครวญ แปดสิบถ้วนมีประมาณ
๑๘๑	๑ จงจำกำหนดไม้ สำเนียงกล่าเนาสาร	เขียนชูปใช้ให้ควรการ อย่าเกียจคร้านการกลี
๑๘๒	๑ เรียนรู้ให้เจนจัด เป็นที่สุดดี	ให้สันหัดทุกพิธี ประชาชีกวีร
๑๘๓	๑ บอกไว้ให้เห็นแจ้ง แต่ละแม่ให้แน่นอน	ในตำแหน่งตำแหน่งกลอน อย่าหยุดหย่อนพยายาม
๑๘๔	๑ ใจรักจักใคร่รู้ จงคิดพินิจตาม	ให้หมั่นดูอย่าว่าวาม สำเนาความสำเนียงจำ
๑๘๕	๑ ถ้ารู้อักษรตรี เขียนอ่านไม่พลาดพลั้ง	ในพิธีที่ผันคำ ใช้แม่นยำหนังสือไทย
๑๘๖	๑ วิจารณ์ให้วิจิตร สืบถามให้แน่ใจ	ที่ใดติดคิดสงสัย อย่าด่วนได้ใคร่ใจดู
๑๘๗	๑ อ่านเดาเอาแต่ได้ ผิดถูกไม่ถามครู	ไม่พอใจจำใส่หู ลัดคำหลู่ข้ามล่านา
๑๘๘	๑ เยี่ยงนื้อย่ายินยล สอนสั่งจงฟังจำ	บ่เป็นผลอย่าพึงทำ ที่ข้อคำพราณีพนธ์
๑๘๙	๑ ชี้แจงสำแดงย่อ กง กต กบ จน	แต่ ก ข ก กา กน แม่กม ปนระคนสอน

๒๘ สรุปรางคนางค์

๑๙๐	๑ จักเพียรเขียนเกย	บทใหม่ไม่เคย	อย่าเลยลืมกลอน
-----	--------------------	--------------	----------------

	แม่เกยนี้มาก	เขียนยากกว่าก่อน	สลับซับซ้อน	อักษรหลายพรรค
๑๙๑	๑ กน กง กก กด ต่างแต่สะกด	กบ กม ทั้งหมด โดยบทแบ่งปัน	กำหนดคล้ายกัน โดยแบบท่านสรรค์	สำคัญกลบท
๑๙๒	๑ กนสะกด น กดสะกด ด	กงสะกด ง กบ บ กำหนด	กก ก สะกด ม กม สมมติ	แบบบทไว้วาง
๑๙๓	๑ ว่าตามต้นเหตุ ถ้าว่าโดยบท	แต่พอสังเกต สะกดต่างต่าง	นิเทศที่ทาง ชี้เช่นเป็นอย่าง	ข้างต้นเบื้องบรรพ์
๑๙๔	๑ ในเกยนิกร สังเกตสะกด	ให้อยักอักษร กำหนดมากครัน	ท่านผ่อนผูกพัน แผนกแปลกกัน	หมั่นจำดำรง
๑๙๕	๑ หนึ่งในเกยนี้ จัดว่าเล่าไชร้	พินทุ เอก โท ตรี ชอบใช้ใส่ลง	ชอบที่อย่าหลง ตามใจจำนง	จงเร่งใคร่ครวญ
๑๙๖	๑ พวกเกยกลางพรรค สรรค์กลอนสอนเสร็จ	จักผวนจักผัน เพ็ชัชชวน	หันได้โดยควร คติถี่ถ้วน	ล้วนข้ออภิปราย
๑๙๗	๑ แต่เกียะ เกือะ แหละ ทั้งแปดคำถ้วน	เกอะ กัะ เกะ เกะ แต่ล้วนคำตาย	โกะ เกะ หมู่หมาย ผวนผันบรรยาย	ปกลายกลับเสียง
๑๙๘	๑ เขียนคัดข้อคำ จักเขียนจักใช้	ประดิษฐ์คิดทำ ครวญใคร่ไล่เสียง	ริว่าเรียบเรียง ปรับเปรียบเทียบเคียง	ผลเยี่ยงแบบคาย
๑๙๙	๑ พินทุเอก โท ตรี ทั้งตัวสะกด	จัดว่า วาที่ กำหนดกฎหมาย	ควรที่ภิปราย ไม้ม้วนไม่มลาย	อย่าคลายเคลื่อนไหว
๒๐๐	๑ แกล้งกลั่นเกลากลอน สำหรับกุมาร	เสกสรรค์สั่งสอน เขียนอ่านสारा	แต่ละบ่อนบทนา เริ่มฟังศึกษา	แรกปรารภเรียน
๒๐๑	๑ จงจำกำหนด เร่งจำคำนี้	แต่ต้นจนหมด รำพึงเร่งเพียร	จดจำว่าเขียน อย่าฉนวนเวียน	อย่าเพี้ยนผิดวัน
๒๐๒	๑ หนึ่งหนังสือไทย อักษรเลข	หมั่นจำใส่ใจ แกล้งเสกกลั่นสรรค์	ใช้ได้มากครัน จักทำว่าพัน	ลักษณบรรดามี
๒๐๓	๑ ๑ ๒ ทั้งคู่ ๓ ต่าง เอ ได้	ใช้ต่าง อุ อุ ๔ ใช้เล่ห์ที่	ให้ดูจงดี วิสรรชนีย์	ถี่ถ้วนควรถวิล
๒๐๔	๑ ๕ แทนผิดไชร้ ๘ บัญญัติอ้าง	๖ ต่าง โอ โอ ต่าง โอ จงยิน	๗ ใช้เป็นพินทุ ๘ อา ตราสิน	เสร็จสิ้นสारा
๒๐๕	๑ อักษรเลข ๑๙หรับกร๑	๑๙๓๓๓ก๑๓๓ก ที่มีปรี๑๙	๑๑๑๑๑๑๑๑๑ ๑๑๑๑๑๑๑๑๑	๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑

	๑ (อักษรเลข สำหรับกระวี	จำแนกอนเนก ที่มีปริชา	อติเรกรจนา รู้ไว้ใช้ว่า	ใส่ป่าแบกหาม)
๒๐๖	๑ ฤาษี๓๓ปลงสสร หนึ่ง๓๓๑ทยหลง	๓เปลี่ยนบทพจมน	อสนจหัดควม	นับตามบทหมาย)
	(๑ ฤาษีแปลงสาร หนึ่งเล่าไทยหลง	เปลี่ยนบทพจมาน	อ่านให้มีความ	นับตามบทหมาย)
๒๐๗	๑ รัสสี๓สรวิจสรพ ตัด๓๓ต่าง๓๓๓ย้อย	ดง๓ครื่องปร๓๓๓	ลัดร๓๓๓๓	บร๓๓๓๓๓๓
	(๑ รัสสี๓สรวิจสรพ ตัดแต่ง๓๓๓๓	ดั่ง๓ครื่อง๓๓๓๓	ลัดร๓๓๓๓	บร๓๓๓๓๓๓

ฉบับ ๑๖

๒๐๘	๑ อ่านไทยได้เสร็จประสงค์ กะนึ่งรำพึงไคร่ครวญ	จักเขียนขอมจง
๒๐๙	๑ อักษรลึ้นค่าจำนวน ประมาณสี่สิบเอ็ดมี	จำแนกประมวล
๒๑๐	๑ โดยนัยมาในบาลี พระไตรปิฎกอุดม	มคธคัมภีร์
๒๑๑	๑ จักจัดบัญญัตินิยม สืบพปพากย์ปันเป็นสอง	บรรยายสารสม
๒๑๒	๑ คือสระพยัญชนะทั้งผอง ทำเนียบระเบียบบาลี	ทำนุกทำนอง
๒๑๓	๑ ตั้งต้น อะ อา อี อี ทั้ง เอ และ โอ อักษร	อุ อุ โดยมี
๒๑๔	๑ แดชื่อคือสระบันรอน พยัญชนะทั้งสามสิบสาม	นอกนั้นนามกร
๒๑๕	๑ สระแปดเบื้องต้นคันความ รัสสะหิมะสองคำ	ปันเป็นสองนาม
๒๑๖	๑ รัสสะมีสามจงกำ คือ อะ อี อุ สามศัพท์	หนดใส่ใจจำ
๒๑๗	๑ หิมะห้าคำให้นับ	อา อี อุ กับ

ทั้ง เอ และ โอ อำพน		
๒๑๘	๑ อะ สระอาการเล่ห์กล แลเห็นและหายทันใด	ฟ้าแลบละหน
๒๑๙	๑ อา สระดุดังดนัย อันร้องเรียกหาควี	โคร่นดรณวัย
๒๒๐	๑ อี สระอาการนั้นมึ อันลัดตระบัดบันาน	ดั่งองคุลี
๒๒๑	๑ อี สระมาตราอาการ ละหน้อยแลหาลูกตน	โคเคียนคำขาน
๒๒๒	๑ อุ สระอาการปานกล อันพล้ำแลพลัดหล่มลง	เกวียนเดินโดยหน
๒๒๓	๑ อุ สระดังกาสรทง ประสบกษิรมารดา	สำเนียงประสงค์
๒๒๔	๑ เอ โอ สองสำเนียง กรว้าแลร่อนจรัล	ปรกกฎดั่งทิดา-
๒๒๕	๑ พยัญชนะสามสิบสามมี คือ โฆฆอะโฆฆคำขาน	เป็นสองวาที
๒๒๖	๑ โฆฆะเสียงก้องกังวาน สำเนียงพร้องบ่แพร่หลาย	อะโฆฆสำน่าน
๒๒๗	๑ จัตวารคเป็นวรรคห้าหมาย ทุกพวกละห้าจงฟัง	หมวดหมู่ทุกฝ่าย
๒๒๘	๑ แต่ ยะ ตลอดจน อัง เป็นแปดอักษรประจักษ์	นับตัวทั่วทั้ง
๒๒๙	๑ ชื่อคือเคษะวรรค แต่พื้นให้พึงยลยิน	จัดพวกตามพรรค
๒๓๐	๑ หนึ่งพยัญชนะที่อ่านอาจินต์ ธนิตจำนงจงจำ	จัดเป็นสิณิล
๒๓๑	๑ กะ คะสิณิลมีสำ- หนดเป็นแผนกแยกยก	เนียงหย่อนจงกำ
๒๓๒	๑ ขะ คะ ธนิตเสียงหนัก ทั้งเบญจพรรคสारा	เหมือนกันทุกวรรค

	คือไตรปิฎกอัน	อุดมเลิศวิเศษชาญ
๒๔๘	๑ เริ่มเรียนให้เร่งรู้	ทั้งสี่องค์ประมาณหมาย
	หนึ่งฟังอย่าฟังดาย	ให้ตั้งจิตกำหนดจำ
๒๔๙	๑ หนึ่งให้อุตส่าห์	เอาจิตคิดวินิจฉัยคำ
	หนึ่งห้ามอย่าเอื้อนอำ	จงนใดให้เร่งถาม
๒๕๐	๑ หนึ่งใจมั่นหมาย	ลิขิตข้อสุขุมความ
	พร้อมมองจจะทรงนาม	ว่าศิษย์แท้ที่ศึกษา
๒๕๑	๑ หนึ่งแปลทั้งทมิ	คือกรรตรกรรมแลอนา-
	รภาพนิทรา-	รณะลักษณะจำ
๒๕๒	๑ หนึ่งเจตวิภัตตินาม	เอาใจดูอย่าพลาดพลั่ว
	ลงลิให้ควรสำ-	เนียงลิไซร่อย่าลืมล
๒๕๓	๑ หนึ่งแปลวิภัตติอา-	ชยาตไดย่าห่างเห
	ติบอชโนแปล	เป็นอาทิให้โดยความ
๒๕๔	๑ หนึ่งเอกพจน์ดู	พหูพจน์กำหนดนาม
	ควรว่าให้ว่าตาม	มิควรควรให้ตริตรอง
๒๕๕	๑ วาจกทั้งสี่มี	สมาสหนึ่งทัตติตสอง
	สามอาชยาตรอง	แลกฤตสี่เป็นที่จำ
๒๕๖	๑ ควรแปลให้ถ่องแท้	อย่าให้พลาดประมาททำ
	หนึ่งตัวปัจจัยกั-	หนดไว้ให้เป็นใจความ
๒๕๗	๑ ลงกรรตุให้แปลกรรตุ	ที่ลงกรรมให้กรรมตาม
	ลงภาพนี้นาม	กรภาพให้ควรแปล
๒๕๘	๑ จักเดินประโยคใด	กิริยาอย่าลืมล
	จับตัวให้แน่แท้	บุรพกาลจึงพลอยเป็น
๒๕๙	๑ กิริยาดังเจ้าเมือง	บ่มีอื่นจะข่มเชิญ
	ตัวบุรพกาลเป็น	ตั้งเสนาริบัติ
๒๖๐	๑ การกทั้งหกเปรียบ	สหชาติโยธี
	ถึงบุรพกาลมี	บ่มีสิทธิมีแล้วลง
๒๖๑	๑ เป็นใหญ่เพราะกิริยา	อาชยาตอย่าลืมล
	ได้ตัวประธานลง	แสงดูลบรรดามี
๒๖๒	๑ ไกลใกล้ได้ห้าม	กระแสดความเป็นศักดิ์ศรี
	บทใดได้ความดี	ให้เล็งกันอย่าพรั่นพริ้ง

๒๖๓	๑ อยู่ในแลให้แก้ หนึ่งดูให้รู้สิ่ง	กระแสนี้สัมพันธ์ถึง ทั้งสามขัดขานาญเขว่น
๒๖๔	๑ เท้านี้แลสังเขป จักเป็นไม้เท้าเท่า	ให้เร่งรู้ยาอุเบ จรจ้องดำรงตัว
๒๖๕	๑ ฉันทุบุคคลมี เดินโดยลำพังตัว	จักขุมือพิการมัว บ่มิถือไม้เท้าธาร
๒๖๖	๑ มักเพลงระแวงหลง เปรียบคนทุพพลพาล	บ่มิตรงประเทศสถาน สละจิตกำหนดจำ
๒๖๗	๑ หนึ่งพุทธวจนะ ภีรภาพจะกำ-	นี้แสนลึกสุขุมคัม- หนดสิ่งใดจะเปรียบปาน
๒๖๘	๑ เมื่อใดอุตสาห์สัญญา- แม้มีศรัทธาธาร	นิจไว้แต่ก่อนกาล จะเรียนได้สะดวกเดียว
๒๖๙	๑ ถึงพุทธฎีกา ศรัทธาอย่าลืมหลียว	พิกัตตรัสก็จริงเจียว อุตสาห์ก่อนอย่าเสียใจ
๒๗๐	๑ อย่างนี้กว่าศึกษา ควรคิดวินิจฉัยใน	พอว่าเป็นปัจจัยไป ผลบุญนั้นมากครัน
๒๗๑	๑ เราผู้นิพนธ์พจน์ ใช้เอาอำนาจอรร-	สยามพากย์อักษรฉันท ดโน้ติปัญญาตน
๒๗๒	๑ อาศัยสลัปดู คึกคึกถึงฝูงชน	ประมาณมากไม่นับหน บวิจรณ์เอนาใจ
๒๗๓	๑ ได้แต่กระแสดความ โดยแต่วิภัติได	ก็เดาเดินตะบึงไป บ่มิเสี่ยงสำเนียงนาม
๒๗๔	๑ รู้แต่กระแสดศัพท์ วิเชียรเพชรหรงราม	บ่มิเครื่องประดับงาม ครันไว้ทองหรือดูดี
๒๗๕	๑ ประหนึ่งชนประดับกาย หล่นเหลือแต่กายมี	สกุณชาติโมรี ฉะนี้ห่อนจะเห็นงาม
๒๗๖	๑ สิ้นข้ออนุศาสน์สอน จงให้ประพฤติตาม	ผู้จะเพียรพยายาม นิติน้อย่าลืมหล
๒๗๗	๑ ด้วยเดชบุญญา- จงพจน์จำนง	ธิกะเจตนาจง อนุศาสน์สาธารณ
๒๗๘	๑ จงสิทธิสำเร็จ	อมฤตนาถพาน

	ข้ามสรรพกัณดา	สุขสวัสดิ์นันท
๒๗๙	๑ แม่ไปไปได้ดล	นิเวศน์วังสถาว
	เที่ยวอยู่ ณ สาค	จตุรโฆอันล็ก
๒๘๐	๑ สิ่งใดมโนหวัง	สฤษฎ์ตั้งมโนใน
	ศฤงคารคะครันครึก	ปรีตยาคบไยดี
๒๘๑	๑ จงให้ปรีชาญาณ	ชำนาญในพระบาลี
	ทั่วไตรปิฎกมี	ตลอดอรรถและฎีกา
๒๘๒	๑ หนึ่งจงเกลียวฉลาด	วรอรธคาถา
	นิพนธ์พจน	อย่าได้ยากลำบากใจ
๒๘๓	๑ สิ่งสรรพสุจริต	จงประดิษฐ์มโนใน
	เกลียดบาปบาราศไกล	กเลศภัยอย่าพึงมี
๒๘๔	๑ สันดานประกอบด้วย	กตัญญูแลขันดี
	สัตย์สมฤดีพี-	ริะยังปรีชาชาญ
๒๘๕	๑ แผ่นผลกุศลนี้	แก้สัตว์ทั่วทิศกาล
	พันภัยพิการพาน	สุขเสพลย์สถาว
๒๘๖	๑ ขอทวยนิกรเทพ	สิทธิศักดิ์มเหศ
	การุณประชากร	บริรักษ์รักษา

วสันตดิถีฉันท ๑๔

	๑ อ้าองค์บรมปรเมศ	รวมหิทธิเดชา
	ทรงบุษบกหงษ์วิหคพา-	หนผดผยองผัน
	๑ เชิญช่วยพิทักษ์ธรรมานุญกฎ	อัยการระบอบบรรพ์
	เป็นอาทิจือคัมภีร์ธรรม	ศาสตร์สิ่งเป็นแก่นสาร
	๑ หลักชัยแลคัมภีร์พระพรหมศักดิ์	กำหนดกฎมณเฑียรบาล
	อย่าให้จุลาจลวิการ	คือจะปลอมจะเปลี่ยนแปลง
	๑ อ้าองค์มเหศวรสุลี	ชำนาญโคกแห่งแรง
	พระกรกำตรีศูลแสดง	พิริยภาพราว
	๑ ออกโอษฐ์ประสาพรผู้ใด	ก็สฤษฎ์ทันที
	จงมาประสิทธิสิทธิวิ	พระจุฑาธิปไตย
	๑ จอมภพจะมีพจนประกาศ	อนุศาสนสรรพได้ใด
	จงสฤษฎ์ตั้งราชหฤทัย	ดุจอิศรธำมหาร

๑ หนึ่งอวยพรองค์เจริญเจริญ
สรวรยาธิปัตติพัฒน์พูน

๑ อ้าอภมกษรลีลน-
ทรงสังข์จักรฤทการ

๑ ลือชัยจงช่วยบพิธแผ้ว
อีกใจอันไฉนรูก่า-

๑ อ้าองค์บุรินทร์ธำรงค์
ทรงสารเศวตเรศหัตถ์

๑ ดลบรรณินกร
บำราศทุจติทการณ

๑ อ้าหมู่พยุพพรระพลา-
การณจงอวยพรฤชล

๑ จงให้เจริญสรพพิชโก-
เพียบพุลผลาผลระการ

๑ อ้าองค์ทษฐรฤพิรุฬ
วิรูปกษฤเพร

๑ เชิญท้าว ธ มีกมลจิต
จงช่วยระบับรินทร์พาล

๑ อย่าให้ชคส์ตว์จตุบท
ด้วยโรคกระสี้กระลัมพรภัย

๑ อ้าองค์พระทรงเมืองมหิทธิเดช
จงหยั่งมนัสวินิจจยา

๑ ตัดสินปรีภษาคติได
อย่าเห็นแต่อำมิตก้านัล

๑ หนึ่งช่วยบรรเทาประทุษฐจิต
ให้มีการุณแก่กันกล

๑ อ้าเทพผู้เนาศิริพนม
เชิญช่วยบริรักษชคส์ตว์ใน

๑ ด้วยเดชผลฤชลอุดุลย์
การุณยตรุณุมาร

ศิริราชมไหศุรย์

จตุพิชวรพร

ธุสมุทรรณจร

ก็กระลึงจรีรำ

อริภัยให้ยอบยา

จัดขจัดอย่าพึงมี

วิเชียรรัตนจำรัสศรี

วรเดชอุดุลย์

บำบดบาปบำเพ็ญบุญ

บำรุงทศฤชล

ทกเทพโยชจล

ปวัตติชอบฤตุกาล

ชนธัญญกระยาหาร

จังหวัดรอบบริเวณ

ทกเทพสุเรนทร์

จตุโลกยอภิบาล

ประสิทธิไสยสานต์

สรพพิบัติจัญไรภัย

ทวิบาทบรรลย์

สรพพิชอย่าพารยา

แลเลื้อเมืองมहिมา

มาตยนี้กคณังกรรม

อย่าเอื้อียงจงเที่ยงธรรม

ค่านับน้อมเข้าในตน

แห่งชาวราชฎรประชาชน

ประยูรญาติอันยาใจ

พนพฤกษพิมานไพร

อาณนเกษตรเกษมสานต์

อภิสันทบรรดาล

แลนินทรสวรา

โคลง ๔

๑ พจนสุภาพ-

เอกเจ็ดโหลี่มี

สามสิบวากยาวจี

ผิวขาดความควรให้

๑ บทแรกจะใส่สร้อย

โหลี่เจ็ดคำควร

บทสามชอบเชิงชวน

บทสี่สุนทรน้อย

๑ บทแรกที่เจ็ดนั้น

กับที่ห้าบทสอง

บทสามสี่ห้าร้อง

บทสี่ให้ที่ห้า

๑ กกกตกบอีกทั้ง

กีกีกะหมาย

แทนเอกอภิปราย

แสดงหลักโสลกโคลงให้

๑ อยู่ททยาศแน้น

เผด็จจักรเปลี่ยน

นองสรพอนันต์เนื่อง

เป็นปิ่นนครค่อน

๑ ปราสาทเสียดยอดเพื่อย

เรือนรัตนมาศไสร

เฉลิมภพไพทโกรม

พิศพางไพชยนต์ค้อย

๑ ภูบาลบพิตรเจ้า

อภิพงศ์พุทธางกูร

จรจากพิมานศูรย์

มาช่วยชูภพด้าว

วาท

แน่นไม้

ศิริเสร็จ สารแฮ

ใส่สร้อยเสริมลง

สมชวน แบบแฮ

เรียบร้อย

เชิญใส่ สร้อยแฮ

นับเก้าคำควร

มาจง

ชอบถ้ำ

เรียงรับ กันแฮ

พิศพาทบทโท

คำตาย

หมู่ไว้

แบบนอก ไว้แฮ

แก่ผู้แรกเพียร

อมรเมือง

ปลิดร้อน

อนกนัถ ถึงฤ

คู่ขึ้นเคียงสวรรค

แผ่ไพยม

สุดย้อย

ไกรเกียรติ พระนา

เคลื่อนฟ้ามาริน

จอมประยูร ยิ่งแฮ

แก่นท้าว

สุรโลกย์ ลงฤ

เด่นหล้าหลากสวรรค

๑ สมบัติพิพัฒน์พร้อม

ปรีตยาอย่างยิ่งพล

คือสายกระแสนูน

แผดเจ็ญผดุงคำ

๑ พระยศพระยิ่งล้ำ

พระเกียรติปรากฏบรร-

พระคุณพระคืออรร-

พระเดชดุจสุริยเจ้า

ไพบูลย์

เพิ่มซ้ำ

นองเนื่อง คลื่นแฮ

ศาสน์ขึ้นคงตรง

ลอยสรวรรค์

เจ็ดหล้า

ณพเชียว ชึ่งแฮ

แจ่มหล้าลอยโพยม

โคลงกระทู้ ๑

๑ นก ไก่น้อยทั่วด้าว

ไร่ เไรร้างยังพง

ไม้ ไคตกบินลง

โหด เทือดผลนกไร่

แดนดง

พุ่มไม้

เล็มจิก

รืบริ้งราบิน

โคลงกระทู้ ๒

๑ เสียน้อย นิดจิตเอื้อ

เสี้ยยาก บ่อยากยอม

เสียมมาก วิวรรบอม

เสียง่าย ด่วนด่วนได้

อดออม

หยาบให้

รืบริ่ง เร็วแฮ

ดั่งนี้เง็กแทน

โคลงกระทู้ ๓

๑ ป่าพึงเสื่อ หมูไม้

เรือพึงพาย พายูร

นายพึงบ่าว บริบูรณ์

เจ้าพึงข้า คำเช่า

โคลงอักษรล้วน

มากมูล

ยาตรเต้า

บริ วารแฮ

ช่วยสิ้นเสรีงาน

๑ โมงโมกมะม่วงไม้

จากจิกแจกจวงจันทร์

โหมหินหิงหายหัน

คุยเคี่ยมคำคุณคือ

มูกมัน

จิงจ้อ

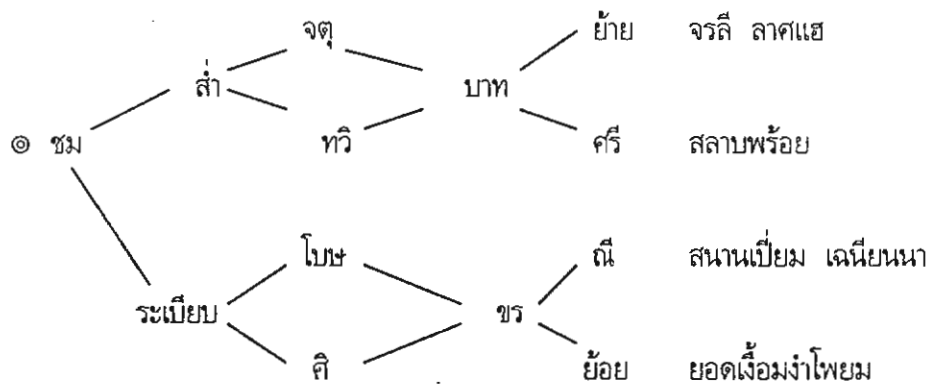
เหียงหาด

คัดเค้าแดคาง

โคลงตรีเพชรประดับ

๑ ลำสองราว่ำรำ	เรื่องแรง
ยงต๋อยงยุทแยง	แย่งแย่ง
ราญรณร่นรันแสดง	เดชต่อ กันนา
กรวัดแวงแว้งแว้ง	อกว่าหวาดไหว

กลบทนกนำฝูง

(อ่านว่า ๑ ชมลำจตุบาทย่าย	จรัส ลาคะแฮ
ชมลำทวิบาทครี	สลาบพร้อย
ชมระเบียบโษษรณี	สนานเปี่ยม เณรียนนา
ชมระเบียบติชราย้อย	ยอดเงื่อมงำโพยม)

โคลงจำได้ใส่ใจ

๑ จำ นงจรงเร่งตั้ง	ใจจำ
ได้ แต่จ่ายปงำ	เงื่อนไว้
ใส่ สัตอุส่าห์ทำ	ใจใส่
ใจ ตรีกนีกตรองให้	หากแจ้งจริงใจ

โคลงต้นเสมอ

๑ สรวม สรรพผลสรรค์พจน์ไว้	หวังสอน
สรวม สฤทธิสรวมพร	ฝ่ายหน้า
สรวม สวัสดิศตาวาร	สุขสม สมัยแฮ
สรวม พจนยืนอยู่ช้า	ชั่วฟ้าดินหาย

โคลงจัตวาทนต์

๑ ผิวนทไธชาดค้าง	คำเขิน
วานกวีเชญเดิม	ตกแต่้ม
กลบบาทใดเกิน	เชญบัน รอนพ่อ
อย่าเพื่อผันพัคตร์แย้ม	โอษฐ์ข้าสารวล
๑ จบเสร็จคู่สร้อย	สารา
บทประมมมาลา	บอกไว้
คือสารพจน์สุภา-	ชิตสิ่ง สอนแฮ
ผิวนผู้ใดได้	อ่านอ้างอวยผล

เอวี่ ก็มี

พระปฐมสมโพธิคำฉันท์
วัดพระรูป อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

ฉันท์ ๒๑

๑.	เสด็จด้วยรถรัตนศฤงคาร	จรสุขจะสำราญ	ชมพลาหาร	บุษบา
๒.	บัดนั้นพรหมเมศเทวา	นิมิตชนชลา	พยาธิบีทา	แลคนมรณ
๓.	ปางพระสิทธิธารดเสจจร	ทศนาบาชรอร	เห็นเกิดพร	มณัสใจ
๔.	ปางหนึ่งเห็นสมณะครุโล	บริสุทธิ ๕ ก็ไป	ค คณาลัย	ในบัดดล
๕.	เมื่อนั้นจึงหน่อพระศพล	๖ สุขอพิมล	เห็นก็ยินยล	เปลี่ยนปรีย์
๖.	เสด็จคีนกบิลพัสดุ์บุรี	หฤทัยบพิตรที่	นนั้นก็ยินดี	ในกระมล
๗.	ท่านเสด็จปราสาทบรรทม	กนกรัตนอภิมณ	ตั้นก็เห็นสนม	อันลับไหล
๘.	เอาโอ๊ะ! สมเพชเยยไฉน	กูนี้ก็จะหนีไกล	ครวตจากภัย	ในสงสาร
๙.	คิดแล้วบัดนั้นบ่ทันทาน	พจนาก็ประทาน	นายผู้อัศวบาล	(เจ้า)จงมา
๑๐.	ผูกแล้วกัณฐิ์วอาชา	ในกูนี้จะลีลา	ออกไปแสวงหา	ภานษกรรมณ
๑๑.	นายฉันนามาตย์ขึ้นชม	ให้สุขภิรมย์	เหตุว่าเกิดสับสน	พระสมภาร
๑๒.	สั่งนางพิมพาผู้ฉกรรณ	ทัศนาวรุมกร	เสนห์สงสาร	จะใคร่ชม
๑๓.	เกรงเกลือกนางตื่นในบรรทม	วรชนคณะสนม	ท่วงภิเนษกรม	จะป่วยการ
๑๔.	บัดนั้นกัณฐิ์ศวเชียวชาญ	จรณบดีทยาน	เหาะไปโดยทวาร	อมรไชย
๑๕.	เมื่อนั้นคณะเทพเหลือไตร	วิจิตรประไพ	กลิ้งกลดไสว	ตรดาขเคียร
๑๖.	ฉัตรราชประฎากาเกียร	กนกบุษพระเมียร	เทพนวดเจวียน	ประดับองค์
๑๗.	เมื่อนั้นบาปยุยง	บพิตรดังฤาพระองค์	ปลงมโหศวร	ย เสียศูนย์
๑๘.	ยังเจ็ดวันท่านจะสมบูรณ์	สมบัติรัตนจะพูน	ผ่านจตุรทวิ	ปมณฑล
๑๙.	ใช้ข้าแสวงเกล้งมาใส่กล	พจนลัตย์พิมล	สิทธิสาผล	จงมีมา
๒๐.	เมื่อนั้นจึงหน่อพระศาสดา	หฤทัยบำพา	คำอันมารา	๖ ทน่ายหนี
๒๑.	พระเสจผยองแท-บท-ศรี	บรมสุข ๖ ปรีย	ในพนาลี	ยรรยงยล
๒๒.	ถึงฝั่งอโนมาน์หรีดล	บพิตรบรมชน-	ชวยบำเพ็ญโพ-	ธิจรรยา
๒๓.	พระปลงพระเกศโอฬ่า-	ริกนิสปรวา	ด้วยพระขรรค์ทา	ชัยศรี

๑๙ คำภีรา

๒๔.	พระธรรมาฐานพรตมานว่ากนิณี-	นี้จักเป็นพระศรี	สุด
๒๕.	ครั้นภูว้างเกิดนี้จรจงจรด	อากาศปรากฏ	สถิต
๒๖.	ผิภูนี้บัลเป็นพระพุทธรูปอันอัม	จงเกศตกชิด	ธรา
๒๗.	พระธรรมาฐานเสร็จก็คว่างศรีมหา	ขึ้นโดยพลาญ-	ธองค์
๒๘.	สูงสุดโยชนหนึ่งพระเกศก็บ่ง	ซัซวาลยรรยง	ประเสริฐ
๒๙.	จึงพระอินทร ๖ ก็ทูนประอบรัตนบรรเจิด	เทริดเกล้ามารับเกศ	เสด็จ
๓๐.	ก่อเจดีย์รัตนกาญจนสำเร็จ	บรรจุพระสรพช-	ญเกศ

๑๖ ฉบับ

๓๑.	บัดนั้นพระพรหมพิเศษ	ถวายอัญญาประเภท	บรสการพิมล
๓๒.	เมื่อนั้นพระโพธิ์กียล	รับบัตเดียวดล	๖ ทรงตระบัดบมิมาน
๓๓.	จรรยาบทพระเลี่ยมสาร	ชวนชวายแก่อารย์	ฤาจะได้โดยจง
๓๔.	จึงทำทสกรอลง	หกชวบพระองค์	ก็ไปบได้เป็นพระ
๓๕.	จึงสถิตทมพรอาคระ	อาหารเลี่ยมละ	กแม้งแต่ข้าวเมล็ดเดียว
๓๖.	เจ็ดภาคทฤทัยจนเดียว	ฉันเจ็ดวันเดียว	จะได้เป็นพระกับเป็น
๓๗.	บัดนั้นพระอินทร์ก็เห็น	ทสกรล่าเค็ญ	รำเคื่องจะไกลถึงกาล
๓๘.	ลั้มหัวจกรมบมิมาน	จึงอินทร์ก็ทะยาน	เอาพิณมกดีดสามสาย
๓๙.	สายหนึ่งหย่อนนักดูมลาย	สายหนึ่งเคร่งหมาย	จะขาดก็ป่วยเป็นการ
๔๐.	สายหนึ่งไพรเราะเลี่ยมสาร	พระฟ่งบมิมาน	นิมิตรเอาสายกลาง
๔๑.	จึงมละทสกรเว้นวาว	พระไต่ตามทาง	พระพุทธรแต่โบราณ
๔๒.	พระเสจรมไทรบมิมาน	เมื่อนั้นนางควาญ	อนงค์สุชาดา
๔๓.	นางนั้นมีความปรารถนา	ไผ่ผิวเส่นหา	อันจะระงับจิตตัวตน
๔๔.	ทำบวงสรวงพระไทรพฤทษาสนต์	ปายาสอันปน	มฤตุมประติษฐานนยม
๔๕.	เมื่อนั้นทุกเทพแลพรหม	มิใจภิรมย์	ก็ผยองมาช่วยนางควาญ
๔๖.	ถือฉัตรกึ่งนางบมิมาน	เอารสอาหาร	ทิพยมาใส่ลง
๔๗.	เสร็จแล้วนางแต่งโดยจง	ใส่ถาดทองทรง	ก็ทูลด้วยศิระชะไลย
๔๘.	ไปถวายบูชาพระไทร	เห็นพระตประไพ	ตรัสกิดในฉายา
๔๙.	นางนี้ดีกว่าเทพา	ยกถวายบูชา	พระองค์ก็รับมิมาน
๕๐.	บัดนั้นจึงนางขึ้นบาน	หรรษาชื่นชมขาน	กิมบพระบาทลีลา
๕๑.	มายังเรือนตนก็ปรีดา	สบสมพองสวา-	มิได้จางงใจ

๕๒.	จึงพระเสด็จลีลาไป	เงิงฝั่งน้ำใน	เนรัญชรายนที
๕๓.	เสด็จอุรุพพชาติด้วยดี	ปายาสอันมี	ก็ขึ้นเป็นนาคบ่หึง
๕๔.	ลีลึงเก้าก่อน ๓ รำพึง	เสร็จแล้ว ๓ จึง	จอกโดยวาระประกาศ
๕๕.	ฉั้นแล้วพระจักกลอยถาด	ธิษฐานผิว่า	อาตมาจะลพุดพลัน
๕๖.	จงถาดสำแดงด้วยพลัน	ขึ้นน้ำที่นหรรษ์	ประดุจดั่งลีลา
๕๗.	ก็ลดลงใต้ถาดศาสดา	สรรเพชญ์มหา	อันอยู่ทั้งสามพระองค์
๕๘.	เสด็จแล้วลอยถาดจำนง	ขึ้นน้ำดุจดั่ง	เหมราชลีลา
๕๙.	ดุจดั่งมีจิตหรรษา	ร้องก้องมहिมา	สำเนียงสรรเสริญสมภาร
๖๐.	ขึ้นน้ำแปดสิบศอกก็ฉาน	หักฉินแล้วดาล	ก็เวียนกระลอกกลอกลอง
๖๑.	ใต้ถาดทองสามพระองค์	เมื่อนั้นมุขงศ์	ก็ดาลตื่นตระบัด
๖๒.	รู้ว่าพระเจ้าเสด็จตรัส	ในโลกประสัจต์	ประเสริฐเลิศภพไตร
๖๓.	สร่งแล้วเสด็จลีลาไป	ยังป่าพงไพร	พนาตะพฤษภพิมล
๖๔.	ชั้นอินทรแลพรหมดากล	ทุกเทพอนน-	ดเกล้า้งประดับมรรคา
๖๕.	คนธรรพพานพครุฑ	มุขงศ์ยักษา	ธิดาชเกล้า้งเกล้าถวาย
๖๖.	ย้อมมालาทิพยเรียบราย	ดลอบบอขาย	สุคนธ์ทิพยกำจร
๖๗.	เทวพฤษภานุสร	อักษุศบวร	คือพฤษภโพธิพิมล
๖๘.	งามยิ่งกึ่งก้านแถมกน	สาขาแยงยล	ทั้งห้าประดับดุจดั่ง
๖๙.	ใบอ่อนคือชาดบำเหิง	ใบแก่แถมเชิง	อมรทตเชียวจี
๗๐.	ผลแดงคือดั่งทับทิมศรี	ประดับพงพี	ดลอบสุคนธ์ไชยจร
๗๑.	เทพาดาดาสันหลอน	หรรษที่ขึ้นสร-	รมนัสยถ้วนทุกตน
๗๒.	คิดว่าเราจักได้ยล	หน่อพระทศพล	จะตรัสเป็นพระปมินาน
๗๓.	บุญเราเกิดมาโอฬาร	มาพบปูนปาน	ดั่งนี้ก็ยังนักหนา
๗๔.	จักเห็นพระศาสดา	จักฟังธรรมา	พิเศษพันพไตร

๑๒ ปัทมัง

๗๕	ครั้นแล้ว ๓ ก็เสด็จ	วรบาทครวไล
	ดูประดุจวไรกร-	สรลีหราชลีลา
๗๖	กษณนั้นสวัสดิพราท	มณหนึ่งแลก็มา
	ครันดลพระมหา	สัตวอวยพรถวาย
๗๗	ดิณห์ดลอักษุกำ	๓ ก็รับ ๓ ก็หมาย

	พุทธอาสนจราย	พุทธโพธิบัลลังก์
๗๘	กษณันัน ฐ ก็เลียบ	ธรรมเนียมตั้ง
	ทิศสามกือล้ง	กตควรทิศบูรพะ
๗๙	รัตนสูงจตุทิศ	ทศเลิศนือล้งก-
	ดเสด็จจรชังคะ	พระโพธิกสถิต
๘๐	ธ ก็รายดิณแหบ	มหาโพธิณภจ
	นุตรบัตก็มาพูน	พุทธรัตนบัลลังก์
๘๑	ธ ก็สมาธิเฉพาะ(ยัง)	พักตรปราจิมทิศ
	ควั่นแลแล้ว ฐ ก็คิด	พุทธโพธิ์ก็รำพึง
๘๒		
	บวรคุณล้ำแดงจริง	ฟุ้งตรลบถึงมหาพรหม

ฉันท ๑๕

๘๓	ทศสหัสจักรวาลชม	ผลผยองมาบังคม	พระศาสดา
๘๔	วิวัชรจิตมาลา	ฉันทภาษา	บรรจงถวาย
๘๕	รัชฎกนกพรายพราย	รัตนเรืองฉาย	ในเวหา
๘๖	ฉัตรธวัชทิพยนา	พชนีมา	ระแกว่งไกว
๘๗	จามรีจามเรืองไร	กลิ้งกลดไสว	สีโสภา
๘๘	สุวรรณรจิตนนา	ฉันทมาลา	สุมาลาช
๘๙	กนกมยุราดาดาษ	กลิ้งแลกลดมาศ	พรายไพยม
๙๐	สุวรรณรัตนเรืองโคม	เทพเจดโณม	ตระดาดดา
๙๑	อมรบรรพพรหมา	เสตรฉัตรดารา	แลเทียวธาร
๙๒	ทศสดในชมณาน	สังคดาตาล	บังคมคัล
๙๓	กีนรกินรีโจษจัน	จันระบำบรรพ์	รำถวาย
๙๔	ครุฑอสุรเหลือหลาย	ติดบันเทาะว้ถวาย	สุนนตรี
๙๕	ภุชงคพิทควาที	ต่างจำเรียงปรี-	ดิเห็นหรรษ์
๙๖	อมรอมรีโจษจัน	ทั่วทั้งคนธรร-	พทานพ
๙๗	คคณปะหลจวบจบ	เกียรติภุส	ทั้งแดนไตร

๒๑ เยสันตา		
๙๘	ในบัดนั้นจึงพระยามาร	พจนอมรสาร
	คัพทสดับดาล	(ล)บัดใจ
๙๙	ว่าพระสิทธิธารณลือไกร	อมตรสจะไซ
	ธรรมตรัสไตร	จะโปรดปราน
๑๐๐	ให้พ้นจากายพระยามาร	ครันสดับพจนบันาน
	จึงจะเรียกดาล	(ล)ธิดา
๑๐๑	นางตนหนึ่งนามชื่อว่ารา	อรดีตันหา
	นางประดับประดา	ทั้งสามตน
๑๐๒	ตั้งใจจจอตประโลมดล	บพิตรทศพล
	เพื่อจะไหว	ในกามา
๑๐๓	จึงนามผู้นามราคา	ครันแลสดับบทกถา
	เชิญ ธ ลีลา	อย่าทำกรรม
๑๐๔	ไปสู่สำนักนิไศศวร	ยบพิตร ธ อย่าผัน-
	ผายเป็นพระพุทธร-	เจียรระไกล
๑๐๕	จึงพระสิทธิธารณไป	ดูกรมิ่งนี้ผู้ใด
	นางก็เฉลยไซ	ว่าราคา
๑๐๖	พระถามว่าเหตุใดนา	นามกรมิ่งนี้ชื่อว่า-
	คามมาเพื่อเหตุ	การใด
๑๐๗	จึงนางราคาเฉลยไป	บพิตรภูนี้ะใคร
	อาจบคลาไคล	จำนองดู
๑๐๘	พระว่าเหวว่านี่บ่อดสู	ดังฤแลมิ่งจะมาดู
	จิตแห่งกู ประโลมไฉน	
๑๐๙	มิ่งเร่งเร็วหลีกครไป	ธูสถิตยมใน
	ที่จะตรัสไตร	ตรีโลกีย
๑๑๐	บัดนั้นนางราคะหลีกหนี	อนุชอร์ดีศรี
	มารบุตรี ลีลามา	
๑๑๑	เข้าร้อยบุริพารดาชดา	บทจรรกมาหา
	เชิญ ธ ลีลา	ลีลาไป
๑๑๒	พระถามนางนามชื่อใด	อรดีพจนไซ
	นามชื่อข้าไซ	อรดีศรี

๑๑๓	พระถามว่าเหตุใดมี นางกัวาที	อรดีอรดี บังคมชาน
๑๑๔	ว่าข้าผูกโลกสังสาร ฤดียิ่งชาญ	ผู้สรดิรดีชำนานู ในโลก็ย
๑๑๕	พระมีพระสาธนวาทิ อย่ามายายี	ดูกรอรดีศรี บ่เป็นการ
๑๑๖	กูตัดบ่วงโลกสงสาร หลีกอย่าอยู่สถาน	ดังฤแลมิ่งจะมาพาล จงหนีไกล
๑๑๗	จึงนางอรดีก็คลาไคล นางผู้น้องชื้อ	มหุตจรรจรโลย ตณหามา
๑๑๘	ชวนเชิญพระโพธิ์ลีลา ถามว่านาง	พุทพจนกถา นี้ชื้อใด
๑๑๙	จึงมารธิดากี่ชานไซ ช้านี้ทรงนาม	กับพิตรอย่าไฉน ตณหา
๑๒๐	จึงพระถามเหตุใดนา นามตณหา	กลกิตยใดแลมา ประสงคใด
๑๒๑	นางชานว่าข้าจำนองใน นี้ฤว่าใคร	ตราววิกพิไตร จะคลาตคลา
๑๒๒	พระว่านางนี้ผู้ตณหา สิ่งดามฤษนา	กิตยะพจนมฤษา บ่พึงพาน
๑๒๓	จักตรัสสรรเพชุดาญณ หรือมิ่งนางมาร	หุตยริตแลอสาร มากล่าวแสง
๑๒๔	ใครจักฟังคำมิ่งยลแยง ตัดจำนองข้าย	กูนี้เพชญ์กับแก่ล้ง ในสงสาร
๑๒๕	อย่าอยู่กล่าวกลบ่เป็นการ มิ่งตณหาชาญ	ประทุษฐพจนมาน จงหลีกไกล
๑๒๖	จึงนางตณหาละอายใจ คล้อยครไลไล	บทจรแล้วก็ไป อันดับกัน
๑๒๗	ไปยังกรุงมารด้วยพลัน แก่พระยามา-	โหม่นสอภวันท์ รพ้อตน
๑๒๘	ว่าดูข้าไปประโลมกล	บพิตร ฐ ก็บ่ยล

กล่าวดำเนินตน
 ๑๒๙ แล้วจับดูข้าทั้งหลายนี้
 ลายังพระบา-

กูอัปรีย
 ทวยศตูกิลี-
 ทบิตา

๑๑ ยานี้

๑๓๐ บัดนั้นพระยามาร ครั้นสดับศัพท์แล้ว ฐ โกรธา
 ว่าเทพธิดา บุตรีกูทั้งสามตน
 ๑๓๑ เป็นที่ประโลมลักษณะ ผู้ใดใครจะอาจจะทน
 ไตรโลกเยบยล ก็กำหนดนตริงตรา
 ๑๓๒ ฉันทไศพระสิทธิธารถ บ่เอื้อนบ่อัสฐา
 ชับลูกกูเสียสา- หัสสาสะระอาอาย
 ๑๓๓ บัดนี้กูฟังผจญ ด้วยพวกพลอันภาสาย
 อเนกเหลือหลาย พลยักษ์โยธา
 ๑๓๔ เรียกมารเรื่องฤทธิ์ อันพิพิตนนา
 อเนกเหลือตรา พลพยุหเหลือหลาย

ขับพล

๑๓๕	พลคชคชภาสาย	มารผู้เป็นนาย	กำยำขยัน
๑๓๖	พลคชคชเมามัน	ม้ายืนยัน	กลึงขอ
๑๓๗	พลคชคชเสริญสอ	มารผู้เป็นหมอ	บันเทศแทง
๑๓๘	พลคชคชผลาญแผลง	มารเรียวแรง	ระระเริง
๑๓๙	พลคชคชใหญ่เถกิง	มารขี่เถลิง	คือไฟกาล
๑๔๐	พลคชคชเขี้ยวชาญ	มารกำยำมาร	ตระบองเบง
๑๔๑	พลคชคชเร็วเร่ง	ครุฑนุเปล่ง	ก็แผลงปืน
๑๔๒	พลคชคชยั้งยืน	มารแผลงปืน	กำแพงแพง
๑๔๓	พลคชคชเข้มแข็ง	มารกำแหง	ถืออาวุธ
๑๔๔	พลอัสวีอัสวียงยุทธ	มารขี่ครุฑ	วูวางพลาง
๑๔๕	พลอัสวีอัสวีกางขวาง	ฉวัดเฉวียนกลาง	สมุทรภูมิ
๑๔๖	พลอัสวีอัสวีโรมรุม	มารห่มปุม	ตระเบ็งเสียง
๑๔๗	พลอัสวีอัสวีกางเรียง	มารรายเรียง	ประหนึ่งรบ

๑๔๘	พลอัครวิศวินธพ	มารท้าวหพ	ก็เรียวแรง
๑๔๙	พลอัครวิศวินธพ	มารเข้มแข็ง	สรพังสรร
๑๕๐	พลรณ...		
๑๕๑	พลรณแก้วไกว	มารแวนไว	ชนุทรง
๑๕๒	พลรณถรรยง	มารทงแฝง	ชนุศร
๑๕๓	พลรณสายสมร	มารทางกรร่า	แพนขยัน
๑๕๔	พลรณรียงวัน	มารใจจกรรจ์	
๑๕๕	พลรณไกวกวัด	มาร.....	แฝง
.....(ต้นฉบับขาด).....			
๑๕๖	มกรมกิริหลายพรรณ	มัสยหินหรรษ์	มหรณพ
๑๕๗	ครุฬครุฬเหลิอสบ	บินตรลบถวาย	นมัสการ
๑๕๘	กีนรกินรีถวายสาร	รำรบำพยาน	ก็ถวายพรรณ
๑๕๙	อสุรสุริโชนจัน	ถวายบังคมคัล	สรรเสริญ
๑๖๐	นรนรจรมากเมิล	เห็นพันเอญเอเอง	ก็อัสจรรย
๑๖๑	นรนรคณสพสรพ์	ท้าวจตุรพร-	ณแปรมปรี
๑๖๒	นรนรคณอปริย์	เกิดเป็นดีทุก	ชเหลือหลาย
๑๖๓	นรนรจรค้ำขาย	มากง่ายดาย	บ่อาดูร
๑๖๔	นรกนรกมากมูล	เกิดมาพุนทิพ-	ยอาหาร
๑๖๕	นรกนรกไฟกาล	เย็นคือทอธาร	สุทโธ
๑๖๖	นรกนรกเย็นใจ	ไหลจ่านองไฟ	จากจำจอง
๑๖๗	นรกนรกมูลมอ	พันในคลองทุกข	ทุรามย์
๑๖๘	สกลสกลสัตว์ขึ้นชม	พะด้วยพระสมพุท	พระสมภาร
๑๖๙	สกลสกลปทุมเบิกบาน	งามตระการ	ดอกนั้นหนา
๑๗๐	สกลสกลบุษผลเต็มอา	กาศตกมา	คือท่าฝน
๑๗๑	สกลสกลก็ดัดก็มีผล	ก้านแลกิ่งยล	ก็อ่อนโอน
๑๗๒	สกลสกลพฤษกัลณโชน	โชนมาถวายสา-	ธุการไตร
๑๗๓	สกลสกลปทุมงามไสว	ขึ้นประไพไร	ก็เขียวขจี
๑๗๔	สกลสกลมูมามูมรี	ถวายพระดุขี	ชื่นชม
๑๗๕	สกลสกลอมรแมนพรหม	มาบังคมบาท	หฤหรรษ์
๑๗๖	สกลสกลอมรแจ้งจัน	เพียงจะฟางพร-	ณนันทวี
๑๗๗	สกลสกลอมรในบัด	นั้นคือแบ่งยัด	ทนานลง

- *๑๗๘ สกลสกลอมรปริดา พฤกษณานา ขาวขจร
 *๑๗๙ สกลสกลอมรแปลงองค์ แลก็คือผุยผง ฐลิลม
 (* ๒ บทนี้สัมผัสไม่รับกัน)

๑๔ ยมมงคล

- ๑๘๐ ด้วยเดชบวรสวรรค์ เพชฌุตรัสแลชื่นชม
 ขอลุแก่วาบบิฐจงสม ฤทธิปรารภนาใจ
 ๑๘๑ จงพ้นทุกขาดูรแลโรค แลโศกคลาไคล
 เกิดสวัสดิพรตวไตร- ภาพโลกเสวยสุข
 ๑๘๒ พ้นจากจำนองภัยอันจำจ้อง ภัยสัตว์อันนิฤทุกข์
 จงตั้งจำนองจิตจงบูกติ แลเมตริไมตรี
 ๑๘๓ จงสัตว์ทั้งสกลโลก จงอย่าได้มาเบียดเบียน
 ทากันแลจ้องภัยอย่ามี ทุกขโหม่นสใจ
 ๑๘๔ ขอได้ตั้งจิตจำนง จิตตั้งอย่าคลาไคล
 นิฤโทษนิฤทุกขแลภัย อันเกิดในสงสาร
 ๑๘๕ ขอจงสัมฤทธิ์ฤทธยถึง ปัทมโมกขนิฤพาน
 ทางเธอเสด็จบวรอารย์ มารคเสด็จดล
 ๑๘๖ เป็นที่สำเร็จฤทธยพระ- พุทธิเจ้าแลอรหันต์
 ปรเตยิกพุทธก่อนนัต อเนกเหลือตรา
 ๑๘๗ ที่นี้จะไหว้คุณพระสรร- เพชญพุทธศาสดา
 ปางเสด็จในบวรณมหา พุทธโพธิบัลลังก์
 ๑๘๘ ผจญกิเลสमारอดิมาร แลมารก็พ่ายพัง
 พระลูแก่สรเพชญกรซังค์ พระโพธิมากมูล
 ๑๘๙ นบพระตภาคตอันตรัส แด่สรเพชญไพบูลย์
 ไหว้ด้วยศิโรตม์ก็พูน บทรัตนเป็นอาทิ
 ๑๙๐ ขอชยจะมีชยชะนะ นรเทพศักดิ์สาสน์
 ด้วยเดชพระพุทธานาจ ทิพยจักขุยอดญาณ
 ๑๙๑ ไม่ตรึงมีแก่สัตว์ทั้ง สกลโลกบันดาล
 ปลงด้วยมหามฤตยญาณ พิเศษเหลือหลาย
 ๑๙๒ ข้าไหว้พระสรรเพชญ์ เสด็จบวรเดชปางถวาย
 พระเนตรแทนคุณอันพราย มหาโพธิฉายา

๑๙๓	เจ็ดวันพระเนตรก็ป้ปรีบ พระโพธิ์คือพระภรรดา	คือปี่ป๋อันโสภา ทกทุกขอรุ่งถวาย
๑๙๔	เป็นพุทธจาริตตถาคต- พระองค์พิจนายาย	เจ้าทั้งหลายหมาย ก็อเนกสงไสย
๑๙๕	นบบาทสรรเพชญประเสริฐ ข้าโอนศีโรตมประไพ	ผู้เลศนิมิตไกรย อภิวันทียสองสถาน
๑๙๖	ขอจงบรรลุลุสขภิรมย์ นิฤโทษนิฤภัยพิกาล	อมฤตยนิฤพาน ประเสริฐรัฐเลิศไกรย
๑๙๗	สอนสัตตวาทรงคุณเถถาคต ข้อตรัสรู้โทษทุกภัย	เจ้าอันพิสมัย อันตรายอย่าแปดปน

๑๒ ปฐมมั่ง

๑๙๘	วรบาทประนต วรจกรมผจญ	บพาทพิมล จตุเทพอันจินต์
๑๙๙	วรฐานอันนิรม วรเทพดินทร์	แลฤทธิมนินทร์ นรเทพบังคม
๒๐๐	วรเทพอมร สุรวรพรหม	นิกรประณม ยักษนาคสุบรรณ
๒๐๑	ลีทธารณประณม พุทธจกรมหัน	คุณเดชอนันต์ ตมหาบุริสุทธิ์
๒๐๒	เธอก็เปล่งพุทธรัง ดมเดชพระพุท-	ชีรไพบูลย์อุต- ธมนตะติยา
๒๐๓	มนข้าจัตถจง อริโรคอันอา-	อภิวันทมทา ตูลโคกอย่ามีฯ

๒๑ เยสันดา

๒๐๔	ข้าไหว้บรรพตสรรเพชญ์ ในศฤหาธ-	บพิตรบรมเสด็จ นรังสี
๒๐๕	เรื่องทั่วโลกยโลเกีย เทพดุขี	พิพิธวรวิจิ นมัสการ
๒๐๖	พระตรัสตรองธรรมในสถาน	ติปฏิภกธรรมญาณ

	สรรพท้าวถนอม	บ่คลาไคล
๒๐๗	ปางนั้นพระสรเพชญ์เสงใน ชไมประไพรัง-	คฤหรัตนละไม สีไพโรจน์
๒๐๘	ไหว้บาทพุทธสโทธิ บริติประโมท-	บวรรัศมีโชติ ยลัทยา
๒๐๙	เคารพศรีสถานโอฬา- นบพระบาท	รวรพุทธมหา ผู้เลิศไกร
๒๑๐	ด้วยเดชะเดชะจอมไตร จงอย่ามาใน	ภะยะอิไธได พระศรีสถาน

๑๙ คำภีรา

๒๑๑	ข้าไหว้บาทพระสรเพชญ์พุทธธาณ	ปางเสงในไทรสรณ	พงพฤษ
๒๑๒	ปางนั้นพราหมณหนึ่งเห็นพระบวรนี้	ถามธรรมะอันลึก	ธ กี่ไซ
๒๑๓	แจ้งแจ้งธรรมแก่พราหมณถึงพิสมัย	เจ็ดวันพระเสด็จไป	นิโครธ
๒๑๔	รัศมีพระพุทเจ้าก็เปล่งบวรโชติ	สมสัตว์มาโมช	ไนใจ
๒๑๕	ข้าถวายบังคมพระบาทบวรใน	ไทรเป็นคำรบห้า	สถิต
๒๑๖	ด้วยเดชะเดชตถาคตยบพิตร	ความทบจิตจริง	อย่ามี

๑๖

๒๑๗	ข้ามบพารพินทร์	ปางพระมุนินทร์	เสงในฝั่งสระศรี
๒๑๘	มุจลินทพฤษภารุจี	นาคาธิบตี	มานบพระบาทมณีนาน
๒๑๙	ปางนั้นฝนเมฆก็บันดาล	ทั้งเจ็ดวันวาร	บ่เอื้อนอุทกธารา
๒๒๐	จึงนาคบันดาลลัทธิ	แผ่นผดุดุตมา	พะพานเป็นแท่นกันกัน
๒๒๑	พระเสวสุขไศพลัน	ดุษเสด็จในคันธ	พระภูมิลาวคนธ
๒๒๒	ไหว้พระบาทาทศพล	พระเสด็จอนนต์	อเนกล้ำคณนา
๒๒๓	คำรบหกสถานมหา	ตั้งใจลัทธิ	นมัสการภริมย์
๒๒๔	ด้วยเดชพระทศพล	ความภักย์กุศล	อย่ามาเบียดเบียน

๑๕

๒๒๕	นมัตถุบทพระศาสดา	เกดพฤษา	ธ เสงสถิต
๒๒๖	พฤษชนิกพานิช	ยล ธ เถิงจิต	(ต)จินดา

๒๒๗	มฤตขบวรหรรษา	ดลัลลิตา	ก็ทุลลวาย
๒๒๘	ขัตรีรัตนโลกบาลาย-	ลีเป็นเดี่ยวดาย	นเคโซ
๒๒๙	ตบพิตรโลกนาโถ	รับมฤตโป-	ภักตตา
๒๓๐	เคารพยสบสัปตนาถา	สัปตทวา-	นทุกสถาน
๒๓๑	อันมัจฉิตบันดาล	ถวายเป็นมมาล-	ยบังคม
๒๓๒	สกลไพจิตรเกรียงกรม	จงนิทรารม-	ร่ายคลา
๒๓๓	นมัตถุบทพระศาสดา	พุทฺธเดชา	นุภาเว
๒๓๔	สกลกุศลอย่าเอ	สัตวเดชะ	จงสมสัตว์
๒๓๕	อมรอรอนนาถนิติ	ตรัสแก้ปรมัตถ์	นิฤพาน
๒๓๖	บวรบรมยอคุณาน	สถิตทุกสถาน	พำนักนิ
๒๓๗	บพิตรบรมสูงศักดิ์	ล้าสกลจักร-	วาลชม
๒๓๘	สกลภพก็อุดม	เหตุสมพุท-	ธ ศาสดา

๑๑ ยานี้

๒๓๙	อันด้นนี้จะกล่าว	พระสรรเพชญ์ลีลา
	เสด็จสถานโสภา	ทั้งแห่งอันอุดม
๒๔๐	ปางพระเสด็จปฏิบัติ	ในปางอันเรียงรมย์
	สบสัตว์บังคม	บทรชเรืองรอง
๒๔๑	ปางนั้นมหัศจรรย์	ก็อเนกเห็นเนื่องนอง
	ทุกเทพทั้งผอง	อภิวันทบูชา
๒๔๒	ข้าถวายนมัสการ	เป็นอาทิลดา
	ขออุกัปรรณา	สุขสวัสดิ์สรวพร
๒๔๓	เทวานราเนก	ก็อเนกแจจัน
	ขออย่ามีฉันท	จางจางองภัย
๒๔๔	จงเถิงแก่สมบัติ	อันเลิศนิภาไกร
	สมสุขมีใน	สกลสัตว์สพสถาน
๒๔๕	ขอจงบำบัติกิเลส	อันข้องเขตในสงสาร
	จงเถิงแก่นิฤพาน	พิเศษสุขสม
๒๔๖	เป็นมารค ธ สุทธิ	คุณพุทฺธชมนม
	ที่เสด็จเป็นจอมจุม-	พลเจ้าแต่ไตรดล
๒๔๗	บางเสด็จบัลลังก์รัตน	มหาโพธิพระผจญ

มาราธิราชพล

ก๊อเนกพายัพ

๑๔ วสันตดิถี

๒๔๘	เสร็จแล้ว ฐ ตรัสแก่พุทธิ	ญาณพิเศษทั่วทั้ง
	ไตรโลกธาตุอุป.....	วรมณตรัสตรง
๒๔๙	ไหว้พระตถาคตประ-	เสริญพระบาททรงรอง
	นบนิ้วประณมเคารพยสอง	พุทธฐานพระสถิตย
๒๕๐	ในโพธิมุลพฤษภพระ	พุทธเจ้า ฐ เสร็จกิจ
	สรรพเพชญดาญาณระจิต	พระรังสี ค เรืองรอง
๒๕๑	แสงสิ้นทั้งสกลอนัน-	ตอเนกมุลมอ
	ด้วยเดชพระบาททั้งสอง	คือประทับอันเรืองฉาย
๒๕๒	สรรพสัตว์สากลอนัน-	ตอเนกเหลือหลาย
	จงพันพยาสีหิงหลาย	ทุกขโรคอัปรีย
๒๕๓	นิจโคกนิฤภัยแลณี	ทุกขโรคราวิ
	ความทุกขจิตภิลแลมี	อกุศลจงเหือดหาย
๒๕๔	ด้วยเดชพระวรสรรพ-	เพชญภาพลือสาย
	สรรพสัตว์บวรทั้งหลาย	สุขเสวยมโหศวรรย
๒๕๕	สมสนุกนิในมนุษย์	สมบัติเทพสบสรรพ
	แสงแล้วก็ถึงอมฤตธรรม	คือปัทมโมกขนิฤพาน
๒๕๖	ขอลุแก่ความอวิชฌิจำน-	คประสงคอย่านาน
	ลุลาภด้วยบวรญาณ	พิเศษอุดมสมบัติ

๑๕ สกัลดิน

๒๕๗	บพิตรบรมเสจตรัส	แล้วก็โปรดสัตว์-	วโลกา
๒๕๘	พุทธบวรคาสดา	พระก็เทศนา	พระสัทธรรม
๒๕๙	จักรรัตนมหัศจรรย์	เท่าถึงแดนสวรรค์	สบสถาน
๒๖๐	สมบัติพรหมเลิงญาณ	ราชนาการ	เทศนา
๒๖๑	ครุฑภุชงคานา	ฟังก็สัทธา	แลชื่นใจ
๒๖๒	มฤคพยคยสัตว์สพสมัย	ลิมจำนองภัย	(ย)แก่กัน
๒๖๓	พระผจญจำเพาะแก่โกณฑัญญ์	ตรัสแก่อรหัน	ตเปรมปรี
๒๖๔	สกลสัตว์อินดี	เบญจพักคิย	ก็ลูลา

๒๖๕	อรหัตผลเปรมปราบ	ธรรมชรับชราบ	กือนันต์
๒๖๖	กุ๊กประณตพระศรีสร-	เพชญ์ตรัสสร-	มเทศนา
๒๖๗	กมลบทพระบาท	ศีระะอาตมา	ภูถวายทูน
๒๖๘	เคารพตตยสมบุรณ์	ขอบังเกิดพูน-	สุขเกษม
๒๖๙	สกลสัตว์จงเปรม-	ปรีเสวยเอม	นุเอมไอช
๒๗๐	รสอมฤตยเสจโปรด	สัตว์ปราโมท-	ยชื่นชม

๒๘ สร้างคนางค์

๒๗๑	เมื่อนั้นพระเจ้า พระเจ้าให้พวก โดยเสด็จเรียงรม	เสจจากเมืองเข้า พระภิกษุสงฆ์ ตามพระสรรเพชญ์	ยังไพรภิรมย์
๒๗๒	ทั้งสาธุชน พระจักเสจอยู่ เสจองค์เดียวเด็ด	ทั่วเท่าสากล แต่พระสรรเพชญ์ สังัดพนสนธ์	บได้โดยเสด็จ
๒๗๓	ช้างปาลีไลยก์ สับ ... ชมชื่นฉ้วน ...	เผือกผ่องสุทรใส (สมุดชำระดู สิ้นฉบับเท่านี้)	ปรนนิบัติทศพล
๒๗๔	 น้ำเสวย รับบาทพระ... ปรนนิบัติในสถาน	ปาลีไลยก์เคย ส่งรับทุกวัน ปาลีไลยก์ผล	ตักถวายทุกวัน
๒๗๕	 ปรนนิบัติพระเจ้าดูจ อยู่เฝ้าทศพล	ด้วยใจบริสุทธิ์ พระอานนท์ เข้าคำนึงกาล	ยิ่งอาตมาตน
๒๗๖	ควั่นแล้ว..... รักษาพระ.....	แล้วกลับมาเฝ้า	

-----หมดความตอนนีเพราะสมุดขาดชำระ-----

บทละคร

เรื่องลักษณวงศ์ เล่ม ๒

จากต้นฉบับสมุดไทย วัดพลับพลาไชย อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

เมื่อนั้น
 ต้องน้ำค้างพร่างพรหมเมื่อลมพา
 พระกรคว่ำหาแม่แลไม่ปะ
 เรอตันโดยโหยให้อาลัยลาญ
 ไม่เห็นพระชนนีทวิเทวษ
 แสนวิโยคโศกกำสรดสลดใจ
 ได้ยินเสียงนกแก้วพูดแจ้วจ้อ
 พระกู่ร้องร่อนหานาปรางณี
 เข้าไปชิดผิผดเสียงสำเนียงแม่
 ฟั่นกแก้วดอกหรือถือว่าใคร
 น้องขอถามตามวิตกฟั่นกแก้ว
 น้องนอนอยู่กับพระชนนี
 นกแก้วสกุณบอกว่เปล่า
 หุ่นก็กว้างทางเตียนเที่ยวเวียนวก
 ได้ยินเสียงสาริกาพูดจาแจ้ว
 เดินเข้าไปใกล้ชิดผิผดทำนอง
 สำคัญจิตคิดว่มารดาเจ้า
 แล้วชี้แจงแจ้งความแต่ตามกรง
 น้องขอถามความสาริกาแก้ว
 เห็นแม่ข้ามมาบ้างหรือข้างนี้
 นกขุนทองร้องว่มารดาเจ้า
 ยังมียักษ์ลักพามารดาไป
 พระฟังแจ้งแห่งสาริกาเล่า
 ลงกลิ้งเกลือกเสือกกายเพียงวายว้าง

ลักษณวงศ์ทรงยศโอรสา
 กุมารพินกายไม่วายปราณ
 ไม่พบพระมาตุรงค์แสนสงสาร
 พระกุมารกู่ก้องคะนองไพร
 แรมทุเรศจรดลไปหนไหน
 เทียร้องไห้หาพระชนนี
 พระน้อยหน่อวิ่งไปในไพรศรี
 พระแม่หนีลูกมาว่กระไร
 อาตุรแด่โศกาน้ำตาไหล
 เอ็นดูได้เมตตาช่วยปราณี
 พูดแจ้วแจ้วบักมิถนอย่าบินหนี
 เห็นมาบ้างข้างนี้หรือฟั่นก
 เธอโศกเศร้าโศกาน้ำตาตก
 เห็นพุ่มรกลดเลี้ยวไปเที่ยวมอง
 แม่เราแล้วโฉมฉายค่อยวายหมอง
 เถอมมองมองเห็นสาริกาดง
 กำสรดเศร้าอยู่กับที่ตุลีมง
 ด้วยน้องหลงแม่มาได้ปราณี
 พูดแจ้วแจ้วสมศักดิ์พิทักษ์
 สกุณเอนกอุลลอสัญญใจ
 กำสรดเศร้าโศกาน้ำตาไหล
 ข้ามเขาใหญ่กรงด่านนิสันทาง
 กำสรดเศร้าค่อนทรวงเข้าผางผาง
 กันแสงพลางสองกรค่อนอุรา

โอดไอ้

ไอ้โฉมยงองค์ชนนีนารถ
 ลำบากแสนแค้นเคืองจากเมืองมา
 เคยบุกป่าฝ่าหนามเมื่อยามยาก
 หรือเลื้อยสี่เท้ากลางอรรณพ
 พระครวญคร่ำกำสรดสลดจิต
 พระทอดถอนชวนชบสลับไป

แรมนิราศลูกไปข้างไหนชา
 ได้เห็นหน้าปรอดดองกันสองคน
 มาพริตพรากรุกไปจากไพรสณฑ์
 พาไปกินลิ้นชนม์หรือกลใด
 จวนอาทิตย์ลับลวงเหลี่ยมไสล
 อยู่ทีไ่กลางป่าพนาวัน

โอด

จะกล่าวถึงนางไม้ไพรสิงขร
 เมื่ออาเพศเหตุใหญ่ในไพรวัน
 เผยพระเกลดแลไปในไพรระหง
 มาม้วยมอดวอดวายบรรลัยลาญ
 เจ้าคับแค้นแสนยากต้องจากแม่
 วิรุณมาศมันพามารดาไป
 จึงหยิบขวดมุกดาคันธาทิพย์
 นางจับจวบต้องประคององค์
 เห็นละมุนอุ่นอ่อนเหมือนนอนหลับ
 เอนำทิพย์ประโสมขโมมกาย

ให้เราร้อนชิวาเพียงอาลัย
 อัครจรรย์เกิดนิมิตรพิศดาร
 เห็นพระลักษณะวงศ์น่าสงสาร
 พระกุมารหลงทางมากกลางไพร
 อาดูรเดหมันหมองไม่ผ่องใส
 จะซุบให้เจ้าฝันได้คืนคง
 เทาะละลืบไปในไพรระหง
 นางโฉมยงกอดแอบไว้แนบกาย
 ยังไม่ดับชีวิตเหมือนมันหมาย
 แสนเสียดายพุ่มพวงพ้อดวงใจ

เมื่อนั้น
 รวยระรื่นชื่นอรุณสุมาลัย
 ลืมพระเนตรหมายว่ามารดาเจ้า
 ครั้นแลไปมิใช่พระชนนี
 ทั้งสองกรซ้อนอรุณรังหาแม่
 ลงกลิ้งเกลือกเลือกกายเพียงวายปราณ
 ลูกจะขอถามความตามประสงค์
 หรือลักแม่อำภางของข้าไป
 เมื่อนั้น
 นางอุ้มแอบแนบข้างไม้ท่างองค์
 อยำวิโยคโคกคัลลยเลขขวัญข้าว

ลักษณะวงศ์ทรงโคกกันแสงให้
 เธอพลิกฟื้นคืนได้สมประดี
 เธอก้มเกล้าน้อมประนตบทศรี
 ยิ่งโคกไทยให้อาลัยลาญ
 อาดูรแตกกลางดงน่าสงสาร
 พระกุมารวอนว่าน่าอาลัย
 แม่โฉมยงองค์นี้อยู่ทีไหน
 เอ็นดูได้แจ้งความแต่ตามกรง
 สาวสุรางค์นางไม้ไพรระหง
 แล้วโฉมยงแจ้งความแต่ตามจริง
 โฉมเลาองค์อำภาพระยาหญิง

มิใช่แม่ของเจ้าเขาจะทิ้ง
ยังมีทำวสุราพระยาโยกซ์
เจ้าจงรีบตามไปจะได้ทัน

พ่อยอดยิ่งฟังคำแม่รำพัน
มาลอบลักแม่ไปจากไพรสณฑ์
เมืองกุมภักดิ์มยุราสถาว

เจรจา

เมื่อนั้น
เธอแจ้งการมารดาที่ยังอาวรณ์

ป่วยพระลักษณวงศ์ผู้ทรงศร
สะอื้นอ้อนขอนุราเข้าจาบัลย์

โอด

ครั้นค้อยวายอาดูรพูนทวาช
ประคองปลอบลูกยาแล้วว่าพลัน
ลักษณวงศ์ทรงโศกกำสรวดเศร้า
ลูกอยู่ด้วยกินได้ไม่ไปเลย

อัคเรศนงเยาว์สาวสวรรค์
อย่าจาบัลย์รีบตามนางทรมเซย
แม่ทูลเกล้ากรุณานิจจาเอ๋ย
นางทรมเซยเหาะไปจากไพรวัน

เชิด

เมื่อนั้น
รีบดำเนินเดินไปจะให้ทัน

ลักษณวงศ์ทรงโศกกันแสงคล้าย
ข้ามเขตชั้นค์เขาเงินนีนวนา

เชิด

จะกล่าวถึงวานรสิงขรเขา
ครั้นเห็นลักษณวงศ์ก็ลงมา
เจ้าหรือลักษณวงศ์ที่หลงแม่
ทั้งรูปทรงโสภานาเอ็นดู

เมื่อนั้น
เราหรือหลงพารามาแต่ไกล
เมื่อคืนนอนด้วยกับแม่แล้วแกหนี
ถ้าพบแม่โฉมตรูเอ็นดูเรา

บัดนั้น
นางสาวน้อยร้อยซึ้งเขาสั่งไว้
นางโศกคล้ายโศกมากับโยกซ์
นางผกาผิงภูษาของนารี

ที่นงเยาว์โฉมตรูผกาภูษา
แล้วถามว่าลูกใครบอกให้รู้
อย่าท้อแท้บอกเราเกิดเจ้าหนู
นี่เจ้าอยู่นครพาราใด
ลักษณวงศ์ทรงโศกกันแสงให้
กับทรมว้ยอำภามารดาเรา
ขุนกระบี่ได้เมตตากับข้าเจ้า
ช่วยบอกเล่าอนุกุลอย่าสูญใจ
วาญบุตรฟังว่าน้ำตาไหล
ให้ตามไปมยุรายังธานี
มันลอบลักมารดาเจ้าพาหนี
ให้โฉมศรีชื่อลักษณวงศ์

ขุนกระบี่ส่งผ้าภูษาให้
ยิ้งโศกซ้ำกำสรวตเพียงปลดปลง

พระหน่อไท้อั่งตะลึงหลง
กอดภูษาผ้าทรงเข้าโศก

โอด

เมื่อนั้น
ขุนกระบี่มีคุณการุณา
พ้ออยู่ดีกินดีอย่ามีทุกข์
มิบรรลัยไปมาได้หากัน

ลักษณะวงศ์ทรงยศโอรสา
น้องจะลาพี่ไปในไพรวัน
จงผาสูกถ้วนหน้าเมตตาดัน
พระโศกคล้ายรีบไปในวนา

เชิด

คิดถึงพระชนนีทวิถวิล
ภูษาทรงนงคราญพระมารดา
เห็นต้นโศกสะอื้นเจ้ายีนโศก
จำปีเหมือนเรามากกว่าปี
กอร่าก่าเหมือนกรรมมาทำให้
น่านองนอนน้ำตาเอากาย
สุกรมกรมกรอมจนผอมเศร้า
พระพายพัดเรื่อยเรื่อยเธอเหนื่อยมา

เมื่อนั้น
ตะวันบ้ายชายสิริวิวรรณ
พอแลเห็นเสาหงส์ที่ทรงเขา
รีบดำเนินเดินมาละล้าล้ง
อาศรมนี้ฤทธิพิทรวงสร้าง
ยังเล็กเล่นอยู่หน้าศาลาฐาน
พระแจ้งความตามประสาเป็นทารก
น้องเล่นอยู่ผู้เดียวน่าเปลี่ยวใจ

หน่ออรินทร์เศร้าสร้อยละห้อยหา
พระชมพuangต่างหน้าพระชนนี
ยิ้งวิโยคเดินไปตามไพรศรี
ชนนีพรัดพรากไปจากกาย
แสลงใจคิดไปแล้วใจหาย
ต้นกำจายเหมือนกำจัดพลัดพารา
ไอ้อกรพาลดแม่เทียวแลหา
ลงนิทรหกลับไปในไพรวัน
ลักษณะวงศ์ทรงโศกกันแสงคล้าย
เทียวด้นด้นเดินมาในป่าร้าง
ค่อยเลื่อมเศร้าโศกในพระทัยหวัง
ลงทุดนั่งมองหาสิทธิอาจารย์
ไยมีนางทรวงตวงน่านสงสาร
พระกุมารอย่างเหยาเดินเข้าไป
พี่เวียนวกหลงมาจากป่าใหญ่
พระมุนีชี้ไพรไปไหนมา

รื้อ

เมื่อนั้น
ออพระพี่นึ่งไปข้างไหนมา
ให้น้องอยู่ศาลาพฤษาหมด

นางเกสรสรวลลันต์เร่งหรรษา
พระเจ้าตาเทียวไปในไพรวัน
พระทรงพรตเทียวหาพฤษาฉัน

อย่าไปเลยกลางเดือนอยู่เพื่อนกัน
จะฝากฝังเจ้าตาให้ผาสูก
ถึงตาเห็นเย็นมาไม่ว่าไร

พอสายัณห์ตามาศาลาลัย
เล่นสนุกอยู่ด้วยกันเถิดฉันไหว
เราจะได้สองราเห็นหน้ากัน

พระหน่อน้อยพลอยว่าภาษาเด็ก
พระฤาษีติดอกหรือตุตัน

แม่น้องเล็กอนิจจาเมตตาดัน
อยู่ด้วยกันยังจะได้หรือไฉน

พระฤาษีใจดีไม่ดูดอก
น้องเห็นพี่หิวไทยพักตร์โรยรา
หยิบละมุดพุทราออกมาให้
เสวยพลางทางว่าเมตตาคัน

น้องช่วยบอกทรงเดชพระเชษฐา
น้องจะหาผลไม้มาให้ปัน
พอชื่นใจชิมลองกินของฉัน
กินด้วยกันเถิดเจ้าเยาวมาลย์
นางปอกป้อนเชษฐาแล้วว่าขาน
เจ้าตานานดอกจะมาเวลาเย็น
เสวยแล้วน้องจะได้พาไปเล่น
เวลาเย็นแล้วลับเรากลับมา

ฝ่ายโคมยงค์องค์ทิพย์เกสร
เชิญเสวยอ้อมหน้าให้สำราญ
ชิงช้าตาผูกไว้ใต้ต้นแก้ว
พี่ไกวได้หรือไกวยังไม่เป็น

เจรจา

เมื่อนั้น
ปლობพลางทางประคองพระน้องยา

ลักษณะวงศ์ทรงยศไอรสา
เออชิงช้าอยู่ไหนไปด้วยกัน

ฝ่ายโคมยงค์องค์ทิพย์เกสร
ดำเนินนำมรรคาเชษฐาพลัน

สาวสมรบริดีเปรมเกษมสันต์
ไม่เกียจกันสองราด้วยทารก

เพลง

ครั้นถึงต้นแก้วกิ่งผูกชิงช้า
ทรงสำเนียงเสียงจำขานางนก

พระเชษฐาช่วยไกวอย่าให้ตก
พระลักษณ์ยกกรไกวให้ไฉน

พัดชา

นกขมิ้นเหลืองอ่อนจะนอนไหน
ตะวันเย็นแล้วลับไม่กลับมา
ตะวันเย็นรอนรอนจะนอนไหน

หรือนอนในสุมทุมพุ่มพฤกษา
สาริกาพูดแจ้วเกาะแก้วกิน
หรือนอนในกลางป่าพนาสิน

มาเถิดเจ้าข้ากับไข่มะให้กิน

เสียงยุพินร้องเพลงบรรเลงลอย

เจรจา

ปางพระลักษณวงศ์ทรงชิงช้า
เกสรแก่งไกวหนักชักลอยลอย

พระนอญายอดรักชักร้องค้อย
พระหน่ออายปลอบว่าไม่ปราณี

เจรจา

ชวนเสด็จเชษฐาจนตากลับ
สองสนุกสุขเกษมต่างเปรมปรีดี

ตะวันลับพุ่มไม้ในไพรศรี
ไปกุญ้อยท่าเจ้าตาพลัน

เพลง

เมื่อนั้น
ตะวันบ่ายชายศรีสุริยัน

พระมุนีเที่ยวหาผลาฉนั้น
พระนักรรรมกลับมาศาลาลัย

เชิด

ครั้นถึงศาลาพระดาบส
จึงหยุดยั้งนั่งหน้าศาลาลัย
ดูรูปทรงราศรีไม่มีเศร้า
ทั้งยังยวดทรวดทรงทั้งวงพักตร์
พระหลานรักมาเฝ้าทำไมเจ้า
หรือเหล่าก่อนอกษัตริย์เจ้าพลัดมา

เธอจึงปลดทาบปลงวางลงให้
เห็นหน่อไทรผุดผาดประหลาดนัก
มีเกี่ยวเกล้าเฒ่าเลศบินเพชรปัก
จึงถามทักตามกรงด้วยสงกา
ทรงพระเยาว์เท่าหลานนำทรรษา
จึงโศกหลงทางมากกลางไพร

พระหน่ออายพอแจ้งแสงเล่า
ขอทูลความตามจริงทุกสิ่งไป
ลูกชื่อลักษณวงศ์พงศ์กษัตริย์
นามพระบาทมาตุรงค์องค์อำมา
มีกวางทองย่องหยดสับด้วย
พระมารดาอนบิดาให้คราไคล
ให้ไพร่ล้อมมฤคีสี่ด้าน
มฤคีสี่ผ่านด่านพระองค์
บัดเดียวหนึ่งจึงจึงมีขนิษฐา

ยังโศกเศร้าโศกน้ำตาไหล
ลูกหน่อไทรพรหมทัตกษัตริย์
ครองสมบัติปรากฏมียศ
จากพาราเทวีชมพูนมไพร
วังมากลางพลับพลาที่อาศัย
สังกัดไล่จับกวางที่กลางดง
ทำอาการล่อให้เธอไหลหลง
ปิตุรงค์ตามกวางไปกลางไพร
ทำศึกคักฉวยจ้องกระบองใหญ่

มันต้องค์ทรงภพสลับไป
 มีนางพุกษ์เทวดาเข้ามาช่วย
 เขาเคยปราบอสูริขีนิมาร
 พรหมหัดเคื่องเข็ญไม่เช่นผ่า
 เดชบุญชีวันไม่บรรลัย
 เมื่อนั้น
 ปลอบกุมารหลานขวัญจ้านรจา
 พรหมหัดกษัตราบิดาเจ้า
 ช่างหลงกลอสูริขีนิไพร
 มันแกล้งแปลงกายร่างเป็นกวางป่า
 ทำให้เมืองเคื่องขุ่นจนวุ่นวาย
 พระชนนีที่พรัดกำจัดเจ้า
 ต้องโคกแสนแค้นเคื่องอยู่เมืองมาร
 จงอยู่กับอัยยาก่อนหนาเจ้า
 แม้นปรากฏเบื่องเรื่องอิทธิฤทธิ์ไกร
 เธอเล็งดูทรงญาณช้านาญเวทย์
 ว่าพระลักษณวงศ์พระองค์นี้
 เคยเป็นคู่สู้สมภิรมย์รัก
 พระนักสิทธิ์พิศพัทธ์พระลักษณเพลิง
 พอยามย่าเสียงสี่สุริเยศ
 พระมนตราคู่หัดถักขัตรี้นั้น

เจรจา

ปางพระลักษณวงศ์องค์ไอรส
 ถึงมาดมั่นไพร่จะบีทา
 พระสิทธิยามคำเข้าจำวัด
 กับเกสรนอนเรียงอยู่เคียงกาย

แล้วกินอาชาไนยบรรลัยสาญ
 จึงไม่ม้วยมรณังสิ้นสังขาร
 แล้วนางคราญนำมาพลปลาศัย
 พระมารดาข้าวิบัติถึงตัตชัย
 พระหน่อไทโคกสะอื้นกลืนน้ำตา
 มหาเมศ^๑อาจารย์ผู้ฉานกล้า
 อัยกาย่อมแจ้งไม่แคลงใจ
 กระไรเฝ้าไหลหลงไม่สงสัย
 มันลวงให้ฆ่าเมียไม่เสียดาย
 พระบิดาหลงเชื่อมันเหลือหลาย
 ช่างมลายหลงอิชีนิมาร
 นางสร้อยไคร้โศกน่าสงสาร
 คงจะพานพบกันดอกขวัญใจ
 มนต์ของเราจะสอนอวยพรให้
 แล้วจึงไปตามพระชนนี
 จึงแจ้งเหตุตามนิจจิตตาชี
 กับเทวีเกสรสมรนาง
 พอสมศักดิ์สองคนกุศลสร้าง
 เกสรนางควรอยู่เป็นคู่กัน
 จึงสอนเวทย์ยวดยิ่งทุกสิ่งสรรพ
 ไว้ป้องกันสารพัดเครื่องศาสตรา

จำได้หมดแม่นยำคำคาถา
 อ่านคาถาป้องกันอันตราย
 หน่ออัชตรีย์ขึ้นชมอารมณ์หมาย
 ลังวัลยายเล่าบนพระมนตรา

^๑ มหาเมศ = มหาเมฆ (นิทานกลอนลักษณวงศ์ของสุนทรภู่)

ตระ

ครั้นแสงทองส่องหล้าทั่วราตรี
 ปลุกประคองสองกษัตริย์พระนัดดา
 พระลิขิตขึ้นชมโสมมนัส
 สิ่งวิชาตาจำให้ชำนาญ
 ตาจะเที่ยวสอยหาผลาผล
 ออกจากบรรณศาลาแล้วคลาไคล

สกุณีไกรขันสนั่นจำ
 สรงพักตราสุคนธ์กมลมาน
 สังกษัตริย์นัดดาแล้วว่าขาน
 อย่าลนลามลิมเล่าให้เข้าใจ
 ทั้งสองคนอยู่ศาลาที่อาศัย
 จួយกระเช้าขึ้นใส่ไหล่สะพาย

เชิด

ปางพระลักษณวงศ์องค์ไอรส
 เชนั่งบนมณฑัตสังวราย
 ฝ่ายโณมยวงศ์พิพเพช
 เจ้าตาไปไกลกลับไม่กลับมา
 พระปลอบปลางทางว่าพ่อตาสั่ง
 เวลานี้พี่ไม่เล่นเหมือนเช่นเคย
 นางเกสรคือนพี่เช่นนี้หรือ
 แต่นี้ไปใครอย่าเล่นมาเจรจา
 หน่อกษัตริย์สังวรายเวทย์
 นางนั่งเคียงส่งเสียงให้แซ่ไป
 พระตอบว่าน่าเบื่อเหลือแล้วนี้
 แกล้งส่งเสียงแซ่ไปไหนนา
 ถึงพี่พ้องน้องจะร้องกระนั้นแหละ
 นำแก่นจิตอนิจจาไม่ปราณี
 นางตัดพ้อตอบแย้งแกฉัน
 พระอิงแอบแนบน้องประคองเขย

ค่อยเปลื้องปลดโคกคัลย์บรรเทาหาย
 สำราญกายอยู่ในบรรณศาลา
 นางอ่อนหวานทรงเดชพระเชษฐา
 เล่นชิงช้าเกิดอย่าบ่นพระมณฑล
 ถ้าผิดพลั้งท่านจะตีเจ้าพี่เอ๋ย
 พระก็เลยเล่าบ่นพระมนตรา
 ทำดั่งดื้อเดี้ยวจะตีนะพี่จำ
 ไม่ปรารถนาเรียกพี่แต่นี้ไป
 แสนวิเศษพระคาถาจะหาไหน
 หวังจะให้ภูวดลลิมมนตรา
 รังแกพี่น้องรักชนนักษนา
 เจ้าตามาเถิดจะฟ้องให้ต้องตี
 แกล้งกระเซะซิดเจียดเข้าเสียดลี
 ขอบุบพี่เกิดหนาน้องไม่ฟ้องเลย
 ไปด้วยกันดีดลีพี่เอ๋ย
 แล้วเธอเลยนำหน้ารับคลาไคล

เพลง

ครั้นถึงต้นแก้วกิ่งผูกชิงช้า
 ส่งสำเนียงเสียงแห่งดั่งเรไร

ทั้งสองรายินดีจะมีไหน
 เธอทรงไกวให้เกสรสมรน้อย

พิดชา

นางโคมยงทรงชื่อว่าพิชั
 เกสรทรงสุรเสียงสำเนียงลอย
 โอ่ดอกสร้อยลัฏวานิจจาเอ๋ย
 เสียตายดวงดอกฟ้าสุมาลัย
 โอ้เจ้าดอกคัดเค้ากับสาวหยุด
 เพราะสาวเห็นสาวหยุดชิงจุดกัน
 เสียตายดอกจำปามณฑาทิพย์
 พวงมาลัยใส่กรเคยงอนนาม
 พวงมาลัยลอยไปแล้วลอยมา
 ไม่เห็นกลับมาคืนมาน้ำตาตาง

พระขับเปรียบเทียบเคียงส่งเสียงแจ้ว
 แม้นสมจิตคิดไว้คงได้เซย
 ดอกรักเร่เกสรสมรพี
 ใครหักกิ่งชิงออกเก็บดอกดวง
 ฝ่ายโคมยงองค์ทิพย์เกสร
 ดอกไม้อื่นดื่นถมไม่ชมเซย
 พี่พูดเล่นเจรจาประสาเด็ก
 ลงให้พี่ซึ่งข้างตะบอย

พิดชา

ปางพระลักษณะวงศ์ทรงชิงช้า
 จนพระลักษณห์หน่อนาถเธอพลาดพลั่ง
 นางโคมยงนงเยาว์สาวสวรรค์
 พระอิงแอบแนบชิดพิณดา
 ต่างพูดเล่นเจรจาตามทารก
 ชวนกันเก็บบุปผาสุมาลัย

เจรจา

สมิงทอง

พระโคมยงทรงบอกดอกนางแย้ม

จะร้องลัฏวานอกชื้อดอกสร้อย
 น้ำค้างย้อยพรอยพรมพรมไพร
 จะล่องเลยจากอกไปตกไหน
 เคยชื่นใจชมเล่นไม่เว้นวัน
 เคยหอมสุดชื่นใจเมื่อไกรขัน
 จึงติดพันร้องเรียกสำเนียงนาม
 มาลอบลิบจากไปจิตใจหวาม
 เมื่อยามสามจากไปเสียไกลทรง
 เคยเห็นหน้าพวงมาลัยจิตใจห่วง
 หรือลอยล่องจากไปเสียไกลเอ๋ย

โอ้ดอกแก้วหอมดีเจ้าพี่เอ๋ย
 จะกอดเกยอิงแอบไว้แนบทรง
 พวงมาลีน้องเอ๋ยพี่เคยหวง
 จะชิงช่วงติดตามไม่ขามเอ๋ย
 ซำเลียงค้อนนวนวนานิจาเอ๋ย
 ฝ่ายเปรียบเปรยแต่เกสรสมรน้อย
 แม่หนูเล็กควรหรือมาถือถ้อย
 พระน้องน้อยช่วยได้อย่าให้แรง

นางไฉยฉวยได้เจ้าไกวแกลัง
 ตกตะแกงลุ่มอยู่กับสุธา
 แกลังสรวลสันต์เย้ยเยาะหัวเราะรำ
 เจ้าขวัญตาแกลังฉันโอ้ขวัญใจ
 ตะวันตกกลับเขาลำเนาใหญ่
 ไปคอยไว้ฝากตามูชาพระ

งามเหมือนแค้นน้องพริ้งจิ้งจิงนะ

นางเกสรอนนิงจริงหรือจะ
 พระชันปรางพวงพุ่มขึ้นจุมพิต
 พระยัมเผล่เสสรวลแก่งชวนชัก
 พระเด็ดดอกกาหลงแล้วส่งให้
 ส่งถวายเชิดชูให้กุมาร
 พระบอกดอกมณฑาจำปาเทศ
 เหมือนปรางทองน้องยากุมาร
 พี่ไม่แก่งยกยอดดอกหน่อ
 นางปิดป้องร้องเมื่อเหลือรำคาญ
 นางแก่งวิ่งร้องกรีดหืดผวา
 ในซุ้มเสียดาแดงเหมือนแสงไฟ

พระโณมฉายหมายว่าจริงออกวิ่งตื้อ
 ไม่ช่วยพี่คราวนี้มรณัง
 นางเห็นพี่วิ่งตื้อร้องอื้อฉาว
 นางหัวร่อพ้อตรัสกษัตรา

พระตอบพลางทางว่าช่างน่าขัน
 ให้พี่วิ่งวนเวียนแทบเจียนตาย

 ดอกไม้ได้คนละห่อจรรจร

เจรจา

เมื่อนั้น
 จักรกระเช้าสรวมใส่เข้าไปในคาน

เชิด

ครั้นถึงเรียกร้องทั้งสองหลาน
 ต่างคนชิงหากันรับด้วยฉับไว

เสมอ

หยิบลูกอินลูกจันออกป้อนให้
 นางเกสรหยิกตีพระพี่ยา

ไม่เชื่อจะชิมลองพระน้องรัก
 นางแค้นจิตหน่อกษัตริย์พระหัตถ์ผลัก
 ให้น้องรักเก็บบุปผาสุมามาลัย
 นางเด็ดได้ดอกพะยอมที่หอมหวาน
 พระภูบาลรับหัตถ์กษัตริ
 เหลืองวิเศษเหมือนทองผุดผ่องศรี
 น้อยหรือพี่ยกยอให้พอการ
 ขอชิมลองข้างนี้ที่จะหวาน
 สองสำราญรื่นเรริงบันเทิงใจ
 พระเชษฐาช่วยน้องทำร้องไห้
 แล้ววิ่งไปแอบซุ่มในพุ่มบัง
 จริงจริงหรือทรมเปลี่ยนไม่เหียวหลัง
 ไปแอบบังอยู่ไหนเล่าไฉน
 ช่างตาขาวกลัวเสียเหลือนักหนา
 เป็นผู้ชายไม่กล้าหน้าไม่อาย
 น้องหลอกฉันเล่นได้นำใจหาย
 นางโณมฉายหัวร่ออยู่องัน
 ตะวันลับชายป่าพนาสณฑ์
 มาเขตซันต์คอยท่าพระอาจารย์

พระมุนีเที่ยวหาผลาหาร
 สิทธาจารย์หาบมาศาลาลัย

ต่างคนขานส่งเสียงสำเนียงใส
 พระจอมไตรขึ้นบรรณศาลา

พระหน่อไทสรวลลั่นตึงเร่พรรษา
 พระเจ้าตาให้ฉันขันจริงจริง

พระตอบว่าน่าเบื่อเหลือแล้วนั้น
นางขัดใจซินแก่ล้งเข้าแย่งชิง

วังแกฉันชิงของแม่ห้องหญิง
ทำอนวียงฉวยได้พระไขว่คว้า

เจรจา

เมื่อนั้น

จำเดิมได้งามขานางอำภา
ไม่เสวยเลยบรรทมกรอมกรมจิต
ทำไฉนยอคมิ่งจะยิ่งยอม
จะออกโอษฐ์เพรงพรายก็อาลัยจิต
ด้วยโลกียในกายนางหายไป
จะแก้มือกริ้ววกรองลองอีกหน
เห็นจะได้แนบห้องประคองเจียว

วิรุณมาศโศกถึงคันทา
กัญญาบอดหญิงไม่ยิ่งยอม
เหมือนเพลิงพิชสุ่มกายจนผ่ายผอม
ยิ่งกรมกรอมทุกข์ร้อนถอนฤทัย
เพราะเห็นผิดกษัตริย์โดยวิสัย
ถอนฤทัยร่ำบนอยู่คนเดียว
คงไม่พ้นด้วยลมการมเกี้ยว
ให้ชานเสียวเสนาหาแล้วคลาไคล

เสมอ

ครั้นถึงจึงขึ้นบนแท่นรัตน์

ไฉนนั้นขวัญตาไม่อาลัย
เจ้างามสรรพรับไมตรีของพี่บ้าง
อย่าโศกนักพักตร์หมองของเสียดาย

เมื่อนั้น

เออช่างเฝ้าเข้าซัฟไฟไร
เขาจากลูกผัวมาน้ำตาตก
ถือว่ามิฤทธิ์ทำเอาล่าพัง
เห็นเมียเขาชื่นชมเชยชมชิด
ต้องขึ้นจิวสาหัสในจิตรา

เมื่อนั้น

ถ้าได้เหมือนน้องรักภคินี
ยมพบาลเพื่อนพี่ก็มีอยู่
ถึงหนามจิวมากน้อยไม่ถอยเลย
นางตั้งมั่นขันติโลกียหาย
ด้วยนางถือความสัตย์ปฎิญาณ
ยกพระหัตถ์พาดเกยเขนยหนุ

จอมกษัตริย์โสภาแล้วปราศรัย
ตัดเยื่อใยทั้งทอดเพียงวอดวาย
อย่าให้นางวอนว่าน่าใจหาย
จะนั่งอาลัยเกยจกันด้วยอันใด
นางอำภาแค้นขัดเพียงตัดรัย
รำคาญใจดื้อด้านซัคร้านฟัง
เหมือนใครยกมิดถือเอาเนื้อหนัง
เช่นชายซึ่งไม่คิดอนิจจา
เวรจะติดตามกายไปกายหน้า
เวทนาวายยืนถึงหมื่นปี
วิรุณมาศเล่าโลมนางโฉมศรี
ถึงแสนปีก็ไม่คลาดสวาสต์เลย
เป็นสุดรู้จะร้างห่างเขนย
พลางกอดเกยกัญญาพาพา
ราพย์ร่ำวร้อนใจเหมือนไฟผลาญ
จะนั่งนาร้อนรอนกระวนกระวาย
ยังหมกมุ่นร้อนอยู่รู้มีหาย

กลับโกรธเกรี้ยวเดียวฉุนยิงุ่นวาย
 ทุให้อยู่ปละบโยนช่วยโอนอ่อน
 ชอบแต่จะสั่งหาญผลาญชีวัน

ดำขรรษาพวกเหล่าชาวกำนัล
 ทำไฉนบังอรไม่ผ่อนผัน
 ท้าวกุมภกันท์จูงน่านรำคาญใจ

เจรจา

จึงเสด็จเอื้องอย่างขึ้นปรางรัตน์
 ขึ้นสู่แท่นบรรทมตรมพระทัย

จอมกษัตริย์หม่นหมองไม่ผ่องใส
 จนหลับไปในที่ศรีไสยา

ดระชา

เมื่อนั้น
 จำเดิมองค์พงศ์กษัตริย์ภัสตา
 นางมิได้ยินดีปราณีด้วย
 ไม่รวมสรสร่วมสวैयाเหมือนเคยกัน
 ไม่มีสุขทุกข์ร้อนนอนไม่หลับ
 จนแสงทองส่องฟ้าเมื่อราตรี
 นางจัดแจงแต่งองค์แล้วทรงเครื่อง
 แล้วชวนฝูงสาวสันทันกำนัลใน

มายุเรศเศร้าสรว้อยละห้อยหา
 ได้อำภาमाไว้เป็นหลายวัน
 ท้าวระหวายทอดองค์ทรงโคกคัลย
 ท้าวกุมภกันท์ไม่มาหาสักราตรี
 นางพลิกกลับตรอมใจอยู่ในที่
 วันพรุ่งนี้จะไปเฝ้าทูลท้าวไท
 อวามเรื่องมรกดสุดสไส
 เสด็จไปวันทาพระสามี

เพลงช้า

ครั้นถึงซึ่งปรางค์ปราสาทรัตน์
 เห็นกษัตริย์พัสดาพระสามี
 เข้าเคียงแท่นที่บรรทมบังคมบาท
 ดูก่อนองค์พงศ์กษัตริย์ภัสตา
 เชิญเสวยโภชนากระยาหาร
 จะได้เสื่อมโศกเศร้าเบาพระทัย

ยิ่งเคืองขัดแค้นใจเหมือนไฟจี้
 เฝ้าไศกัศวณคร่ำถึงอำภา
 อภิวัตสุรศักดิ์ท้าวยักษา
 จะไศกาศวณคร่ำไปทำไม
 สรงสนานปิดละอองให้ผ่องใส
 ภูวนัยฟังคำน้องรำพัน

เจรจา

เมื่อนั้น
 เชิงปัญญาของเจ้ารู้เท่าทัน
 ขอเชิญไปเสียดเจ้าอย่าเข้าชี้
 สาระแนแก้หน้ามาว่าวอน

วิรุณมาศเคืองชุ่นนิกหุนหัน
 อย่าเกียจกันหวงหึงตะบึงตะบอน
 ไม่พอที่เลยเจ้ามาเฝ้าสอน
 มันเหลือองนอนไปแล้วเจ้าอย่าเข้ามา

เจรจา

เมื่อนั้น

พระสุวลลันโหล่นยนา

น้องมิได้เกียจกันรำพันว่า

เห็นฝ่ายผอมโศกชูปผิดรูปทรง

เมื่อนั้น

ทำไว้ไว้เล่ห์กลพันปัญญา

มายุเรศบังคมกัมเกศา

กัญญาทูลความแต่ตามกรง

องค์อำภานพคุณสกุลหงส์

เชิญให้สร่งให้เสวยเหมือนเคยมา

ทำกุมภกัณฑ์กริ้วกราดตวาดว่า

เธอฉวยคว่ำไม้เรียวเลี้ยวตีรัน

เชิด

เมื่อนั้น

สาวสนมล้มกลิ้งพลวัน

มายุเรศชีวาเพียงอัสญ

กระทบกันลูกล้มไม่สมประดี

เชิด

เมื่อนั้น

กับกำนัลกัญญาทุกนารี

มายุเรศคิวงพลวันหนี

เข้าสู่ที่ปรังค์รัตนัชชาล

เชิด

เมื่อนั้น

ครั้นย่ำแสงสุริยดับดงดาล

วิรุณมาศแค้นใจเหมือนไฟผลาญ

พระยามารสู่แทนแผ่นสุวรรณ

เสมอดระ

เมื่อนั้น

จำเดิมแต่โฉมยงเจ้าทรงครรภ์

ประจวบถ้วนกำหนดทศมาส

จึงตรัสเรียกสาวสรรกำนัลใน

ฝ่ายเอกองค์กัญญาผกาสุวรรณค์

นางกุมภกัณฑ์ปดปวนรัญจวนใจ

ผวาทวดโศกาน้ำตากไหล

อรทัยปดปวนประชรครรภ์

เจรจา

บัดนั้น

เห็นองค์อัศรชยาเจ้าจาบัลย์

บ้างทูลองค์ทรงเดชเทศกษัตริย์

พวกเฒ่าแก่กับเหล่านางสาวสรรค์

ต่างชวนกันลอบต้องประคองกาย

บ้างก็จัดโอสถมาถวาย

นางคอยพินคินคงดำรงกาย

เจ้าขรัวยายหมอต้าแย้วเร่งมา

เจรจา

เมื่อนั้น

เสด็จจากแท่นทรงลงการ
ประจวบครุฑก็ัญญาหรือหนาเข้า
อิเหล่านี้นั่งหลังจะลาย
ไปเรียกพวกคนตรีมาตีขับ
ครันลวงสามยามตีนาฬิกา

พรหมทัตแจ้งคิดหาสัว
ถึงขวัญตาจวบต้องประคองกาย
อย่าไครกเศร้าเสื่อมส่างให้ห่างหาย
ด่าขรัวยายสาวสุรางค์ทั้งปรางค์ปรา
คอยสำหรับทรงยศไอรสา
ก็ัญญาเจ้าประสูติพระบุตรี

เจรจา

สาวสุรางค์นางเหล่าพวกเฒ่าแก่
ต่างกล่อมรับขับไม้มิไคร

เอาจองแซ่อย่างทองประคองศรี
เชิญบุตรีลงสู่พระอุทอง

กล่อม

เมื่อนั้น

เธอนั่งจูบลูบจับประคับประคอง
จำเรียววัยวัฒนาภุมารศ
ตั้งพระนามตามวงศ์เผ่าพงศ์พันธุ์

พรหมทัตเปรมปรีมนั่งยิ้มย่อง
นวลละอองผ่องศรีฉวีวรรณ
จอมนิเวศน์ปรีเปรมเกษมสันต์
พระนามนั้นโกสุมประทุมทอง

เจรจา

พอรাত্রีเข้าที่ในไสยาสน์
พระนั่งแนบแอบเรียงเคียงประคอง

กับนางนาฏบุตรีเป็นที่สอง
หลงทำนองยักษ์แก่งจำแลงมา

ตระ

บางพระลักษณะวงศ์พงศ์กษัตริย์
สิ้นทั้งมวลถ้วนถี่การวิชา
พระสิทธิยามคำเข้าจำวัด
ชวนเกสรน้องยายุพาพาล

เธอฝึกหัดเรียนร่ำคำคาถา
กุมารจิตจำได้ชำนาญ
หน่อกษัตริย์ผาสูกสนุกสนาน
มากทราบกรณจอมไตรพระอัยกา

เจรจา

ทรงบรรทมนอนเรียงอยู่เคียงข้าง
จวนจะรุ่งรังสีสุริยา

ไม่แห่ทางแนบชิดชนนิษฐาน
เทวดาเดินหนเข้าดลใจ

ข้า

บ้างพระลักษณะวงศ์ทรงนิมิต
ว่ามารตรจรวลัดกำจัดไกล

จวนอาทิตย์รุ่งแสงสว่างไสว
มีฉัตรไชยกางกันให้บรรทม

ร้าย

จวนอุทัยใกล้รุ่งสะดังตื่น
เธอทรงปลุกจอมขวัญจากบรรทม
ปลอบประคองเกสรสมรน้อย
ทั้งสองรามาหาตามนี้
ฝันว่าองค์อำภามาตุเรศ
ว่าได้พบมารดาอุพาพาส
ในฝันนี้ดีร้ายช่วยหายทุกข์
โฉมเกสรสมรน้อยก็คอยฟัง
เมื่อนั้น

บริกรรมปนพลาญดูทางใน
เผยพระเนตรแจ้งการกับหลานแก้ว
ซึ่งมารดาจากไปในไพรร้าง
ไปตามเถิดหลานยาอย่าปรารถนา
อยู่ข้างทิศบูรพาตำราหาย
อสุรีเข้าหามารดาหลาน
ชื่อกรุงแก้วมยุราสถาพร
ซึ่งนามท้าวเจ้าบุรีวิรุณมาศ
ขอเชิญเถิดพระหลานไปพลาญยักษ์
แล้วจับอ๊วนินมารสังหารด้วย
สังหารยักษ์เสร็จสรรพแล้วกลับมา
โดยบุพเพนิวาสามาแต่หลัง
ทั้งสองข้างสร้างไว้เหมือนใจปอง

เสียงครื้นครื้นสกุณในไกรชม
ยิ่งปรารมถึงพระชนนี
น้ำเนตรย่อยโศกกำสรวลสลดศรี
แจ้งคดีโดยนิมิตพิศดาร
บังเกิดเกิดจากไปที่ไพรสาณฑ์
เยาวมลายย์ฉัตรสุวรรณกันกำบัง
ให้ประจักษ์แจ้งตามเนื้อความหลัง
ทั้งสองนั่งเคียงข้างไม่ห่างไกล
พระมุนีแจ้งจบสบบสมัย
ก็แจ้งใจโดยกิจไม่ปิดบัง
กุศลแล้วโฉมงามมาตามหลัง
กันกำบังฉัตรสุวรรณพรณราย
คงจะพบมารดาเหมือนตาหมาย
ราพณ์ร้ายเลื่องไว้ในนคร
เยาวมลายย์มิได้ร่วมสโมสร
พระมารดรคอยท่าหลานยานัก
เขาเชื่อชาติอสุรีผู้มีศักดิ์
แล้วเชิญองค์นงลักษณ์ไปพารา
ให้มนม้วยมรณังสิ้นทั้งขา
รับน้องยาไปอยู่เป็นคู่ครอง
กุศลส่งจงหวังหลานทั้งสอง
อย่าหม่นหมองนัดดาวิชาไคล

เจรจา

พระสิทธิธาดาจารย์ชำนาญเวทย์

.....
.....
จึงชุบศรชรรค์สิทธิ์ด้วยฤทธิเดช
บังเกิดศรพระชรรค์ขึ้นทันที
นั้นพาชีขึ้นเผิงเท่ากิ่งก้อย
ถ้าแน่นพบไพร่มาปีทา
หยิบศรพระชรรค์ทรงแล้วส่งให้
ถึงโกฏิแสนแม่นมาจะรวี
แล้วอวยชัยไปจงดีทิศนี้หลาน
ให้ภิญโญลูขังมั่งคลา

.....
.....
อ่านพระเวทย์กรรมสิทธิฤทธิฤทธิ
ดับอัคคีบัดดลด้วยมนตรา
เห็นหลานน้อยเรียนมนต์กลคาถา
จึงอ่านมนต์ให้มาเป็นพาชี
ประจัญภัยสุรศักดิ์พวกยักษ์
แพ้ฤทธิอำนาจเครื่องศาสตรา
คงพบพานกับแม่แม่หนักหนา
แกสวดพาหุงให้ไปจงดี

เจรจา

เมื่อนั้น

.....
.....
คำรบรับพรพิพัฒน์สวัสดิ
เธอรำสั่งบังอรเกสรพี่
เป็นเวรกรรมจำลำนองยาไป
.....
ฝ่ายโฉมยงองค์ทิพย์เกสร
เคยอยู่เย็นเป็นสุขทุกราตรี
คราวนี้จะเปลี่ยนเปล้านั่งเหงาว่าง
จะทิ้งน้องหนีไปฉันทใดเลย

.....
แล้วพาน้องไปด้วยจะช่วยรบ
น้องจะลาเจ้าประคุณพระมุนี

เมื่อนั้น

.....
.....
ประคองพลางทางปลอบให้ชบใจ
จงอยู่กับอัยกาเจ้าตาก่อน
ที่พบพระมารดาไม่ช้านาน
อยู่เพื่อนแก้วเกสรสมรพี่
อย่าไคร่หนักพักตร์ผ่องจะหมองกรม

.....
.....
ลักษณะวงศ์หม่นหมองไม่ผ่องศรี
กัมพาชีศรชรรค์มาทันใด
อยู่จงดีหนาน้องอย่าหมองไหม้
พี่อาลัยด้วยพระชนนี
.....
ซูลีกรวอนว่านิจจาพี่
ไม่ควรที่จากไปให้ไกลเลย
จะเศร้าทรวงโศกสะท้อนเกสรเอ๋ย
เราได้เคยสองราเห็นหน้ากัน
.....
เอ็นดูฉันท่อนพักอีกสักปี
ถึงพานพบข้าศึกไม่นึกหนี
ขอเชิญพี่เมตตาช่วยพาไป
ลักษณะวงศ์เห็นน้องเจ้าร้องไห้
.....
หนทางไกลเกินแดนแสนกันดาร
อย่าทุกข์ร้อนโศกาฟังว่าขาน
สังหารมารแล้วจะมาอย่าปรามภ
จะได้ชี้ซึ่งขั้วริมอาศรม
.....
นางร้องท่มร้องให้จะไปตาม

มุนีปเลอบเกสรสมรน้อย
หนทางไกลในป่าวนาราม
พระพี่เจ้าคงมาอย่าปรารภ
ไม่เจียมตัวเป็นหญิงจะวิ่งไป

เจรจา

เมื่อนั้น
แม่นพี่พบมารดาอย่าช้านาน
จะรับรู้กัมภณคีให้มันม้วย
พระรับพรน้องยาน่าปรารถ
พระโหมยงทรงนิลสินธพ
จับบังเหียนเวียนชักขึ้นคัคณานต์

เชิด

หนาวน้ำค้างพรางพรมเมื่อลมพัด
ทวลรำลึกตรึกถึงคณิงใน
เดือนอวามงามนักเหมือนพักตร์เจ้า
จะเปลี่ยวเปล่าเศร้าอร่ามตั้งตากอย
ไอ้ดาวเหลืองเรืองเรืองเหมือนเนื้อนุช
ทวลคำนึงถึงอำภามารดานั้น

เชิด

จวนอุทัยไก่อ้นสนั่นแจ้ว
กระจำงแจ่งแสงพระทนิกร
เห็นพระลักษณวงศ์พงศ์กษัตริย์
จึงถามไถ่ความหลังไม่รังรอ
ปางพระลักษณวงศ์ผู้ทรงศร
จึงแถลงแจ้งอรรถโดยสัจจา
ลึงคำรบนบอบตอบสนอง
ขออวยชัยให้พระองค์ไปจงดี

อย่าเศร้าสร้อยโคกาทิงตาห้าม
จะวอนตามเชษฐาเขาวาไร
ถ้าแม่นพบมารดาเขามาใหม่
ต้องชิงชัยรบสู้กับหมู่มาร

นางเกสรวอนว่าน่าสงสาร
สังหารมารแล้วจงมาเหมือนพาที
น้องจะช่วยอวยไชยไปให้พี่
อัญชลีกราบลาพระอาจารย์
ทักษิณจบเจียรอบขอบสถาน
อาชาชาญเหาะปลิวละลือไป

ดึกสงัดจันทร์กระจ่างสว่างไสว
ถึงทรมวยเกสรสมรน้อย
ปานฉนี้ที่จะเฝ้าโคกเศร้าสร้อย
พระน้องน้อยร่ำอวยป่วนชีวัน
ดูผ่องผุดพระฉวีวาศีสัน
เธอชักกัณฐ์คลงในดงดอน

วิเวกแว่วเสียงลิงบนสิงขร
ฝูงวานรวิ่งตรูมาพรวพรอ
เมื่อคราวพลัดจอมขวัญครั้งนั้นหนอ
พระน้อยหน่อพ่อไปข้างไหนมา
จำวานรนี้ได้พี่ให้ผ้า
เราหรือมาตามพระชนนี
ตามทำนองวายุบุตรกระบี่ศรี
ให้ไพร่ย่อยยับอัปรา

เจรจา

พระค่านับรับพรวารแล้ว

ล้วนร่มรังบังศรีสุริยา

โน่นกระเช้าสีดาพี่ม้าแก้ว

ตะไลเหมือนน้องเฝ้าคร้าอาลัย

โน่นนกแก้วสาริกาพี่ม้าเอ๋ย

โน่นนกแก้วไชร์ชนบนต้นรัง

ยิ่งคิดถึงชนนี้ทิวไรเวชะ

กัณฐ์ศตอบลอบพ้อหน่อนรา

เที่ยวตามองค์องคราญคงพานพบ

จะอาสาพยายามตามพระทัย

แล้วแกลังเชื่อนชวนชมพนมมาศ

เป็นหุบห้องเหวผาส่งเอย

พระหน่อน้อยเห็นม้าอาชาชาติ

แม่น้อยจะได้จะให้อยู่เป็นคู่กัน

กัณฐ์ศทูลตอบสนองพระน้องแก้ว

คอยวายทุกข์สุขเกษมต่างเปรมปรี

ขับม้าแก้วเข้าไปไพรพฤกษา

ชวนอาชาชมเพลินเจริญใจ

เหมือนน้องแคล้วมารดาที่ป่าใหญ่

แสงใจน้องเพียงพองพั่ง

เหมือนน้องเคยตามแม่มาแต่หลัง

พระชลนัยไหลหลังลงหลังม้า

น้ำพระเนตรพร้งพรายทั้งซ้ายขวา

จะโศกาครวญคร่ำไปทำไม

จะได้รบยักษ์ด้วยให้ม้วยไหม้

จนบรรลัยมิได้คิดชีวิตเลย

งามประหลาดเทียบทองพระน้องเอ๋ย

บ้างก้อนเกยกายแถมประกบกัน

ตรัสประภาษว่าพี่พาชีฉัน

ทำเชิงชั้นเร้งรำพี่พาชี

จริงจริงแล้วหรือไรจะให้พี่

ต่างพาพี่เย้ยหยันชวนกันไป

เชิด

ถึงร่มไทรใบบังณรังสี

จึงกรองกรีกบรีกษาอาชาไนย

น้องจะเสกพาชีเป็นชีผั่ง

เที่ยวฟังข่าวคราวการพระมารดา

ชักพาชีมึงม้าเขาอาศัย

จวนอุทัยรุ่งรางสว่างฟ้า

ทำประหนึ่งฤาษีเซนชีปา

พี่อาชากรองการสถานใด

รื้อ

บัดนั้น

น้องคิดเช่นนี้ชอบพี่ชอบใจ

ฝ่ายพาชีทูลแจ้งแถลงไข

คงจะได้ข่าวสารพระมารดา

เจรจา

ปรึกษาพลทางอ่านโองการเวทย์

พาชีหายกายกลับไปกับตา

แสนวิเศษกรรมสิทธิ์ฤทธิ์คาถา

มีกายาสิบเล็กเท่าเหล็กไน

ภาษาทรงองค์อำมาตย์เรศ
จึงเสกศรพระขรรค์ด้วยทันใด
เอาพาชีซึ่งที่คล้องปืน
ลำรวมกายคล้ายมุนีนชินวร

เชิด

อสุรศักดิ์ยักษ์เหล่าขานเวศน์
เห็นหน่ออ่อนแรกขึ้นเป็นมุนี
สาธุสะพระจรงกรมอาศรมไหน
มีธุระสิ่งใดจึงได้มา
นิมนต์นั่งเสื่ออ่อนฟูกหมอนลาด
บ้างก็คลี่เสื่ออ่อนฟูกหมอนอิง

เจรจา

เมื่อนั้น
ลำรวมจรีตกิจเหมือนลัทธิ
โดยทางกิจสัทธามหาเมศ
ให้สมอย่างโยคีเป็นชีไพร
ธรรมดาเกิดมาในหล้าโลก
จึงก่อสร้างทางศึกษาให้ถาวร
ในศีลคำปนาว่าฆ่าสัตว์
ตกนรกหมกมุ่นในพุนไฟ
อหินนาหามนักรใครลักทรัพย์
ตกนรกหมกไหม้ในไฟพิช
ในกาเมสุมีจลาจลารเล้า
ใครรักร่วมประเวณีไม่จริง
ในคำศีลมุสาพูดจาปด
จะล่วงลุลงสู่หุบอบาย
ศีลสุรว่าไว้มรย์เล่า
น้ำทองแดงเคี้ยวไหลด้วยไฟกำลั
พอครบจบศีลพระปัญญาหา

ขึ้นพันเศียรเวียนเกศตามเพศไสย
กลายเป็นไม้เท้ากรานทานพระกร
ขอตกระสันชานผ้าภาษาสอน
เข้านครเดินมาในธานี

รักษาเขตขอบำรุงนอกกรุงศรี
ชาวบุรีชนกันมาวันทา
ยังเด็กได้สืบสร้างทางศึกษา
โมทนาโยมถามแต่ตามจริง
ดูเกลื่อนกลาดมากมายทั้งชายหญิง
พระนั่งฟังทำกิจเหมือนลัทธิ

ลักษณะวงศ์ทรงยศโอรสา
รูปหวังว่ามาโปรดสัตว์กำจัดภัย
ช่วยกำจัดอุบัตเหตุตามเพศสย
พระหน่อไทเทศนาสถาพร
ทุกข์กับโศกกรุมรังเหมือนหึ่งถอน
เที่ยวโคจรยาตนามาแต่ไกล
แสนสาหัสบาปสิ้นพันวิสัย
ท่านอย่าได้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
ในห้องหับเจ้าของเขาป้องกัน
อย่าได้คิดลักทรัพย์จงรับฟัง
ซึ่งเมียเขาเซยชมภิมย์หวัง
มรณังขึ้นนิ้วหอบหิ้วกาย
โดยกำหนดศึกษากล่าวมหลาย
อย่าหยาบคายเลี้ยวลดพูดปดกัน
กินแล้วเมาโยโสหมักโมนันท์
เขาคาบคั่นกรอกปากอย่าอยากกิน
อสุรานอบน้อมลงพร้อมสิ้น

โมทนาการุญพระมุนิน
 โยมจงรับกรวดน้ำไม่ทำบาป
 พระสิทธิปราโมทย์มาโปรดมาร

ให้ทานศีลสิกขาสมทาน
 ย่อมเชิดหลายทั่วกล่าวสาน
 อธิษฐานกรวดน้ำกัมปนา

เจรจา

เมื่อนั้น
 เห็นหมู่มารมันคงไม่สงก
 จอมบุรินทร์ปิ่นประชาอาณาจักร
 จะโคกสุททุกข์มีจิ่งชี้แจง

ลักษณะวงศ์ทรงยศโอรสา
 กุมาราได้ตามไปตามแคลง
 มเหสีที่รักเป็นศักดิ์แสง
 อย่าเคลือบแฝงโปรดเล่าให้เข้าใจ

เจรจาร่าย

บัดนั้น
 พระยามารการบารุงซึ่งกรุงไกร
 ได้อ่องค์หลงทางต่างนิเวศน์
 ชื่อโฉมเทพอำภัพางอน
 แต่โอรสขนงสุดสวาท
 ไม่แจ้งความว่าเป็นตาวายชีวัน
 แต่นามเท่าเจ้าบุรีวิรุณมาศ
 ไม่เสียเปรียบต่อรองกันสองรา

พวกหมู่มารจัดรงค์ไม่สงสัย
 ไม่มีภัยสุขาสถาพร
 สวยวิเศษเทียมสุรางค์นางอัปสร
 เจ้านครชมชื่นทุกคืนวัน
 ทั้งนิราศแรมไว้ในไพรสณฑ์
 ท้าวกุมภกันต์ผาสุกทุกเวลา
 พระนางนารถโฉมฉายข้างฝ่ายขวา
 นามไฉยมายุเรศเกศนคร

เจรจา

เมื่อนั้น
 ในทรวงแน่นแค้นใจเหมือนไฟฟอน
 ไอ้โฉมยงองค์อำภามาตุเรศ
 ลูกแจ้งความตามมาน้ำตาตวง
 เอาผ้าทรงขับพัศตร์บังยักษ์รี
 สूरียันตะวันปลายลงชายไพร

ปางพระลักษณะวงศ์ผู้ทรงคร
 ที่ทุกร้อนซ่อมไว้อยู่ในทรวง
 พูนทวยหุ้มซึ่งอยู่วังหลวง
 กาสรดทรวงโคกสะท้อนถอนฤทัย
 กลัวจะมีความระแวงกินแทนได้
 ขอลาไปถ้วนหน้าจงถาวร

เจรจาเชิด

ถึงร่มไทรใบบังณรังสี
 เสกด้วยมนต์สามคราสถาพร

แก้พาชีขอผ้าภูษาซ่อน
 อัสตรโลดโผนโจนทะยาน

ร้ว

ไม้เท้ากราบทานพระกรศิลปศรขรรค์ ก็กลายพลันเป็นศาสตราศักดาหาญ
 โดยทางเวทย์พระมหาสิทธิอาจารย์ พระกุมารสมถวิลด้วยยินดี
 จึงตรัสบอกอาชาพื้ม้าแก้ว ได้ข่าวแล้วมารดาหนาขาพื้
 ตกมาอยู่เมืองมารจนพานี้ พื้พาซึกคิดอ่านประการใด

รื่อ

บัดนั้น กัณฐ์ศูลตอบน้องสนองไข
 จงสะกดไพร่พลสกลไกร จะได้ไปตามองค์นางนงนุช

เจรจา

เมื่อนั้น หน่ออินทรียินดีเป็นที่สุด
 ขอเชิญจอมจักรพงศ์ผู้ทรงครุฑ มิ่งมงกุฎโลกาช่วยปราณี
 ทั้งจอมไกรไอยกามหาเมศ จะอ่านเวทย์นัถิอของฤาษี
 สะกดหมู่ธนูทั้งธานี อย่าให้มีใครตื่นทั้งหมื่นพัน
 พระโสมยทรงอ่านโองการสะกด เห็นหลับหมดขานเวิศน์ทั่วเขตชั้นจัม
 เวลาตึกปริกษาอาชาพลัน เราชวนกันเที่ยวหาในธานี

เจรจา

ปริกษาพลางทางมาก็พาหะ หมายจำเพาะปรางค์มาศประสาทศรี
 สัตตเจียบธนูทั้งธานี ชักพาชีเยื้องย่างขึ้นปรางค์ปรา
 ตะเกียงไฟไสสุกมุกดาห้อย พระหน่อน้อยลดเลี้ยวไปเที่ยวหา
 ถึงแท่นที่ทองทรงลงการ อสุรานอนเรียงอยู่เคียงนาง
 ไม่ทันพิศคิดว่ามารดาเจ้า พระโคกเศร้าซ่อนพระอุระผาง
 จึงทรงศรหมายจะแผลงกันแสงพลาง พอเงื้อง้างยืนดูเป็นครู่พัก
 เห็นผิวดองค์มารดาอำมาเจ้า ค่อยล่างเศร้าทรวงวิตกโศกสลัก
 คิดสังหารผลาญฆ่าชีวายักษ์ จึงฉวยชักพระขรรค์จะฟันฟอน
 พาชีทุลหุกห้ามไปตามเหตุ ผิดสังเกตเบื้องการบูรณก่อน
 จะฆ่าคนทั้งหลับลงกับการ ชวนครเขาจะหมิ่นเที่ยวนิเทศ
 จงหยุดยั้งฟังพื้พาชีห้าม เราเที่ยวตามมารดรดูก่อนหนา
 แม้นประสบพบพานพระมารดา จึงสังหารผลาญฆ่าอ้ายอาชรรพ์

จะพม่าพาชีพาที่ถูก
กลับเข้าข้างอสุราใจอาธรรม
เมื่อคราวรักมารดาน้องยาหลับ
ฆ่าเสียเถิดอย่าได้ไว้ชีวิต

บัดนั้น

พ่อเป็นกษัตราปรีชาชาญ
ทั้งฝูงเทพเทวสุรารักษ์
มิใช่จะเกิดกันด้วยอันใด

พระกรองเห็นเห็นว่าพม่าแก้ว
จะตีฉินหมิ่นประมาทว่าชาติชาย

เจรจา

ปรึกษาพลางทางพาอาชาชาติ
จากปราสาทกุ่มกัณฑ์เผยบัญชา

เพลง

ถึงปรางค์มาศมารดาอำมาเจ้า
เห็นก้านลอนกลาดตื่นดาดไป
บังนอนร้ายกายกอดกันเกะกะ
ผ้าห่มหลุดจุดทั้งข้างตั้งมา

"กัณฐ์ศูลน้องรักคนลักยืม
พระตอบว่าพาขึ้นน้องมิเคย
ถึงแท่นรัตนบรรจรณ์มารดรเจ้า
จึงชบเคี้ยวกราบกรานพระมารดา

โอด

อาชาพลอยรันทดกำสรดเศร้า
อย่าครวญคร่ำกำสรดสลดใจ
จงปลุกพระมารดรขึ้นก่อนน้อง
จะได้กรีกกรองหาปรึกษา
แล้วเชิญองค์นั่งลักษณะอัศจรรย์

น้อยหรือผูกพันแก้แทนฉิน
จะป้องกันห้ามไว้ทำไม
ให้สมกับมันพามาสดาหนี
พี่พาชีถอยไปมิใช่การ
อาชาไนยใจกล้าจึงว่าขาน
จงกรองการหยุดยั้งซึ่งพระทัย
จะชวนชักกันหมิ่นตีฉินได้
พี่แค่นใจเคืองอยู่วิธูว้าย
จริงจริงแล้วเทวัญท่านทั้งหลาย
ไม่อ้ออายฆ่าคนลืมนอน

พระหน่อนารถทุกข์ทอดสะท้อถอน
อัศดรนำหน้าแล้วคลาไคล

ยิ่งโศกเศร้าโศกาน้ำตาไหล
ตะเกียงไฟแก้วกระจ่างสว่างตา
ดูปะปะหลกกันเห็นโคธชา
เป็นนวลหน้าเต้านมหน้าชมเชย
ขอเชิญชมชมลองพระน้องเอ๋ย
เสด็จเลยเข้าปรางค์ลำอ่างตา
ดูโศกเศร้าซัดซิบพระมั่งสา
กุมาราโศกคล้ายเพียงบรรลัย

เห็นน้องเจ้าโศกาน้ำตาไหล
พระหน่อไท่ฟังคำพี่รำพัน
จะเศร้าหมองเสียใจทำไม
ผลาญกุ่มกัณฑ์มันให้บรรลัยลาญ
คินนิเวศน์ครองสมบัติพิสดาน

แล้วจับอ้อสุรีขึ้นมาร

พระตอบพลางทางว่าพี่ม้าแก้ว

ด้วยน้องไม่เพียงสาช่วยปราณี

จึงชวนบาทบาทามาตุเรศ

ลูกสู้ติดตามมาด้วยอาลัย

เจรจา

เมื่อนั้น

ข้าเลื่องเนตรชายตุกุมารา

หนึ่งพินิจคิดดูเป็นคู่พิภพ

เออไหนโยกล้ำมาเมืองมาร

กุมารน้อยคนนี้อยู่ที่ไหน

อหังการสามารถประมาทองคำ

เมื่อนั้น

ศิโรราบกราบยุคลพระชนนี

กระหม่อมหรือคือบุตรสุดสวาท

แจ้งประจักษ์ชื่อลักษณะวงศ์

รื้อ

นางฟังเล่ากล่าวถูกไอ้ลูกรัก

ต่างพุ่มฟ้ายจนสายพระเนตรแดง

โอด

อาชาเห็นหน่อนารถอนาถนึ่ง

จะปลุกสันสักรเท่าไรไม่ไหวองค์

เคียงประคองน้องยานิจจาเอ๋ย

คิดถึงคุณทูลกระหม่อมพระจอมไตร

พระน้อยหน่อพอบพบประสบแม่

ทิพย์โสตร์โปรดข้าพระอาจารย์

บัดเดียวใจได้เย็นเหมือนพินพาทย

เป็นฝนฝอยพรอยพรหมพณวัน

สังหารผลาญเช่นฆ่าอย่าปราณี

จริงจริงแล้วหนาษาปัญญาพี่

พี่พาชีปรีชาปัญญาไว

ขึ้นปกเกศไศกาน้ำตาไหล

อย่าทรงไสยานักลูกรักมา

นางโหมยงทรงพินต้นผวา

ตกประหม่าลับสนอยู่สนลาน

หรือลูกรักจากไปที่ไพรสณฑ์

จึงกล่าวสารไถ่ถามไปตามตรง

จงบอกให้แจ้งความตามประสงค์

จะปลดลงเสียเพราะหม่อสุรี

ลักษณะวงศ์ทรงสวัสด์รัศมี

แจ้งคดีเล่าความแต่ตามทรง

ที่นิราศจากในไพรพระหง

พระแม่หลงลืมไปพระทัยแคลง

กอดพ้อลักษณะวงศ์ทรงกันแสง

พอลิ้นแสงซอนซบสลบลง

กับยอดมิ่งทราชมสงวนนวลระหง

หรือปลดปลงอาชาไศกาลัย

ไม่ควรเลยมาวิบัติถึงตัดษัย

เอ็นดูได้กรุณาอาชาชาญ

อาตุรแต่ซึ่งสิ้นสังขาร

อย่าให้หลานมรณาชีวาน

บนอากาศมีดมัวทั่วสวรรค์

เหมือนสุคันธาทิพย์บริบบริบมา

รัว

เมื่อนั้น

รวยระรินกลิ้งกลั่นสู่คันธา

ลักษณะวงศ์ทรงยศโอรสา

ทั้งสองราพีนกายไม่ว่ายปราด

รัว

กอดประคองร้องไห้ชื่นใจแม่

แม่โศกแสนแค้นเคืองอยู่เมืองมาร

วิรุณมาศอ้ายเฒ่ามันเข้าหา

เพียงจะสิ้นชีวน้ำตากระเด็น

แล้วแม่ตั้งความสัดย้อธิษฐาน

มันร้อนรุ่มกลุ้มกลัดด้วยสัจจา

ช่างแกล้งกล้ำมาได้ถึงในห้อง

จะหักคอมรณังเสียทั้งเป็น

กุมารตอบนอบนบคำรับ

ถึงโศกแสนแค้นมาชีวาวย

เหมือนแมงเมาเข้าอึดคีย้อมบ้วน

ด้วยใบบุญมุขินพระชินวร

สะกดยักษ์หลับลงทับทบ

วิรุณมาศชาติชั่วไอ้หัวโต

ฉวยพระขรรค์เล่มนี้หมายพิฆาต

หากว่าอาชญาญัตตทานไว้

สำคัญแน่ว่าบรลัย์อยู่ไพรสานต์

ไม่หมายพานพบเจ้าทุกเช้าเย็น

แม่ด่าว่าโกรธเกรี้ยวเหลือเขี้ยวเข็ญ

มิได้เว้นวายระกำกินน้ำตา

พระยามารคลุ้มคลั่งเพียงสงขาร์

แม่โศกาโศกเศร้าทุกเช้าเย็น

ล้วนพวกพ้องอสุรจะมาเห็น

จะกินเล่นทั้งม้าชีวาวย

ทำไมกับบอสุรินทร์สิ้นทั้งหลาย

ฆ่าให้ตายยุบยับลงกับกร

ไม่ทานทนฤทธิแรงพระแสงศร

เธออวยพรมาให้ลูกไชโย

เหมือนซากศพดูเห็นไม่เป็นโส

นอนเพโทอยู่บนแท่นลูกแคนใจ

ลูกจะฟาดฟันฟัดให้ตัดชัย

ถ้าหาไม่ย่อยยับลงกับกร

เจรจา

เมื่อนั้น

นางกอดแอบแนบข้างไม่วางกร

เป็นเวรกรรมตามต่อไม่พอที่

จะเกิดยุคลูกลามสงครามไป

เมื่อนั้น

อย่าหวาดหวั่นพันผูกถึงลูกรัก

หยิบกระดาศข้างแท่นดั่งแค้นจิต

โหมอำภาพุ่มพวงดวงสมร

จะพันพอนเช่นฆ่าเขาวัวไร

เหมือนปราณเณรจะสอนให้

แม่พริ้นใจด้วยเจ้ายังเยาว์นัก

ผ่านพระลักษณะวงศ์ผู้ทรงศักดิ์

จะผลาญยักษ์แก้ಾಯเหมือนหมายมา

ทรงลิขิตลายซัดพระหัตถา

ว่าเราหรือคือพระกาฬชาณุศักดิ์ดา
เราชื่อลักษณะวงศ์ผู้ทรงฤทธิ์
จะกำจัดอสูรที่สาธารณ์
กุมภาพมารดาจะพาหนี
ชื่อเขานินทกะลาธิบคลาไคล
แล้วทรงปิดอักษรบัญญัติ
ศิโรราบกราบกรานพระมารดา

เจรจา

ร้าย

เมื่อนั้น
ข้าเลื่องดูสาวสวรรค์กำนัลใน
จงอยู่เถิดกัญญาจงผาสูก
ทั้งแท่นทองพระยี่ภู่ห้องสุวรรณ
หน่อเกษัตริย์ตรัสว่าอย่าวิโยค
หรือยังห่วงบ่วงใยสิ่งใดมี
นางฟังคำร่ำเปรียบเห็นเจ็บแสบ
หรือว่าพระชนนีจะมีไป
ด้วยเขามีการุญพระคุณนัก
เมื่อยามไปจึงได้อาลัยกัน

รื้อ

เมื่อนั้น
โปรดอย่าถือหม่อมฉันเช่นนั้นเลย
ขอเชิญเถิดบุญหนักอย่าชักช้า
เธอตรัสเรียกมิ่งม้าอาชาไนย
ข้างฝ่ายแม่เป็นหญิงจริงนะลูก
กัณฐ์ศุภลักษณ์พระชนนี
นางโคมยงทรงนั่งหลังกัณฐ์ศ
พระกุมารว่ากระไรช่างไม่เคย

กุมตามมาจะประจัญอ้ายคนพาล
ทศทิศลือชาศักดิ์ดาหาญ
มาล้างผลาญชีวิตให้บรรลัย
รออยู่ที่เขาเขินเนินไสล
จะฟันให้ย่อยยับเหมือนล้นปลา
ในทรงแน่นแค้นขัดสหัสสา
สกุณากู่เกริ่นขอเชิญไป

ฝ่ายโคมยงองค์อำภาน้ำตาไหล
โอ้เคยได้เห็นหน้าพุดจากัน
อย่ามีทุกข์เลยเจ้าพวกสาวสวรรค์
จะจากกันไกลกลับไปนับปี
จะทรงโสภณาสรรดสลดศรี
หรืออยู่นี้เบิกบานสำราญใจ
น้อยหรือแนบเหน็บว่าไม่ปราศัย
แต่อาลัยอยู่ด้วยเหล่าชาวกำนัล
บำรุงรักไม่รังเกียจคิดเดียวฉัน
อย่าแตกตันเปรยเปรียบประเทียบเลย

พระกุมารทูลว่านิจจาเอ๋ย
ไม่หมายเปรยเปรียบเรื่องให้เคืองใจ
จวนเวลาแสงทองขึ้นผ่องใส
นางทราวม้วยขอสมว่าพาชี
แม่ได้ถูกต้องจับขึ้นทับชี
ลูกพาชีนี้หรือไม่ถือเลย
แม่กลัวพลัดอาชาลูกยาเอ๋ย
ขับม้าเลยออกข้างทางบัญชา

สามไม้

ลอยละลื้อปลิวฟ้ากลางอากาศ
มิได้เห็นปัดพินแผ่นดินดอน
พอเหาะเยี่ยมเทียมฟ้าในราศี
จงพาแม่เคลื่อนคล้อยลอยลงไป
ผวาหวิดคิดพริ้นนางห้วนหวาด
ตะวันอ่อนก่อนร่มเมื่อลมชาย

นางห้วนหวาดเศร้าทรวงดวงสมร
นางว่าวอนโอรสยศไกร
ไม่เห็นดวงพวงพ็อยที่ไหน
เข้าอาศัยพึ่งผาศิลาลาย
นี่กอนาถแลไปจิตใจหาย
จึงผันผายหมายมุ่งไปกรุงไกร

รื้อ

เมื่อนั้น
เห็นมารดากระหนกตกพระทัย

ลักษณะวงศ์กราบกำบังคมไหว้
จึงชักอาชาไนยลงไพรวัน

เชิด

ถึงเขานินทกะลาในปากว่าง
จึงชักม้าอาศัยเชิงไพรวัน

ล้วนปริงปางกลางป่าพนาลัย
จรรจลั่นหน้าศิลาลาย

เสมอ

จึงกรองกรีกปรีक्षाพี่ม้าแก้ว
น้องเห็นว่าแดดร่มพอลมชาย
เป็นห่วงด้วยชนนี้ข้าพี่เจ้า
จะห่วงหลังกังวลพระชนนี

ครั้งนี้แล้วคงสมอารมณ์หมาย
ราพณ์ร้ายคงจะเหมือนพาทิ
ด้วยว่าเราจะสังหาญผลาญยักษ์
พี่พาซึกิดอ่านประการใด

รื้อ

บัดนั้น
จงเชิญพระมารดาเธอคลาไคล
แล้วเชิญนางเทวาสุรารักษ์
แล้วเราก็คิดตอบแทนแก้แค้นมาร

นางฟังถ้อยพลอยพริ้นนึกห้วนหวาด
นางกษัตริย์ตรัสสลับให้ชอบใจ
เรากลับไปธานีจะดีกว่า

พาซึกุลน้องสนองไซ
เข้าอาศัยในถ้ำให้สำราญ
อยู่พิทักษ์รักษาเหมือนน้าขาน
สังหารผลาญชีวันให้บรรลัย
กอดหน่อนารถแนบชิดพิสมัย
จะชิงชัยเคียงช่องไม่ต้องการ
ครองพาราสมบัติพิสดาน

แล้วจึงจับอสุรีขึ้นมาร

สังหารผลาญเช่นฆ่าอย่าปราณี

รื้อ

เมื่อนั้น
จะเป็นทุกข์ร้อนใจไปโยมิ

พระกุมารทูลสนองอย่าหมองศรี
ผลาญชีวิตราวพลร้ายให้วายปราน

เจรจา

แล้วร้องเชิญเทวาสุรารักษ์
เราขอฝากมารดาอย่าช้านาน

อยู่พิทักษ์รักษาเหมือนว่าขาน
ทุกพิมานพฤชาจงปราณี

ร่าย

เมื่อนั้น
เผยพระแสงแลพลันไปทันที
นางรีบหนีอสุรีวิรุธมาศ
เธอขอฝากนางคราญพระมารดา
จำจะไปเพื่อน้องคันทรงนุช
ฝ่ายฝูงพฤชเทวาทุกนารี

ฝ่ายฝูงนางไม้ในไพรศรี
เห็นเทวีโฉมยงองค์อำภา
กับหน่อনারถทรงยศไอรสา
พระลูกยาจะไปสู่อสุรี
นางแสนสุดเศร้าใจอยู่ไพรศรี
ออกจากที่แหล่งสถานพิมานมา

เชิดจิ้งจอก

ครั้นถึงจึงนั่งเรียงลงเคียงข้าง
เรานี้หรือคือพฤชเทวา

กับโฉมนางนงเยาว์แล้วกล่าวว่า
หวังจะมาเพื่อนางที่กลางไพร

เจรจา

เมื่อนั้น
เห็นนางพฤชสถานพิมานไพร
ขอฝากองค์อรทัยแม่ไว้ด้วย
ลูกจะไปผลาญหมู่อสุรี

ลักษณะวงศ์ยินดีจะมีโทษ
พระหน่อไททูลว่าได้ปราณี
จะชูงช่วยรักษามารศรี
ให้สมที่อับอายมาดหมายมา

เจรจาร่าย

เมื่อนั้น
กับโฉมยงนางคราญพระมารดา

ฝ่ายฝูงนางไม้ไพรพฤช
กัญญาอวยไชยให้ลูกรัก

จะไปต่อไฟรีวิญูมาศ
ให้แพ่ฤทธิ์ลูกหนอหนาพ้อลักษณะ

อย่าพลั้งพลาดต่อต้านที่หาญหัก
ให้ผุ่ญักษัย่อยยับอัปรา

เจรจา

เมื่อนั้น
รับพระพรอภัยแล้วไคลคลา

ลักษณะวงศ์ทรงยศไอรสา
แล้วเธอทรงมิ่งม้าอาชาชาญ

เสมอ

ครั้นมาถึงหน้าถ้ำที่สำนัก
เราจะคอยรับสู้กับหมู่มาร

องค์พระลักษณะวงศ์ทรงบรรหาร
สังหารผลาญชีวันให้บรรลัย

เจรจา

เมื่อนั้น
พอสว่างแสงอโนทัย
เธอพลิกหันตื่นนอนอยู่บนที่
จึงสรรสร้างเครื่องต้นสุคนธาร

วิญูมาศนอนระยับยังหลับไหล
ประหลาดใจเคลิ้มกายเหมือนวายุปราณ
กระจ่างแจ้งแสงสีสุริยาน
พระยามารเยื้องย่างจากปรางค์ปรา

เสมอ

เธอทรงเผยใบบานทวารรัตน์
มิได้เห็นโฉมยงองค์อำภา
ก้านลอนอนไม่ตื่นอยู่ตื่นดาษ
จึงทรงปลุกสาวสันก้านลิใน
นางโฉมฉายหายไปข้างไหนเหว
พวกเฒ่าแก่สาวสรรพักัญญา
ไปตามสวนดอกไม้ก็ไม่ปะ
กลับมาทูลอสุราพระยามาร

กรุงกษัตริย์ผันแปรเที่ยวแลหา
อสุราหัวนหวาดประหลาดใจ
วิญูมาศพิศวงนึกสงสัย
นอนกระไรยังค้ำไม่นำพา
หรือนางเคยเที่ยวเก็บดอกบุปผา
วิ่งเที่ยวหาโฉมยงนางนงคราญ
เพียงอุระข้าพเจ้าแตกร้างฉาน
ขอประทานชีวาอย่าฆ่าดี

โอต-เจรจา

ร้าย

เมื่อนั้น
ชอบแต่จะสังหารผลาญชีวี

วิญูมาศร้องว่าอิทาสิ
มิ่งเหล่านี้นางใจไม่ระวัง

เหลือบเขม่นเห็นอักษรบัญญัติ

เข้าเคียงบานอ่านอักษรบัญญัติ

จะล้างหลู่พวกหมิ่นพ้อรินทร์ราช

จะเหยียบเมืองมะยุราพระยามาร

ไม่ครองยศหคหคคิดทอง

แม่นหารบสารสารอย่าช้านัก

ยังเขานินทกาลาพนาสณฑ์

จะห้าพันพันไม่เอาไว้อย

พ้ออ่านเสร็จสิ้นการสารอักษร

อ้ายลูกเด็กดอกหรือถือว่าใคร

กูจะตามสังหารไปผลาญฆ่า

เท่ากึ่งก้อยน้อยหรือมันถือดี

ออกพระโรงรัตนเรียกข้าเฝ้า

มนุษย์น้อยมาได้ถึงในวัง

ทั้งสี่มารอสุริเร่งตรึงทัพ

ที่เจนนึกฝึกหัดสันหัดเคย

ฝ่ายเสนาทศพินนิลรัตน์

รับสั่งบังคมลาแล้วคลาไคล

จึงหยิบไม้เกร็ดพิฆาฏ

ทั้งเหนือใต้ได้ยืนทั้งถิ่นมา

เชิด

พร้อมพลพลมารชำนาศึก

ให้เตรียมคอยรอต่าอยู่หน้าวัง

เจรจา

เมื่อนั้น

ทรงขยับจับศรเคยรอนราญ

รื้อ

ฝ่ายองักรชายามายุเรศ

ให้คิดอัศจรรย์ในพระทัยหวัง

ในสารสั่งเราหรือคือพระกาฬ

เราชาชาติข้างงาอันกล้าหาญ

เรานี้หรือคือพระกาฬมาผลาญยักษ์

เรานามลักษณะวงศ์ผู้ทรงศักดิ์

เราอพักอยู่ท่าอย่าช้าเลย

เร่งยกพลตามไปเร็วไวเหว่ย

ในสารเปรยเปรยแสบยิ่งแค้นใจ

เหมือนไฟพอนสุ่มเชื้อจนเหวี่ยงไคล

เหมือนแมงมาเข้าในกองอัคคี

มันหยาบหน้าสุรศักดิ์พวกยักษ์

อสุรีเผดเสียงสำเนียงดัง

เร็วเร็วเข้ากูแสนจะแค้นคั่ง

จะตามสังหารฆ่าอย่าช้าเลย

ให้พร้อมสรรพศาสตราอย่าช้าเหว่ย

เร็วเร็วเหว่ยเสนาเร่งคลาไคล

จักรวรรดิหัตถการทหารใหญ่

ขึ้นบันไดหอคอยสูงลอยฟ้า

เปาประกาศสุรศักดิ์ผู้ยกยกรา

เข้าพาราเยบดัดอัถนั่ง

ล้วนหัวอีกแน่นนับอยู่คับคั่ง

ตามรับสั่งอสุราพระยามาร

วิรุณมาศลือชาคักดาหาญ

พระยามารจากที่นั้งบัลลังก์ทอง

พุนเทวโห่ให้พระทัยหมอง

เห็นสามวิปริตผิดทำนอง
 ทูลกษัตริย์ภักดาน้ำตาตก
 แม้นยกทัพจะอปราชัย
 ไม่มีเคียดภูธรกับการหาย
 จงรอรุ่งฟังความสักสามวัน

รื้อ

ฝ่ายท้าววิรุณมาศอนาถจิต
 หรือยกทัพจะอปราชัย
 มานะจิตคิดตายเอากายหน้า
 ปล่อยให้อัคคชาयरักชาวัง
 พี่ปราบดินสิ้นแดนทุกแผ่นภาพ
 ไม่ทิ้งทอดยอตรภักดี
 ห้างห้ามเหินแสนสุขอย่าทุกข์ร้อน
 จะหน่วงหนักชักช้าพี่ว่าไร
 แล้วแกลังเดินเนินเฉยขึ้นเกยมาศ
 ไม่มีหัวตัวขาดทั้งศาสตรา
 กลับหวนจิตสละมานะยักษ์
 เหมือนช้างงากล้าหาญอันชาญชัย
 เทพเจ้าเขาจะเลยเยาะเย้ยหยัน
 กลัวไฉนเด็กเล็กน้อยกระจ้อยนินด
 เสนามารทั้งสี่เร่งตรัสทัพ
 ทำเพลงอิทธิฤทธิ์ร่ายอยู่บนเกย
 ครั้นใดฤกษ์เลิกพลพลซันธุ์
 ออกจากเกยเลยซัดขึ้นคัคนานต์

เชิด

เมื่อนั้น
 เห็นมิดมิดปิดแสงโอโหทัย
 เห็นเป็นหมอกมิดมิดทิศอีสาน
 หรือพยับอับฝนบนเมฆ

พระกรสองขวายช้ายนั้นหายไป
 ออกเอยออกวิปริตผิดวิสัย
 ภูวไนยเกิดวิบัติอัศจรรย์
 กลัวจะวายชีวาถึงอาสัญ
 เห็นแม่นมั่นครั้งนี้คงมีชัย

รำพึงคิดกอดกรถอนใจใหญ่
 ท้อพระทัยกอดกรถอนอรุ้ง
 เหมือนช้างงากล้าจจะไม่หดหลัง
 จะมานั่งเกรงภัยทำไมมี
 ขจรจบทั่วหล้ารอบราศี
 จะโคกก็ครวญคร่ำไปทำไม
 ร้องละครตามประสาชัณดาลัย
 อาย่า่นย่อท้อใจให้ไคลคลา
 เดียรดาษสุรศักดิ์พวักยักษ
 อสุราหวันหวาดประหลาดใจ
 ถึงโดนจักรต้องวิบัติถึงตัดชัย
 แม้นมีไปอภัยศทศทิศ
 ว่าเราพรั่งสงครามไม่ตามติด
 ภูจะคิดติดตามไม่ขามเลย
 จะตามจับเช่นมออย่าช้าเหวย
 เสด็จเลยทรงม้าอาชาชาญ
 เสียงสนั่นโยธาคักดาหาร
 พลมารทะเลปลิวละลือไป

ลักษณะวงศ์หลากจิตคิดสงสัย
 จึงถามไถ่อาชาแล้วพาที่
 จะเป็นมารสุรศักดิ์พวักยักษ
 พี่พาชีดูแลให้แน่ใจ

รื้อ

บัดนั้น
นั้นแล้วหรือคือยักษ์ประจักษ์ใจ

อาชาทูลน้องสนองไข
พระหน่อไทรระวังก์ให้จงดี

เจรจา

เมื่อนั้น
ถึงเขานิลทกลาไม่ช้าที
แลเห็นลักษณวงศ์ตองอาจ
ขอเชิญเกิดขวัญเมืองอย่าเคืองใจ
แม่อำภอรทัยอยู่ไหนเล่า
สาวสุรางค์นางกำนัลทั้งชั้นที่
อย่าน้อยใจว่าไม่ออกมารับ
จะให้ครองสมบัติกษัตรา

ลักษณวงศ์ทรงฟังให้คั่งแค้น
ไ้อ้ชาติข้าบ่ถามล้ำสามครัน
ชนิดมิ่งเหมือนกระด่ายจะไผ่สูง
กาทาจชาติเจ้าเหมือนเหล่ากา
จะพูดมากเสียอายน้ำลายปาก
มิ่งทำได้ไม่เกรงข่มเหงกัน
พิพาซีฟังเล่นก็เป็นได้
มันลับปรับอับอายไม่วายเลย

วิรุณมาศสุรศักดิ์ท้าวยักษ์
อสุรีหยุดพหลพลไกร
วิรุณมาศโสภาแล้วปราศัย
ขอเชิญไปมะยุราในธานี
จะเชิญเข้าบารุงครองกรุงศรี
ทุกนารีมอบให้เจ้าฉายา
ขอเชิญกลับธานีเราดีกว่า
พระลูกยาฟังคำพ่อรำพัน
กระหีบแผ่นพื้นผาศิลาลัน
มาหมายมั่นเอื้อมหงส์พงศ์พระยา
ชะเม่นมุ้งชมจันทร์กระสันหา
จะหมายมาเทียมหงส์ไ้พงศ์พันธ์
ไ้อ้ยักษ์กากปากกล้าหน้าตาขัน
จะฟาดฟันเสียไม่เอาไว้เลย
จงดำให้สมน้ำหน้าพี่ม้าเอ๋ย
ช่วยเยาะเย้ยดำทำให้สาใจ

รื้อ

บัดนั้น
กระหีบทำสิงหนาทवादไป
ไม่ควรคู่สู้องค์ณรงค์ฤทธิ์
แน้มมิ่งกลัวมรณาชีวาวย

อาชาแค้นขัดเพียงตัดขัย
ว่าเหวยอ้ายอสุรีไม่มีอาย
จะพามิตรพงศ์ประยูรมาสู่ญาย
ทั้งไพร่นายกลับมุ่งเข้ากรุงไกร

รื้อ

เมื่อนั้น

วิรุณมาศแค้นขัดเพียงตัดขัย

กระหึบทำสิงหนาทวาดไป

หุดอ้ายม้าพาชีไม่มีโรง

จึงตรัสสั่งเสนีย์สีกุ่มภักดิ์

หัตถ์การทศนิทรนัรรัตน์

ต่างคนฉวยศาสตราเข้ารวี

เอาเท้าไขวกปากกัดแล้วฟาดฟัด

ทั้งเสนีย์ร้อพลสภณักร

อ้ายจิ้งไรกล้ำดีอย่าหนีกัน

ทำโป้งโหยงชีวาจะอาลัยญ

จงช่วยกันเช่นฆ่าอ้ายพาชี

จักรวรรดิบัมคมกัมเกลสี

ฝ่ายพาชีตะคว่ำฆ่าไป

มารอมาตย์สั่นไม้หนได้

มาม้วยบรรลัยย่อยยับลงนับพัน

เชิด

หัตถ์การทศนิทรนัรรัตน์

ด้วยกลัวอาชานิยมใจจงกรรจ์

เมื่อนั้น

วัดแกว่งพระแสงศรเข้าต้อนดี

ฝ่ายพระลักษณวงศ์เข้าขยงยุทธ์

เรอทรงขับมึงม้าอาชาชาญ

เรอฉวยชักพระขรรค์ออกฟันฟาด

โดยอำนาจศาสตราวราฤทธิ์

จักรวรรดิชีวาเพียงอาลัยญ

สีกุ่มภักดิ์ไม่รอเข้าต่อตี

วิรุณมาศแค้นใจเหมือนไฟจี

ขับพาชีถาโถมโจมตีทะยาน

อุตุลุดแกลวกกล้าคักดาหาญ

เข้าต่อต้านกุ่มภักดิ์กระชั้นชิด

บนอากาศเลื่อนลั่นชั้นดุสิต

เหมือนใครปลิดกรชาตวินาศไป

เชิด

เมื่อนั้น

พระกรชาตตกลงในพงไพร

วิรุณมาศแค้นขัดเพียงตัดชัย

แล้วท้าวไทโถมอ่านโองการพลัน

ร่ว

ทั้งสองกรกลับรอเข้าติดต่อ

ต่างแคล้วคล่องสองข้างไม่ห่างกัน

กระชั้นชิดโถมกระทั่งเหมือนกำหน

เสียงสนั่นลั่นหล้าสุธาธาร

เชิด

เมื่อนั้น

ประณมกรน้อมหัตถ์นมัสการ

จะแผลงศรศาสตราวราฤทธิ์

กุมารวาทังม้าอาชานิยม

วิรุณมาศแกลวกกล้าคักดาหาญ

พระพรหมมารจงช่วยอำนวยชัย

เป็นไฟพิษโพล่งพลามให้ลามไหม้

ใช้ชีวันบรรลัยด้วยไฟพอน

จึงจับลูกพรหมมาขึ้นพาดสาย
เสียงสนั่นลั่นล้าทั่วป่าดอน

เขม่นหมายมุ่งเพลงพระแสงศร
เป็นไฟพอรุ่งโรจน์โชดนา

เชิดจิ้ง

เมื่อนั้น
แลเห็นเพลิงโพลงพลามลูกลามมา
จึงจับศรศาสตราวราฤทธิ์
เอ็นดูช่วยหลานยาในครานี้
จะขอเพลงศิลป์ชัยดับไฟกรด
ให้เป็นฝนตกลงในดงดาน

ลักษณะวงศ์ทรงยศไอรสา
กับอาชาร้อนนักรดด้วยอัคคี
รำลึกคิดถึงคุณบุญญา
พระมุนีพิทยโสตจงโปรดปราน
พระทรงพรต้อยกาเมตตาทหลาน
พระกุมารเพลงพลันไปทันใด

เชิดจิ้ง

กำลังศรเสียงคึกพิลิกลั่น
บัดเดียวดลฝนก้องคนองไพร

เป็นหมอกควนบังศรีสุริยใส
แล้วดับไฟหายวับไปกับตา

ร่ำ

เมื่อนั้น
ในทรวงแน่นแค้นขัดหทัยา
เป็นหมอกกลุ่มคลุ้มมัวไปทั่วทิศ
ข่มอับดับศรีสุริยง

วิรุณมาศสุรศักดิ์ท้าวยักษา
อสุราจึงเพลงพระแสงทรง
ตูมิตมิดทั่วหล้าปาระหง
จะจับองค์กุมารอาชาชาญ

เชิดจิ้ง

เมื่อนั้น
เห็นหมอกมิดมัวมนอนธการ
เดชะศรสิทธิ์ศักดิ์ของนักสิทธิ
ให้โชติช่วยเป็นดาวสุริยง

ลักษณะวงศ์พงศ์นราศักดิ์ดาหาญ
พระกุมารจึงเพลงพระแสงทรง
ให้สมคิดได้ตามความประสงค์
เธอเอี้ยวองค์เพลงพลันไปทันที่

เชิดจิ้ง

กำลังศรฤทธิแรงพระแสงสิทธิ
แล้วศรศักดิ์ปักอุระอสุรี

เป็นอาทิตย์ส่องหล้าในราศี
เพียงชีวิอดวายุบรรลัยสาญ

เชิด

เมื่อนั้น
ใจเจ็บแสบแทบกายจะวายปรวน

วิรุณมาศสุรศักดิ์ดาหาญ
พระยามารอ่านมนต์เข้าสนใจ

ร่ำ

บัดเดียวทหนึ่งครานั้นก็หล่นหลุด
กุมารนี้มีอิทธิฤทธิ์ไกร
จำจะล่าทัพก่อนไปผ่อนไพร่
ให้ทหารมารหม่อสูรี
จับระบำรำฟ้อนงอนจรัส
แล้วแผลงศรบังศรีสุริยัน

ให้เด่นสุดป็นว่าเลือดตกไหล
ท้อพระทัยคั่งแค้นแสนหวิ
แล้วแปลงให้เหมือนเจ้าข้าวกอสีย์
แปลงอินทรีเป็นเทพเทวัน
แม่นสมคิดจะฆ่าให้อาลัญ
เป็นหมอกควันอสูรก็หนีไป

เชิดฉิ่ง

เมื่อนั้น
เห็นมิดมิดปิดแรงอินทัย
จึงกรองกรีกปรักษะพีร่าแก้ว
แล้วแผลงศรลหิตศักดิ์เป็นอัคคี

ฝ่ายพระลักษณวงศ์คิดสงสัย
พลไกรเจียบสังคทั้งปัดพี
ไม่เห็นแล้วสุรศักดิ์พวกยักษ์
ในพงพีแสงสว่างเหมือนกลางวัน

เชิดฉิ่ง

จึงตรัสบอกพี่ม้าอาชาชาติ
กัณฑ์ศุภตบถ้อยน้องน้อยทะเล้น
ศึกไม่วายอย่าหมายชนะพ่อ
คำผู้เฒ่ากล่าวไว้อย่าได้เคลง
เราอรังฟังดูให้รู้แน่
ฝ่ายพระลักษณวงศ์พียงคั่นรา

วิรุณมาศหนีไปจากไพร่ลันต์
จำสำคัญกลศึกนี้กระแวง
เมื่อตะวันจวนรอลงยอแสง
กลัวจะแก่งแย่งกลแยบยลมา
จะได้แก้กลศึกที่ปรึกษา
ฟังอาชาพูดต้องทำนองความ

เจรจา

เมื่อนั้น
ถึงเขาใหญ่ในป่าวนาราม
จึงตรัสสั่งมนตรีสี่ทหาร
จงจำแลงแปลงกายเหมือนหมายมา

วิรุณมาศใจเพชรไม่เข็ดขาม
พอสมความโดยจิตที่คิดมา
ให้สั่งมารสุรศักดิ์ยักษา
เป็นเทวาชกระบะบำบรพ์

เราจะแปลงเป็นเจ้าท้าวโกสีย์
ให้แปลงกายเป็นพระยาเอราวัณ

อสูรกุมภณฑ์คนขยัน
ท้าวกุมภณฑ์สมทวิลด้วยยินดี

เจรจา

ส่วนเทวาชตวรรษถือธงฉัตร
ขึ้นทรงเอราวัณไปทันที
เหมือนสีสังข์ผุดผ่องละอองขาว
สามสิบสามเศียรคชไกร
เทพบุตรจับระบำออกนำหน้า
นางเคียงไหล่ใกล้ชิดจจริตจน

ดูเยี่ยดยัดเต็มฟ้าในราศี
มีความรู้ที่หายข้องรื้อไว้
แทบเสยสาวดวงเดือนลงมาได้
วิมานชัยทุกช่องเคียรญชร
บ้างฉวยคว้าเคียงข้างนางอัปสร
ขับญชรเหาะไปข้ามไพรวัน

เชิดรำย

ครั้นถึงซึ่งลักษณะวงศ์
อยู่ท่ามกลางหว่างหมู่เทพเทวัญ

ทำอาจองค์ลอยคว้างกลางสวรรค์
ต่างชวนกันรอร่าระบำฟ้อน

ระบำ

เมื่อนั้น
นั่งอยู่หลังกัณฐ์อัศตร
ชวนกันจับระบำบ้างทำท่า
ตะลึงหลงแลเล็งเพ่งพิเนิจ
วิรุณมาศสุรศักดิ์ท้าวยักษ์
พาชีลุสทนต์องค์พญารินทร์
มีเชื้อองค์อมรินทร์พระอินทร์ดอก
ก็จะเป็นอสุราพระยามาร

ฝ่ายพระลักษณวงศ์ผู้ทรงคร
เห็นนิกรเทवासราฤทธิ์
อยู่ตรงหน้าจอมเจ้าท้าวโกสิศ
สำคัญคิดว่าองค์อมรินทร์
เธอคอยที่หมายเพลงพระแสงศิลป์
อย่าดูหมิ่นหมายมาดประมาทการ
เห็นเขี้ยวอกโอษฐ์อำพรางว่าน
จงล้างผลาญชีวิตให้บรรลัย

รื้อ

เมื่อนั้น
เธอทรงเสียงสรพลันไปทันใด
จะขอแผลงศรสิทธิ์ฤทธิรงค์
ให้ศรหายกลายเป็นพวงมาลี
ถ้าแม่นเป็นอสุรศักดิ์ดาหาญ

ฝ่ายพระลักษณวงศ์ยังสงสัย
พระจอมไตรอัยกาได้ปราณี
ถ้าเป็นองค์จอมเจ้าท้าวโกสีย์
เต็มไปในที่พื้นอัมพร
ให้ศรผลาญชาติเต็ดออกเจ็ดท่อน

สลักอกตกลงในดงดอน

เปรี้ยวเปรี้ยวเสียงสิ้นแผ่นดินเลื่อน

ถูกท้าววิรุญมาศก็ขาดใจ

ประณมกรแล้วแผลงพระแสงไป

สิงขรเคลื่อนคลอนโยกกระโชกไหว

ตกลงไปในพื้นสุธาธาร

โอด

บัดนั้น

ครั้นเห็นท้าวสุราพระยามาร

ต่างควมยุคร่ำกำสลดสลดจิต

สงสารท้าววิรุญมาศเพียงขาดใจ

อสุรมนตรีสีทหาร

ถึงแก่กาลมรณานิคาสัย

เพียงชีวิตมรณาน้ำตาไหล

ทั้งนายไพร่โศกสะอื้นกลืนน้ำตา

โอด

ครั้นค่อยวายความวิโยคที่โศกสัลย์

จำจะเชิญพระกุมารชาณุศักดิ์ดา

สี่กุมภัณฑ์กรองกรีกแล้วปรึกษา

ไปครองกรุงมะยุราให้ถาวร

เจรจาร่าย

ปรึกษาพลทางกัมบังคมบาท

เชิญเสร็จเข้าไปในนคร

พระหน่อนารถบพิตรอดิศร

ช่วยดับร้อนชาวประชาทั้งธานี

เจรจา

เมื่อนั้น

ได้ฟังขุนมารหม่อสุรี

เหวี่ยงเหวอสุรังสิ้นทั้งหลาย

เพราะยกตนถือตัวไม่กลัวใคร

เราไม่คิดแค้นค้ำท่านทั้งหลาย

จะยกโทษโปรดให้อภัยกัน

เชิญเราครองพาราอาณาจักร

จำจะเชิญมารดาให้คลาไคล

จงจัดไพร่ให้พิทักษ์อยู่รักษา

จงกระเทียมเร่งรัดกันบัดนี้

ลักษณะวงศ์ทรงสวัสดิ์รัศมี

เธอจึงมีสิ่งหนาทประกาศไป

ซึ่งเจ้านายเองวิบัติถึงตัดษัย

จึงบรรลัยมรณชีวัน

ทั้งไพร่นายชาวนิเวศน์ทั่วเขตชั้น

จะผูกพันเวรกรรมกันทำไม

เราขอใจท่านนักที่รักใคร่

เข้ากรุงไกรมะยุรายังธานี

อสุราที่บรรลัยอยู่ไพร่ศรี

ท่านทั้งสี่เสนารับคลาไคล

เจรจา

บัดนั้น

มาเกรียม(จัด)รักษาฮาไนย
แล้วจัดแจงพลักษ์ให้รักษา
ครั้นพร้อมหมดธรรตน์อัศดร

สี่เสนามารทหารใหญ่

คชไกรโยธาทลากร
เจ้าพาราที่บรลย์อยู่ไพร่ก่อน
พลนิกรโยธาเสนาใน

เจรจา

ครั้นพร้อมเสร็จเสนีย์สี่ทหาร
ทั้งโยธาม้ารคชไกร

ทูลกุมารชี้แจงแถลงไข
ข้าจัดไว้พร้อมเสร็จสำเร็จการ

เจรจา

เมื่อนั้น
ว่าดูก่อนเสนีย์ทั้งสี่มาร
จะไปเชิญมารดาไม่ช้านัก
พระโคมยงทรงนั่งหลังพาริ

ฝ่ายพระลักษณวงศ์ทรงบรรหาร
จงเกรียมการคอยท่าสักนาท
ท่านจงพักผ่อนไพร่อยู่ไพร่ศรี
จรรลีเข้าถ้ำอันอำไพ

เสมอ

ครั้นถึงองค์อำภามาตุเรศ
กับนางพฤษเทวาสุราลัย
วิรุณมาศสุรศักดิ์ท้าวยักษ์
บัดนี้เสนีย์ผู้ปรีชา

จึงน้อมเกศทูลแจ้งแถลงไข
ที่มีชัยรบหม่อสุรา
ออกต่อตีชิงสังข์สังขาร์
มอบพาราให้บำรุงทั้งกรุงไกร

เจรจา

เมื่อนั้น
ฝ่ายนางพฤษเทวาสุราลัย

นางอำภายินดีจะมีไทน
ต่างลาไปสู่ที่ในวิมาน

เชิด

เจรจา

เมื่อนั้น
จึงทูลเชิญชนนีไปนิมาน

ลักษณะวงศ์พงศ์รศักดิ์ดาหาญ
อาชาชาญนำหน้าแล้วคลาไคล

เสมอ

พอมาน้ำถ้าที่สำนัก
ให้นางทรงธาแล้วคลาไคล

เสนายักษ์กราบก้มบังคมไหว
พลไกรนำหน้าเข้าธานี

เชิด

ครั้นถึงกรุงมะยมรามหาสถาน
ประทับรถเทียบเลยเกษมณี
สาวสุรางนางเหล่าพวกเฒ่าแก่
คู่คู่เคียงเรียงกันเป็นหลั่นลด

สั่งให้มารอสุราสารถิ
แล้วเหวียนองค์พระไอรส
บางเชิญเส้าพานพระศรีกระบี่กลด
สาวฉกรรจ์กั้นกลดให้ดับบัง

เสมอ

ถึงพระโรงรัตนามุกดาหาร
ขึ้นสู่แท่นแผ่นสุวรรณบัลลังก์

ล้วนหมู่มารแน่นับอยู่ดับคัง
ทรงรับสั่งหองคือนงคังนาง

เจรจา

บัดนั้น
จึงรับพระเสาวนีย์ทั้งสี่นาง

พวกชาววังนั่งคั่นอยู่ชั้นล่าง
ลงจากปรางค์รีบพากันคลาไคล

ชูป

ครั้นถึงองค์นางลักษณโศกเรศ
วิรุณมากาศตานีคาลัย
บัดนี้ลักษณะวงศ์พงศ์กษัตริย์
ขึ้นไปเฝ้าโฉมยงกับทรงฤทธิ์

ต่างก้มเกศทูลแจ้งแถลงไข
ออกชิงชัยเสียที่สิ้นชีวิต
รับสั่งตรัสให้หาประกาศิต
ทรงสถิตคอยพระนางอยู่ปรางค์ทอง

เจรจา

เมื่อนั้น
นางแจ้งอรธภัสดาน้ำตานอง

มายุเรศไทยให้พระทัยหมอง
พระกรสองซ่อนอุราเข้าจบบัล

โอด

ไม่แต่งองค์คือนงคังเหมือนอย่างเคย เสด็จเลยไปกับเหล่านางสาวสวรรค์

พระเนตรนองชลนาค้วยจวบลิ

สู้กลืนกลืนชลาแล้วคลาไคล

เพลง

สิ้นจะบับแต่เท่านี้
 ดิเตียน มือฉันยังไม่สันทัด
 พลังช่วยเต็มใส่ พิ—ทรวงไวยในย
 ขอให้หลีกลดจตุราบาย

พึงหัดเขียนอย่าเภาอ
 แม่นผิด
 พระศาสนา
 สำราญกายสู่สถานพินารมา

จบแต่ ณ วัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีจอ เอกศก ๑๒๔๕

๔